

Одеський державний університет
Universitas nationalis Odessae

Записки
з ономастики

Збірник наукових праць

Випуск 1

Opera annua in onomastika

Fascicullum 1

Одеса

“Астропринт”

1999

ББК 81.031.4я5

3-324

УДК 801.311/.313(066)

Редакційна колегія:

д-р філол. наук Ю. О. Карпенко (відп. редактор)
канд. філол. наук М. І. Зубов (заст. ред.)
викл. С. М. Єрмошкін (відп. секретар)

д-р філол. наук Т. О. Бровченко
канд. філол. наук О. В. Данильченко
д-р філол. наук І. М. Желєзняк
канд. філол. наук Г. Ю. Касім
канд. філол. наук Т. Ю. Ковалевська
д-р філол. наук І. М. Колегаєва
д-р філол. наук А. К. Смольська
канд. філол. наук Л. Ф. Фоміна
д-р філол. наук Н. М. Шляхова
канд. філол. наук Т. Ф. Шумаріна

Рекомендовано до друку Вченою радою ОДУ

Видання здійснене за допомоги МФВ
у межах проекту 6205 «Українське мовознавство»

з 4602000000-080 Без оголош.
549-99

ISBN 966-549-286-1

© Одеський державний
університет, 1999

Некарпатські назви Карпат

Величезна гірська країна, znana нині під назвою **Карпати**, у древності іменувалась інакше. Ще й досі конкурентом назви **Карпати** можна вважати наймення **Бескиди** чи в однині - **Бескид**. К.Добровольський у 1938 р. констатував, що місцеве населення «називає Бескидом тільки окремі гори. Перенесення назви Бескид на цілі гірські групи є виключно справою істориків, картографів і географів» (цит. за [27:603]). Але Франкове «Труснеш Кавказ, вперешешся Бескидом» свідчить про протилежне. Зіставлення Кавказ - Бескид з очевидністю показує, що І.Франко вжив тут назву **Бескид** із сенсом «Карпати». А Каменяр добре знався на Карпатах і не став би вживати чужої назви. До речі, в його поетичних творах назва Карпати трапляється лише один раз, а Бескид (завжди в однині) - чотири [10:17, 101]. Так що поряд з науковими позначеннями частин Карпат на вірєць Низький Бескид, Середній Бескид, Високий Бескид, Полонинський Бескид, Гуцульський Бескид тощо [7:3,965-967] маємо й назву **Бескид(и)** ширшого функціонування на позначення усього гірського масиву.

Але маємо й адресацію цієї назви конкретній горі. Наприклад, Т.Мацьків називає гору **Бескид** висотою 1012 м, з-під якої випливає Опір, у Верховинських Карпатах [14:30, 31]; Я. Рудницький вказує дві гори у Бойківщині: 1) *Bés'kyd* і 2) *Béz'kici*, *Bév'kiciy* [18:57]; у Словаччині дослідники нараховують близько 50 гір з такою назвою [25:52]. Існують і загальні терміни *бескид*, *бёскёд*, *бескёда*, *бескет*, *бешкет*, *бескеддя*, *бескеття*, що виражають протилежні значення *прірва*, *яруга* та *скеля*, *гора* або одне з них; множинна форма *бескёди*, *бискёти гори*, *гірський хребет* [6:1, 176-177; пор. 12:217]. Словник не подає варіанта **бескід**, але К.Галас ставить його на перше місце [2:261]. Пор. і бойківське **беськід**, **беськідець** [17:1,50].

Нааявність та широкий ужиток цієї термінологічної групи й пояснює, чому назвами типу Бескид часто іменуються окремі, конкретні гори. Нони названі так уже за вживаним терміном, знаним з близькими значеннями і в польській, словацькій та чеській мовах. Пор. поширений у Карпатах термін **кичера** *вкрита лісом гора з голою вершиною* [18:24] і десятки конкретних гір з найменням **Кичера**. Лише в Бойківщині Н.Ан-

друга нарахував їх 27 [1:48-50], а Я.Рудницький - 80 [18:58]. А ось загального терміна *карпат чи *карпата немає - і не існує жодної конкретної гори з такою назвою.

Але навряд чи можна з географічного терміна виводити й назву **Бескид(и)** на позначення гірського масиву. Тут скоріше маємо ситуацію типу **Дунай > дунай**, коли загальна назва видобувається з власної. Та навіть якщо загальна назва є первісною і щодо власного наймення гірського масиву, її етимологізація істотна для питань етногенезу карпатського регіону, оскільки вона історично локалізується саме тут (як, до речі, й термін **кичера** та багато інших карпатських оронімічних термінів).

А етимологізація ця виявляється дуже важкою. Найбільшу трудність тут становить існування польського варіанта назви *Bieszczady* (поряд з *Bieskydy*) і відповідного діалектного загального терміна *bieszczad гірський ліс* (поруч з *beskid гірський хребет, по якому можна пройти*), що нібито вказують на давню форму *beskěď, яка пояснює і польський вокалізм (з Ь), і одночасний палаталізаційний перехід *sk>šč*. Між тим укр. **бескид, бескід** не менш однозначно вказує на давнє *beskyď: будь-який передньорядний голосний після *sk* змінив би це звукосполучення точно так, як це сталося в польських формах.

Ця складність, чітко сформульована Т.Марусенко [11:73 та ін.], має бути належним чином витлумачена в етимології назви Бескиди. Додамо, що форму польського типу знає й українська мова (Бешади; Т. Марусенко вказує й одиниць термін **бешад**, але - із значенням власної назви: «частина Карпат» - [12:217]). Вона вживається й на сході Словаччини (*Beščady*). Форма ж українського типу панує в словацькій та чеській мовах, широко вживається в польській. В укладеному М.Бліхою словнику мікротопонімії двох округ східної Словаччини у Свидницькій окрузі 6 разів фіксується непалаталізована форма: **Beskit, Bes'kit, Bes'kidy** - найчастіше як назва лісу і так само 6 разів - палаталізована форма: **Beščat, Pod Beščadom, Ver(ch) Beščada** - переважно як назва поля. У розташованій же південніше Врановській окрузі жодної з цих форм немає [23:52, 132, 165].

Регіон функціонування цих двох форм доводить, що вони обидві є древніми. При цьому палаталізована форма у джерелах фіксується з 1269 р.: *ad alpes Beschad vocatos*, пор. у 1400 р.: *Byeszczady*, а непалаталізована форма - з XV ст. у Длугоша (помер у 1480 р.): *Biesked, Bieszked*, пор. ще *Beskyd 1575 р.* [25:52].

З існуючих пояснень цієї назви, якщо не брати до уваги геть уже фантастичних, популярністю серед фахівців користуються три.

1. Герм. *beskaid - *розділ, межа*, пор. сер.-ниж.-нім. beschêt «розділ», суч.нім. Schiede «розділ, кордон, межа». Це пояснення йде від Я.Розвадовського (пор. ще [21:281]). Назва вказує на те, що Бескиди становлять вододіл басейнів Дністра, Тиси й Вісли. Етимологія задовільно пояснює слов. *beskěďь, однак форма *beskyďь з неї не виводиться.

2. Від незасвідченого фракійського слова, збереженого в алб. bjeshkë «гірське пасовище, полонина». Цю думку обстоював К.Добровольський (пор. ще [22:1,161]). Глибока закоріненість слова bjeshkë в албанській мові і навіть можливість албанського етимологізування цього слова [5:21] нітрохи не заперечують його фракійської генези. Етимологія пояснює тільки твірну основу слов'янських оронімів **Бескиди**, **Бешади**. Кінцеві їх частини *-удь* та (гіпотетичне) *-ѣдь* мають розглядатись як структурно автономні, найімовірніше слов'янські долучення суфіксального типу. О.Соболевський давно висловив думку, що ці дві форми ороніма є хронологічно різними запозиченнями [19:101]; пор.[22:1,161; 16:54].

3. Іллір. *biz-kit-/*biz-kēt- *буковий ліс*: поєднання коренів *būz<іє.*bhūg- *бук* та *kit- *ліс*, пор. Κέτον 'όρος Птолемея, пор. і суміжне Буковина. Це - інтерпретація О.Трубачова [21:281], яка, власне, вперше врахувала варіативність слов. *beskyďь /*beskěďь. Однак іллір. *kit- *ліс* свідчиться тільки в такій формі, а варіант *kēt-учений фактично запровадив спеціально для тлумачення форми * beskěďь. Втім, саме цій інтерпретації, здається, віддає перевагу ЕСУМ [6:1,177].

Відхиливши пояснення О.Трубачова, Ю.Удольф висунув слов'янську етимологію назви Бескиди/Бешади. Він бачить тут префікс *без-* з усуненим кінцевим приголосним. Тут варто зазначити, що вперше з цим префіксом пов'язав розглядувану назву в 1958 р. К.Галас, але продовження запропонував неймовірно (антропонім Бездід) і дотримувався цієї інтерпретації все своє життя (найдокладніше: [2:262-267]). Свого часу ще Я.Головацький, який полюбляв виправляти перекручені назви на «правильні», керуючись не тільки народними джерелами, а й власним розумінням, вказав поряд з варіантами Бескид, Бескиды і такий: Бескиды [3:18]. Ю.Удольф же сполучає цей префікс з іє. коренем *sek-*різати*, пор. укр. сікти, але не в такій його формі, а з нульовим вокалізмом та долученням поширювачів (детермінативів) ще іє. доби: *sk-ěd- *розколювати* та *sk-ūd(h)-, не зовсім зрозумілим чином пов'язуючи останню

форму з дієсловом **кидати**. Зміст пропонованого вченим цілого: «(шлях, зв'язок між двома горами) без ущелин, прірв», тобто шлях, яким можна пройти [27:605-606].

Це найновіше пояснення Ю.Удольфа справляє враження занадто ускладненого, надуманого. І, гадаємо, слушною слід визнати думку С.Роспонта [26:119], що воно «не зміцнює революційної концепції автора» (щодо карпатської прабатьківщини слов'ян). Мабуть, так само не зміцнює іллірійських концепцій О.Трубачова і його етимологія ороніма.

Серед існуючих інтерпретацій найпривабливішою видається усе ж таки фракійська. Якщо приймати саме її, то в оронімі Бескиди/Бешади слід убачати єдиний корінь *besk-* і два різні суфікси. Висловлено думку, що цей же корінь відклався в буковинському оронімі Бісків [8:15;9:101].

Форму ж Бешади зовсім не обов'язково виводити з давнього *-ѣдъ* з наступним польським розвитком вокалізму. Суфікс *-ѣдъ* дещо проблематичний, а його саме польський розвиток, зважаючи на існування даної форми в словацькій та українській оронімії, дещо сумнівний. А ось суфікс *-ad* та його йотовий варіант *-jad* цілком реальні (пор. хоча б гідронім Горнад). І ніщо не заважає бачити в формі Бешади утворення на *-jad*, а не на *-ѣd*. Таке розуміння відсуває утворення цієї форми в глибоку давнину, у допольські, праслов'янські часи. Суфікс *-jad* (і *-ѣd*) звичайно свідчиться з палатальною фіналлю (Бобрадъ, Блищадъ, Калядь; вершадъ) і основним своїм ареалом має Карпати [4:197-200, з картою]. Відсутність фінального м'якшення у формі бешад зумовлена, можна думати, вирінюючою дією форми **бескид**.

Дана інтерпретація означає, що в формі **Бескиди** мав би діяти суфікс *-yd<*-ŷd*. Але такого суфікса у слов'ян, здається, просто не було. Може, тут дійсно треба звертатися до дієслова **кидати** і говорити про **накладання Беск-скиди**, про своєрідну слов'янізацію фракійської назви, що в старій карпатській топонімії є нерідким явищем?

На місце поряд з назвами **Карпати** й **Бескиди** нібито претендує ще один оронім - назва Товтри. Власне, йдеться про дві генетично тотожні назви: 1) **Товтри** - пасмо невисоких (до 60-65 м) гостроверхих вапнякових горбів (залишок бар'єрного рифу древнього моря), що тягнеться на сході відносно Карпат від Бродів у Львівській області через Тернопільську область до Кам'янець-Подільська у Хмельницькій області і йде далі на Яси; назва ця znana й прилеглими теренами Чернівецької області; 2) **Татри** - найвищий у Карпатах гірський масив (Західні Карпати), на

польсько-словацькому порубіжжі. Цей масив згадується джерелами з 999 р.: Triti montes, пізніше Triti, montes Turtur, Tortol [25: 300].

Існує й апелятив **товтри**, відомий як науковий термін на позначення вапнякових узвищень [15; 20:169]. Він явно взятий від ороніма, а його форма **толтри**, вживана російськими та польськими авторами (і відтак проголошена й українською, пор. [16:411; 12:251], є книжною і являє собою не залишок давнини, а побудову за аналогією: укр. вовк - рос. волк, отже й укр. товтри - рос. толтры. Найімовірніше від власної назви йде й народний оротермін **товтра гора без рослинності; узвищення, товтри кам'яниста гора; гора**, фіксований тільки в Хмельницькій області [13:295]. Пор. і термін **татра прірва, безодня; скеля на найвищих горах, татри високі гори, скелі** [17:2,281; пор. ще [18:32; 12:251] – за Вагилевичем, Верхратським, Желехівським. Змістова орієнтація термінів **товтри** й **татри** та регіон ужитку промовляють за їх вторинність відносно оронімів.

Для усвідомлення ж оронімів Товтри й Татри найістотнішим є перше свідчення назви: Triti. Цьому написанню може відповідати тільки псл. *tʏtr-, з якого виходить і укр. *Толтр- (дисиміляція р - р > л - р) > Товтри, і пол. *Tartr- (польський розвиток групи tʏrt, пор. пол. czarny, укр. чорний) > Tatry (спрощення rtr > tr). Етимологічно ж назва є дослов'янською і, найімовірніше, до індоєвропейською. М. Фасмер схиляється до фракійської інтерпретації, вказуючи на омоніми Тртра, Тргла, Герцеговині [22:4, 27-28]. Але існує q франц. tertre *пагорб*, й баск. tutur *гірський гребінь*, що з фракійської (чи іншої індоєвропейської мови не пояснюються. Тому-то чимало вчених схиляється до розуміння цієї редуплікованої назви як до індоєвропейської, у сенсі, зрозуміло, «скеля» [24:262].

Автономність же назв **Товтри** й **Татри**, їх географічна і хронологічно дуже древня (що авторитетно доводиться фонетикою) розірваність може засвідчувати колишню єдність іменованого об'єкта. Периферійно, в різних місцях збереглася назва, якою колись іменувалася вся гірська країна - Карпати. Аргументом тут може слугувати и жахлива потойбічна безодня грецької міфології - Тартар, Tártaros, що її слушно пов'язав з Татрами Т.Лер-Сплавінський. Йдеться не тільки про разуючий збіг звукової форми, а й про семантичне єднання. Пор. зафіксований М. Онишкевичем сенс «безодня» (тата) і, з другого боку, архаїчне розуміння міфологічного Тартару як нижнього неба. Йдеться, отже, про стрімку стіну, про вертикальний, а не горизонтальний рельєф: погляд знизу - гора,

погляд зверху - прірва. А увійти в міфологію греків могло щось дуже від них віддалене, але й дуже істотне, незвичне. Карпати на таку роль підходять.

Можливо, найдавнішою назвою Карпат і був оронім **Товтри**, а точніше - його древня доіндоєвропейська форма. Різні фракійські племена значно пізніше принесли конкуруючі наймення **Карпати** й **Бескиди**, з яких у народному успадкованому від фракійців слов'янському вжитку збереглась друга, але зрештою перемогла (завдяки Птолемеєві) перша. Усі ці барвисті й такі різні імена так чи інакше сходять до сенсу «гори», як, зрештою, Карпати й іменувалися слов'янами протягом усього їх побутування в цьому регіоні від часів до нашої ери.

1. Андрусяк Н. Дещо з географічної топоніміки Бойківщини // Літопис Бойківщини. - 1983. - № 1 (37).
2. Галас К.Й. 3 актуальних проблем вивчення топонімії Карпат // Культура і побут населення Українських Карпат. Матеріали респ. наук. конф. -Ужгород, 1973.
3. Головацкий Я. Географический словарь западославянских и югославянских земель й прилежащих стран. -Вильна, 1884.
4. ГУ - Гідронімія України в її міжмовних і міждіалектних зв'язках. – К., 1981.
5. Десницкая А.В. К интерпретации балканизмов в карпатской лексике // Общекарпатский диалектологический атлас. Лингвистические и этнографические аспекты. - Кишинев, 1976.
6. ЕСУМ - Етимологічний словник української мови К.,1982. Т1.
7. ЕУ - Енциклопедія українознавства. - Львів, 1994. - Т.3.
8. Карпенко Ю.О. Топоніміка гірських районів Чернівецької області. - Чернівці, 1964.
9. Карпенко Ю.О. Топонімія Буковини. - К.,1973.
10. Лексика поетичних творів Івана Франка. - Львів, 1990.
11. Марусенко Т.О. До походження назви Бескид // Лексикографічний бюлетень. - 1963. - Вип. 9.
12. Марусенко Т.А. Материалы к словарю украинских географических апеллятивов: Названия рельефов / Полесье. - М., 1968.
13. Марусенко Т.А. Названия рельефов в говорах Хмельницкой области УССР // Карпатская диалектология и ономастика. - М.,1972.
14. Мацьків Т. Бойківські Карпати // Літопис Бойківщини. - 1983. - №1 (37).
15. Мурзаев З.М. Словарь народных географических терминов. - М., 1984.
16. Никонов В.А. Краткий топонимический словарь. - М., 1966.
17. Онишкевич М.И. Словник бойківських говірок. - К., 1984. - Т.1-2.
18. Рудницький Я. Географічні назви Бойківщини. - Вінніпег, 1962.
19. Соболевский А.И. Бескид // Русский филологический вестник. - 1910. - Т.64, №3.

20. СУМ - Словник української мови. - К., 1979. - Т.10.
21. Трубачев О.Н. Названия рек Правобережной Украины. - М., 1968.
22. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка. - М., 1964-1973. -Т.1- 4.
23. Blichá M. Toponymia Ondavskej a Toplianskej doliny: Slovensko-rusínske jazykové kontakty v chotárných názvoch. - Prešov, 1996.
24. Lutterer I., Kropáček L., Huňáček V. Původ zeměpisných jmen. - Praha, 1976.
25. Lutterer I., Majtán L., Šrámek R. Zeměpisná jména Československa. - Praha, 1982.
26. Rospond S. Etnogeneza słowian w świetle terminologii topograficznej // Onomastica Jugoslavica. - 1982. - V.9.
27. Udolph J. Studien zu slavischen Gewässernamen und Gewässerbezeichnungen. - Heidelberg, 1979.

20. СУМ - Словник української мови.-К.,1979.-Т.10.
21. Трубочев О.Н. Названия рек Правобережной Украины.-М.,1968.
22. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка. -М.,1964.-1973.-Т.1-4.
23. Bliha M. Toponymia Ondavskej a Toplianskei doliny: Slovensko-rusínske jazykové kontakty v chotárných názvoch.-Prešov, 1996.
24. Lutterer I., Kropáček L., Hunaček V. Původ zeměpisných jmen.-Praha, 1976.
25. Lutterer I., Majtán L., Šramek R. Zeměpisná jména Československa.- Praha,1982.
26. Rospond S. Etnogeneza słowian światle terminologii topograficznej// Onomastica Jugoslavica.-1982.-V.9.
27. Udolph J. Studien zu slavischen Gewässernamen und Gewässerbeziehungen.- Heidelberg,1979.

С.О. Вербич

Слов'яно-балтійська взаємодія на фоні прикарпатської гідронімії: Стривігор

Лінгвістичні спостереження над гідроніміконом давнього культурного ландшафту, в основі яких лежить принцип етимологізації географічних назв, сприяють розв'язанню значної кількості складних питань, пов'язаних із глото-етногенетичною проблематикою окресленого терену. В цьому контексті показовим є Прикарпатський регіон як частина Правобережної України, де, на думку дослідників, простежується ймовірність «індоевропейської етнововної периферії в останній період індосвропейської спільноти» [5:638]. Враховуючи периферійність вказаної зони до якогось умовно допустимого центрального ареалу, в останній слід очікувати «законсервовані» архаїчні явища мовного рівня [17:21], насамперед, у сфері лексики, які, при відповідній етимологічній інтерпретації, дозволять розширити склад потенційних слов'янських утворень або ж визначити неслов'янські словникові елементи чи слов'янсько-іншомовні лексичні (апелятивно-оніміні) ізоглоси. Предметом нашої уваги виступають давні слов'яно-балтські взаємини, окремі штрихи з яких простежуються в гідронімії Прикарпатського регіону [14:247].

Назва **Стривігор**, р., л. Дністра; поч. у Польщі (с.Стереваяжик), комиш. Лісецьк. пов.; тече у Львівськ. обл, через нп Старява, Слохині, Часадки, Гуманець Старосамбірськ. р-ну; Пиняни, Чернихів, гирло ниж-

че с.Долобів Самбірськ. р-ну, основні варіанти - Стереваж, Стрвіаж [11:533], Стрвіаж (XVI ст. [2:169]) неодноразово привертала увагу найрізноманітніших учених, що, відповідно, зумовило значну кількість різнопланових тлумачень цього гідроніма. Спільним для всіх досліджень є те, що їхні автори сходяться на генетичній архаїці назви Стрвігор, яка сягає навіть індоєвропейського словотвору. Сказане змушує детально заналізувати вже зроблене в плані інтерпретації гідроніма **Стрвігор**.

На думку О.М.Трубачова, назва прикарпатської річки **Стрвігор / Стр'яж** органічно вписується в дослов'янський топонімний контекст зазначеного регіону. Зокрема, він вказує на те, що в основі сучасної форми **Стр'яж** лежить, ймовірно, давнє *struingos, яке слід вважати іллірійським, оскільки й корінь, і суфікс зустрічаються як іллірійські факти в античній топонімії. Водночас, коренева морфема *strūi- пояснюється на базі реконструкції давнього вокалізму: стры-/стрв- < *strū-/ *strū-. Однак така реконструкція здійснюється при майже повній відсутності матеріалів давньої писемної історії [15:157].

Таким чином, О.М.Трубачов розчленовує гідронім Стрвігор/Стр'яж на корінь *strū- і суфікс -ng-, не наводячи інших іллірійських назв, де простежується аналогічний формант. Крім того, навіть за умови наявності останнього, незрозумілим лишається значення, яке він містить, приєднуючись до вже згаданого кореня. До речі, німецький дослідник Ю.Удольф також докоряє О.М.Трубачову за недостатність переконливих аргументів при поясненні верхньодністерського Стр'яжа. Однак, критично ставлячись до висновків попередника, сам він не враховує власних зауважень.

Так, Ю.Удольф справедливо вбачає в назві Стрвігор/Стр'яж двокомпонентну структуру, відновлюючи праформу *strvęg-. Якщо перший зводиться ним до *sreç- *текти*, другий відбиває, на його думку, суф. *-ęg- що порівнюється з литовським суфіксом -inga. На підтримку свого припущення дослідник наводить литовські топоніми Del-inga, Aus-inge та ін. Відповідно, елемент -V- виконує тут функцію інтервокального звука, усуваючи так званий гіатус або зйяння: str-ing- [26:616]. З цього приводу логічним буде запитання про структуру компонента Вігор/Вягр, оскільки останній є назвою самостійного гідрооб'єкта в бас. Сяну (р.Вігор п. Сяну п. Вісли; с.Нижанковичі Старосамбірськ, р-ну Львівськ. обл. [11:106]), якщо виділяти тут суфікс *-ęg- <лит. -inga.

У контексті сказаного доцільно пригадати етимологію гідроніма

Стривігор//Стр'яж польського славіста Л.Беднарчука, який пояснює його як композиту, де перша частина Стри-/Стр-, так як і Стрий, Стрипа зводиться до іє. *ser- *тексти* в ступені редукції зі вставним -t-, другу частину, на його думку, слід пов'язувати з сусіднім Wiar/Wihog [19:27]. Стосовно назви **Вігор** слід визначити те, що остання неоднозначно тлумачиться в спеціальній літературі. Так, Я.Розвадовський виділяє в назві Wiahr/Wihog гніздо *vegr- чи *vēg- (тоді виникає закономірне запитання про роль звука -r-), яке, на його думку, не властиве слов'янським мовам, натомість воно відоме в балтійських і германських мовах, наприклад: с.-н.-нім. wingeren *гнути, кривити, повзти*, нім. winken *махати, хитати*, лит. vingus *кривий*, лат. vingūš *швидкий, стрімкий, прудкий* < іє. *ϕenk- або *ϕeng-. Пор. стосовно цього назву р. Winger-uppis, що в Норвегії. Гідронім Стрв'яж Я.Розвадовський вважає композитою: *stru-veng- < іє. *sru-ϕeng- [28:70].

Важливим для розуміння структури назви Вігор/Вягр є словотвірний аналіз останньої О.І.Соболевським, правильніше, той топонімний фактаж, у системі якого знаходить собі місце й Вягр, пор., наприклад, рр.Выгорь (колиш. Смоленськ.губ.), Вигра (колиш. Гродненськ.губ.), р.Угра в бас. Оки тощо, де цей дослідник виділяє структурну групу -гр- [12:267]. Щодо назви р.Угра, в науковій літературі її пояснюють двояко. З одного боку вона тлумачиться як річка, де водиться багато вугрів, а з іншого - як можливий балтизм у зіставленні з д.-прус. Wangrape на основі лит. vingris *вигін* [18,4:147]. Т.Лер-Сплавинський в монографії "О pochodzeniu i praojczyźnie słowian" (1946, на жаль, нам вона була недоступна [26:615-616]) схильний співвідносити її зі східнослов'янським вихор вітер, яке пояснюється авторами «Етимологічного словника української мови» від іє. *ϕei- *крутити, гнути* [4,1:386], тобто первісно Вігор позначав *криву, вигнуту річку*.

Не торкаючись поки що семантики цього потамоніма, зауважимо дещо про його структуру стосовно порівняння з апелятивом вихор. Таке зіставлення видається нам малоюмовірним з огляду на те, що вперше в писемних джерелах гідронім Вігор фіксується у формі Вагрь/Вягрь/Вагрь (XIIст.[10,1:270-271]), а не Вягрь. Крім того, у структурі оніма Вігор не було жодних підстав для оглушення г у ґ. Наведений матеріал підтверджується також іншомовними джерелами, на що вказує польський ономаст Я.Пігер: Wiahr- 1097 р.

Виходячи з міркувань цього дослідника, гідронімна основа назви

Wiar/Wiahr/Wihor пояснюється на базі реконструйованого *veǵg- *крутий, швидкий, зігнутий*. При цьому автор стверджує, що ця назва аж ніяк не схожа на слов'янську і є власне індоевропейзмом [21:176]. У наступних розвідках, привязаних басейну Сяну, Я.Рігер констатує «староевропейську» природу гідроніма Вягр. Суттєвим є зауваження цього дослідника стосовно фонетичної структури назви Вігór < первісного Вягр, де і̇ (Вігор) є результатом діалектної переогласовки 'a>e, i, а звук o, відповідно, вставний [22:58]. На дослов'янське походження назви вказує також і польський мовознавець Е.Жетельська-Фелешко [24:105].

Певну увагу українському гідронімові Стривігор/Стрв'яж приділяли й українські вчені. Так, О.С.Стрижак у структурі зазначених назв виділяє суфікс -v-, зводячи Стривігор до іє. *sr- *швидка* (про річку) [13:22]. Проте, тут незрозумілою лишається структура назви Стривігор. Досить цікаве й науково виважене пояснення назви Стривігор/Стрв'яж знаходимо в А.П.Непокупного. Певною мірою його етимологія співвідноситься з указаною вище Я.Розвадовського.

Дослідник також виводить Sterevjaž або Stryvihor від кореня *veǵg-, який дуже добре представлений в балтійських і германських мовах. Зокрема, слов'янське *veǵg(r)- може відбивати германське *veny-/*viny-. З іншого боку, А.П.Непокупний відзначав, що цей гідронім можна було б віднести до виразних балто-скандинавських топонімних паралелей (але не вказує яких). Для таких назв, за словами дослідника, також імовірна балто-германська етимологія. Заслуговує на увагу думка цього вченого стосовно народноетимологічного переосмислення гідроніма **Вягр**, внаслідок чого виник **Вігór** [8:70-71]. Як бачимо з попереднього матеріалу, спроба пояснення назв із коренем як *veǵg-, *ogr- як балтійських - непоодинокі. Осмисливши викладену вище інформацію щодо пояснення вказаної назви, ми не знаходимо остаточного етимологічного розв'язання цієї проблеми.

Як свідчать гідронімні дослідження в цілому, базовою для аналізу завжди є якась одна форма, усі ж інші, відповідно, вторинні до останньої. Це спонукає нас до з'ясування саме вихідного варіанта досліджуваного гідроніма. Таким, на наш погляд, є Стрв'яж. Проте вказана назва в її сучасному вигляді також не відбиває первісної структури, яка зазнала певних фонетичних змін. С.Б.Веселовський відзначає, що чим давнішою є назва, тим більша ймовірність видозміни її фонетичної структури [1:26].

Ми цілком згодні з висновками попередників стосовно композитної структури гідроніма Стрвьяж. Проте в їхніх поясненнях чітко простежується лише другий компонент двоосновної назви - Вігор, В'яж; про перший сказано лише, що він зводиться до іє. кореня *ser-/*sr- *текти* (про річку). Разом із тим, у будь-якій композиті, яка є цілісною будовою, обидва компоненти мають бути формально та семантично узгоджені. З певною обережністю ми припускаємо, що перша частина гідроніма Стрвьяж - Стры- співвідноситься з відновленим терміном *struj *річка, потік*, який ми виводимо від іє. *sgū- *текти* (про річку, потік), ускладненого детермінативом -j- (його дальша нівеляція з'ясується нижче). Стосовно другої частини, то її, безперечно, слід зводити до назви Вігор, на що вказував ще Д.Беднарчук. До речі, цей гідронім має варіант Struwihor [25,13:267].

Первісні фіксації засвідчують гідронім Вігор як Вягр/ Вагръ, Wiahr (див. вище). Враховуючи сказане, маємо підстави для реконструкції кореневої частини назви - *veǵ-. Однак проблемною лишається її повна структура - *veǵǵ чи *veǵǵǵ. Литовські апелятиви vingus, vingris [27:385-386] вказують на те, що логічнішим із погляду фонетичної структури слід вважати реконструйоване *veǵǵǵь. Генетично останнє зводиться до іє. гнізда *ǵen-g- *гнути, згинати, нагинати* [28,1:260], де -g- – розширювач кореня на індоєвропейському рівні. Щодо цього зауважимо, що аналогічні структурі елементи в індоєвропейській правому виленюються лише у тому випадкові, коли реально представлені твірна й похідна основи, а також простежується варіантність кінцевих елементів похідної основи, наприклад, іє. *bhelg- *блищати* не утворює самостійного індоєвропейського кореня, оскільки існує іє. *bhel- *сяти* (тут -g- є розширювачем) і, навпаки, іє. *ǵeus- *пробувати, любити* не можна розділити на *ǵeu- та розширювач -s- (в індоєвропейській мові існували корені *ǵeu- *гнути, згинати* та *ǵeu- *попнішати, поганяти*, що зовсім не пов'язуються в семантичному плані з іє. *ǵeus-, тут -s- входить до структури кореня [7:21]). Зазначимо, що в іє. *ǵen-g, до якого ми зводимо *veǵǵǵь, -g- не може входити до структури кореня, оскільки існує іє. *ǵenǵh- *живіт, кишка (ознака кривизни)*, *ǵendh - *вертити, повертати, згинати* [28,1:258-262], які семантично співвідносяться з *ǵeng- *гнути, згинати, нагинати* < іє. *ǵen- те ж саме, розширеного структурними елементами -ǵ(h)-, -d(h)-, -g-.

Отже, реконструйоване *veǵǵǵь < іє. *ǵen- + детермінативна група

-gr-. Варіант до Вягр/Вігор відбиває в своїй структурі вставне *o*, що виникло вже на власне україномовному ґрунті, аналогічно як *e* в Дністер-Дністр. З приводу лит. *vingrus, vingris вигнутий, покручений*, то вони мотивують гідронімні основи лит. рр. *Viñgrīs, Vingrys* [27:385-386], що є абсолютними відповідниками в плані фонетичної структури для прикарпатського Вягр. Не зайвим буде сказати про те, що значення реконструйованого **vęgrь/ь щось вигнуте, викривлене* підкріплюється гідрологічною характеристикою басейну р.Вягр, яка тече між гірськими хребтами Прикарпаття, утворюючи численні коліна [25,13:267-268]. На основі сказаного вище можна відновити праформу для етимологізованого Стривяж, яка бачиться нам, як **stry(й)vęgrь/ь*. Стосовно першої частини **stry-*, то вона виводиться від **stryjь річка, потік*. Однак у відновленому **stry(й)vęgrь/ь* фінальне -*й* відсутнє.

На нашу думку, тут відображене таке фонетичне явище, як апокопа (усічення кінця основи), що певною мірою знаходить підтримку на базі діалектної лексики, наприклад: укр. стрийна *тітка, батькова сестра* [3,4:216] і стрына *те ж саме* [9,2:259]; укр. стрик *дядько*, болг. стрико, пол. *stryk*, чес. *struc те ж саме* виводяться від **stryj-ькь* і **stryj-ьсь* [20:478], де спостерігаємо аналогічне явище усічення кінцевого -*й* твірної основи **stryj* усередині похідного слова.

Можливою підставою для такого процесу (усічення фіналі -*j*- у композиті **stry(й)vęgrь/ь*; зауважимо, що -*й* зникає саме перед початковим -*v*- наступного компонента) є те, що зазначені звуки об'єднуються двома ознаками, а саме: 1) за звучністю - обидва є сонантами, 2) за способом творення - обидва фрикативні (щілинні) або спіранти. При вимові останніх струмів видихуваного повітря проходить через вузьку щілину, утворену артикуляційними органами [6:108-110], що створює певну незручність для мовця, коли вказані звуки розміщуються один за одним. Це, очевидно, й зумовило зникнення першого з них. У польському фонетичному оточенні апелятив **stry(й)vęgrь/ь* (тут, швидше, **stry(й)vęgrь*) трансформувався у стривяж, що пояснюється прочитанням пол. -*r'*- як -*rz*- (ж), наприклад, рос. угорь - пол. *węgorz*; гідроніми - пол. *Świerz* - укр. Свір [11:491].

Запропонований матеріал розглядається як фрагмент до багатогранних слов'яно-балтських контактів у сфері онімної лексики і накреслює широке коло проблем для дальшої розробки. Додатковим підтвердженням сказаному виступає теза О.М.Трубачова про актуальність вивчення

балто-слов'янських відповідників серед зовнішніх ізолекс слов'янського мовного континууму [4:189].

1. Веселовский С.Б. Топонимика на службе в истории/ Исторические записки.-М.,1945.- Вып17.
2. Волинські грамоти XVI ст.-К.,1995.
3. Словарь української мови.-К.,1907-1909.-Т.1-4.
4. Етимологічний словник української мови.-К., 1982-1989.-Т. 1-3.
5. Железняк И.М. Гидронимия Украины и проблема славянского этногенеза//X Международный конгресс на славистике (София, 1988). Резюме на докладе.-София, 1988.
6. Исторична граматика української мови.-К., 1980.
7. Макаев Э. А. Структура слова в индоевропейских и германских языках.-М., 1970.
8. (Непокупний А.П.) Балто-українські взаємозв'язки і паралелі/Гідронімія України в її міжмовних і міждіалектних зв'язках.-К.,1981.
9. Онишкевич М.И. Словник бойківських говірок: У 2-х ч. – К., 1984.
10. Полное собрание русских летописей.
11. Словник гідронімів України. - К.,1979.
12. Соболевский А.И. Русск-скифские этюды//Известия отделения языка и словесности.-Л.,1924.-Т.27.
13. (Стрижак О.С.) Взаємозв'язки часів найдавніших ономастичних фіксацій/Гідронімія України в її міжмовних і міждіалектних зв'язках -К., 1981
14. Топоров В.Н. Балтийский элемент к северу от Карпат: Этнонимическая основа *Galind как знак балтийской периферии// Slavia Orientalis. -1980.-Т.29,1/2.
15. Трубачев О.Н. Название рек Правобережной Украины: Словообразование. Этимология. Этническая интерпретация,- М.,1968.
16. Трубачев О.Н. О составе праславянского словаря (Проблемы и задачи) //Славянское языковедение. V Междунар. съезд славистов (София, 1963):Докл. сов. делегации.-М.,1963.
17. Трубачев О.Н. Регионализмы русской лексики на фоне учения о праславянском лексическом диалектизме//Русская региональная лексика XI-XVII вв - М.,1987.
18. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка.-М., 1964-1978,- Т. 1-4.
19. Bednarczuk L. Zagadnienie przedslawiańskiej hydronimii Karpat//Rocznik naukowo-dydaktyczny WSP w Krakowie. Prace językoznawcze.-1973.-Zesz.47.
20. Machek V. Etymologický slovník jazyka českého a slovenského.-Praha, 1957.
21. Rieger J. Nazwy wodne dorzecza Sanu //Prace onomastyczne. 12 - Wrocław,1969.
22. Rieger J. Kilka uwag o dawniej hydronimii w dorzeczu Sanu//Hydronimia słowiańska: Materiały z IX konf. Komisji onomastyki słowiańskiej przy Międzynarodowym Komitecie Słowistów.- Wrocław,1989.

23. Rozwadowski J. Kilka uwag do przedhistorycznych stosunków wschodniej Europy i praojczyzny indoeuropejskiej na podstawie nazw wód// Rocznik slawistyczny.-Kraków, 1913.-T.6.

Rzetelska-Felesko E. Perspektywy badań nad przedślwiańskimi nazwami rzecznyymi na obszarze Polski// Hydronimia słowiańska: Materiały z IX konf. Komisji onomastyki słowiańskiej przy Międzynarodowym Komitecie Slawistów.- Wrocław, 1989.

24. Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich.- Warszawa, 1880-1895.-T.I-XIV.

25. Udolph J. Studien zu slavischen Gewässernamen und Gewässerbezeichnungen.- Heidelberg, 1979.

26. Vanagas A. Lietuvių hidronimų etimologinis žodynas.- Vilnius, 1981.

27. Walde A. Vergleichendes Wörterbuch der indogermanischen Sprachen.- Berlin-Leipzig, 1927-1930.-Bd.I-II.

Е.Е. Мінкєвич

Відантропонімі та відетнонімі назви тюркського походження в гідронімії межириччя Дунаю та Дністра (Буджак)

Номінація географічного об'єкта за його зв'язком з певною людиною (групою людей) належить до найдавніших та найпродуктивніших моделей, представлених у різних топонімічних системах (див., наприклад [2:21]).

В гідронімії Буджака широко представлені відантропонімі назви різного походження - українські: ерик Ганзя, Йоськин жолобок, Маркова плавня, урочища Костєво та Мойсєєво; молдавські - озеро Гедеона Марє (особове ім'я Гедеон + марє *великий*, балка Гинкулова < прізвище Гинку, Вале Гогія (вале *долина* + прізвисько Гог *дурень*), тюркські - озеро Муртаза, гирло Суліман. Але якщо серед слов'янських та східнороманських антропогідронімів представлені назви від різних типів антропонімів - особових імен, прізвищ, прізвицьк, то в гідронімії тюркського походження чітко виділяються передусім утворення від особових імен. Набір імен, використовуваний народами, що сповідують іслам та християнство, в абсолютній більшості не співпадає, а невеличка група імен спільного походження має різне фонетичне оформлення (пор. Абрам -

23. Rozwadowski J. Kilka uwag do przedhistorycznych stosunków wschodniej Europy i praojczyzny indoeuropejskiej na podstawie nazw wód// Rocznik slawistyczny.-Kraków, 1913.-T.6.

Rzetelska-Felesko E. Perspektywy badań nad przedślwiańskimi nazwami rzecznyymi na obszarze Polski// Hydronimia słowiańska: Materiały z IX konf. Komisji onomastyki słowiańskiej przy Międzynarodowym Komitecie Sławistów.- Wrocław, 1989.

24. Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich.- Warszawa, 1880-1895.-T.I-XIV.

25. Udolph J. Studien zu slavischen Gewässernamen und Gewässerbezeichnungen.- Heidelberg, 1979.

26. Vanagas A. Lietuvių hidronimų etimologinis žodynas.- Vilnius, 1981.

27. Walde A. Vergleichendes Wörterbuch der indogermanischen Sprachen.- Berlin-Leipzig, 1927-1930.-Bd.I-II.

Е.Е. Мінкєвич

Відантропонімі та відетнонімі назви тюркського походження в гідронімії межириччя Дунаю та Дністра (Буджак)

Номінація географічного об'єкта за його зв'язком з певною людиною (групою людей) належить до найдавніших та найпродуктивніших моделей, представлених у різних топонімічних системах (див., наприклад [2:21]).

В гідронімії Буджака широко представлені відантропонімі назви різного походження - українські: ерик Ганзя, Йоськин жолобок, Маркова плавня, урочища Костєво та Мойсєєво; молдавські - озеро Гедеона Марє (особове ім'я Гедеон + марє *великий*, балка Гинкулова < прізвище Гинку, Вале Гогія (вале *долина* + прізвисько Гог *дурень*), тюркські - озеро Муртаза, гирло Суліман. Але якщо серед слов'янських та східнороманських антропогідронімів представлені назви від різних типів антропонімів - особових імен, прізвищ, прізвицьк, то в гідронімії тюркського походження чітко виділяються передусім утворення від особових імен. Набір імен, використовуваний народами, що сповідують іслам та християнство, в абсолютній більшості не співпадає, а невеличка група імен спільного походження має різне фонетичне оформлення (пор. Абрам -

Ібрагім, Мусій - Муса). Внаслідок цього не виникає проблеми розмежування гідронімів тюркських - з одного боку, і слов'янських та східнороманських - з іншого.

В гідронімії межиріччя Дунаю та Дністра чимало назв, що походять від тюркських особових імен та мікроетнонімів. Так, назва лиману Муртаза (частина лиману Шагани), згадуваного як озеро Муртаза (Карта 1799), оз. Муртаса (Карта 1788), а також оронім балка Муртаза, походять від тюркського імені Мюртаза (особу з таким іменем згадує Евлія Челебі [15:115], в книзі якого описується Буджак).

Назва балка Мансиры (Карта 1819), л. пр. Чаги, в молдавській передачі Вале Мансыра (Карта 1825), вона ж Мансыра [11:363], а також ойконім Манзыр на однойменному урочищі [9:№25] походять від імені Мансур [10:491]. Гідронім Вале Касим, л. пр. Могильника (Карта 1820) або В.Касым (Карта 1827), вона ж р.Касим [8:242] походить від особового імені Касим [10:478]. Балка Омар, притока р. Каплани (Карти 1819, 1820, 1827), названа за іменем Омар, що активно вживається тюркомовними народами. А назва одного з гірл Дунаю - Сулиман - від імені Сулейман: на давніх картах добре видно, як збережена передньорядність голосних відповідно до тюркських форм імені *Süleyman* [12:797]: Сюлюман (Карта 1775), Сулюман, Селеман (Карта 1792). Від тюркського імені Мамбет < Мухаммад [10:496] одержала назву й р.Мамбет.

Твірною базою гідронімів могло бути також сполучення особового імені з титулом чи означенням: б. Кармомет (Карта 1817), Карамахмет (Карта 1827) від тюрк. кара *чорний* та Махмет - варіант імені Мухаммад, пор. ще Каракасим дере, л. Алкалії. У назві балки Муса - Мурза (басейн р. Ялпух) перша частина утворена від імені Муса, а друга - тюрк., араб.-перс. титулу мурза, мирза *emirrada* [12:12]. Назва р. Алліяга (Карти 1827, 1856), що впадає в оз. Китай, пов'язана з іменем Алі та титулом ага *господин* [12:3].

Від цього ж імені та титулу бей *господин* [12:6] походить назва лиману Алибей улу (Карта 1775 та 1817), пор. тур. ulu *великий, видатний* [12:879]. Назва протоки Осамбея [3 :23] ймовірно походить від імені Гасан + бей, пор. особове ім'я Гасан, Хасан. Сполучення особового імені й знання наявне і в назві озера (лиману) Аджибраим (Карта 1856), Аджи браим (Карта 1817), Гаджибраим (Карта 1819), Хаджи-Ибраим (Карта 1815 < хаджи *правовірний мусульманин, що відвідав Мекку*, пор. тур. hasi [12:372]. Зауважимо, що проміжною ланкою між гідронімом та осо-

бовим ім'ям міг бути ойконім - назва поселення. Наприклад, с. Гасани, нині с.Первомайське, на карті 1856 р. згадане як Гасан Аспача (Гасанство), звідси й назва затоки лиману Катлабух Асан Спаха, або Гасанський залив [3:26]. Пор. також сучасні назви сусідніх гідрооб'єктів, похідних вже від ойконіма Гасани: Гасанская Вершина, Гасанський залив, Гасанская плавня, Гасанський пруд (матеріали топонімічних експедицій). Друга частина назви Гасан Спаха походить від військового звання (титулу). пор. болг. спахия *турецький феодал* [1:624], молд. спахи *турецький вершник* [7:595]

Наявність щільного шару тюркських назв на території Буджака дає можливість вбачати навіть у, здавалось би, цілком прозорих слов'янських утвореннях пізніше перероблення топонімічних тюркізмів. Так, протока Гусейн у гирлі Дунаю (Карта 1856), поза всяким сумнівом, названа під імені Гусейн, Хусейн, а от канал Гусево, поблизу міста Вилкова, чию назву місцеві жителі пояснюють легендою, що начебто в цьому місці сплачували туркам данину гусями, має нібито явно слов'янську назву. Проте більш рання форма з посесивним суфіксом -ов- Гусинов ерик (Карта 1830) дозволяє виводити гідронім з антропоніма. Звукова трансформація в цьому випадку могла бути результатом вторинного зближення антропоніма з апелятивом гуси.

Крім відантропонімічних утворень, в топонімії Буджака досить репрезентативною є група назв, похідних від тюркських мікроетнонімів. За даними О.П.Харюкова, їх близько 70 [14:43]. Значна частина цих назв описана й проаналізована у публікаціях І.В.Дрона та О.П.Харюкова [3:13; 14:43]. Але від тюркських родоплеменних назв, гадаємо, походить також низка інших гідронімів Буджака, більшість з яких раніше вважалася «темними» назвами або інакше етимологізувалася. Спираючись на словник тюркських родоплеменних назв І.Н.Лезіної та О.В.Суперанської [5], можемо поповнити перелік тюркських відетнонімних гідронімів межиріччя Дунаю та Дністра. Як вважають автори словника, «жодне серйозне ономастичне дослідження в Росії, Україні, Греції, Румунії та інших країнах, де були тривалі зв'язки з тюркомовними населенням, не може здійснюватися без долучення цього особливого, специфічного лексичного фонду» [5:6].

Отож розглянемо деякі з гідронімів, що мають у своїй основі родоплеменні назви. Назва озера Адана, що знаходиться праворуч Дністра нижче р. Ботни (Карти 1819, 1825, 1855 та ін.) може бути зіставлена з ро-

доплемінною назвою адан [5:62], ручай Акбота басейну р. Ялпуг - з ак бото [5:68], балка Алкази в с.Червоноармійське - з алакоз, алакуз [5:74, 77]. Назва річки Джарджаут, лівої притоки р. Китай, походить від мікроетноніма джалджиут, джалджуут [5:157, 164]. Щодо назви річки Джунтукан, басейну р.Ялпуг, пор. з мікроетнонімом джунду [5:164]. Гідронім Джепар або Жапар < жапар, джапар [5:157, 179]. Назва балки Карлик басейну р. Лунги формально схожа на слов'янську, але враховуючи частотність тюркських назв цього регіону, слід пов'язати її із тюркською родоплемінною назвою карлык, кырлык, карлук [5:223, 281]. Можливо, з тюркськими мікроетнонімами пов'язані також назви: протока Караул, Караула, Караули в дельті Дунаю, пор. караул, каравул, кара-уй-ли [5:220, 221]; балка Татанар, Татанары (ліва притока р.Ботна), оз.Татанир в дельті Дунаю - пор. з татанар [5:364]; р. Токуз, Токузи басейну Когильника < токуз [5:382]. Походження назви балки Топал, лівої притоки р. Ялпуг, на нашу думку, пов'язана з родоплемінною назвою групи кримських татар - топал [5:385], хоча М.К.Могілянський пропонував мотивацію цього гідроніма *грязевой источник* [6:53]. Назва урочища Шаболат на березі Чорного моря (звідси й Шаболатский залив) може бути зіставлена з мікроетнонімами шаболот, шаволот [5:442]. Безсумнівно з родоплемінною назвою пов'язаний і гідронім Кара-Туркмен басейну р. Лунги [9:1394]

Як бачимо, в гідронімії межиріччя Дунаю та Дністра існувала й значною мірою дотепер збереглася певна кількість назв, похідних від тюркських особових імен та родоплемінних назв, що створює особливий топонімічний колорит цього регіону.

1. Болгарско-русский словарь,- М., 1975.
2. Бучко Д.Г. Кілька уваг про принципи номінації в ойконімії України//Ономастика та етимологія: Зб. наук. праць на честь 65-річчя І.М.Железняк.- К.,1997.
3. Дрон И.В. Некоторые вопросы гагаузской топонимии Молдавской ССР// Советская тюркология.-1983.-№ 5.
4. Еремия А.И. Географические названия рассказывают.- Кишинев, 1982.
- 5.Лезина И.Н., Суперанская А.В. Ономастика: Словарь-справочник тюркских родоплеменных названий.-М.,1994.-Ч.І-ІІ.
6. Могілянський Н.К. Географический очерк Бессарабии.-Кишинев,1910.
7. Молдавско-русский словарь.-М.,1961.
8. Словник гідронімів України.- К.,1979.

9. Список населенных мест Бессарабской области.-Одесса,1861.-Т.III.
10. Справочник личных имен народов РСФСР.-М.,1979.
11. Статистическое описание Бессарабии собственно так называемой или Буджака.-Аккерман, 1899.
12. Турецко-русский словарь.- М.,1977.
13. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка.-М.,1987.-Т.Ш.
14. Харюков А.П. Татаро-ногайская топонимия Буджака. Советская Придунайщина//Питання ономастики Південної України.-К.,1984.
15. Челеби Эвлия. Книга путешественника: Извлечения из сочинения турецкого путешественника XVII в. (Земли Молдавии и Украины).- М., 1961.

Карты

- Карта 1775 - Генеральная карта Молдавии, Валахии, Бессарабии 1775,- ЦДВИА, ф.ВУА, спр. 2033.
- Карта 1788 - Карта части Молдавии и Бессарабии с показанием кварталов. 1788.-ЦДВИА, ф.ВУА, спр. 2468.
- Карта 1798 - Карта части России к юго-западу с частью сопредельных к ней соседствующих земель, 1798.-ЦДВИА, ф.ВУА, спр. 20154.
- Карта 1799 - Атлас, содержащий генеральную карту полуденной России, 1799.-ЦДВИА, ф.416, спр. 230.
- Карта 1815 - Карта части Бессарабии от Браилова до Аккермана с показанием устьев Дуная. 1815.-ЦДВИА, ф.ВУА, спр. 21231.
- Карта 1817 - Карта Бессарабии, Молдавии, Валахии и части земель к оным принадлежащим. Соч. при военно-топографическом депо в 1817 г.-ЦДВИА, ф.ВУА, спр. 20199.
- Карта 1819 - Генеральная карта Бессарабии собственно так называемой, или Буджака, 1819 г.-ЦДВИА, ф.ВУА, спр.20698.
- Карта 1820 - Генеральная карта Бессарабской области, составленная при главном штабе 2-ой Армии с инструментальной съемки офицеров квартирной части 1820 г.-ЦДВИА, ф.ВУА, спр. 20697.
- Карта 1825 - Генеральная карта части Бессарабской области, 1817-1828 гг.-ЦДВИА, ф.ВУА, спр. 21234.
- Карта 1827 - Генеральная карта Бессарабской области составлена из брульонов военно-топографической съемки с 1817-1827 гг.-ЦДВИА, ф.ВУА. спр. 20699.
- Карта 1830 - Карта Черного моря от Джанштейского до Килийского устья р. Дуная. 1830.-ЦДВИА, ф.419, спр.232.
- Карта 1855 - Военно-топографическая карта Херсонской губернии. 1855,- ЦДВИА, ф.ВУА, спр. 21514.
- Карта 1856 - Военно-топографическая карта Бессарабии. 1856.-ЦДВИА, ф.ВУА, спр. 21238.

**З історичної ойконімії Ровенщини
(Вербче, Немовичі, Ниговищі, Дубляни,
Тутовичі, Любинь, Нараїв)**

Вербче (Велике, Мале) - найменування поселень у Сарненському р-ні, які фіксуються вже з II пол. XVI ст.: Werbcze (Wielkie, Małoje). Я.О.Пура пов'язує Вербче з апелятивом вербка *мала верба* [2:23], що неможливо із структурно-фонетичних міркувань. Ця назва належить до топонімного ряду на -це, як-от: Кобче, Любче, Мильче, Жмудче, Стремільче і под., які мотивовані відповідними особовими іменами-демінутивами на -ець (Кобець, Любець, Милець, Жмудець, Стремілець). В основу найменування Вербче покладене ім'я Вербець, оформлене за допомоги індивідуально-посесивного суфікса -j-. Воно фіксується, напр., в оригінальній пам'ятці XVII ст. - Стецько Вербець, козак Білоцерківського полку [Реєстр: 194]. За цією ж моделлю утворений і топонім Гнильче в Радзивилівському р-ні: *Гнилець + -j- (по-іншому див. [2:24]).

Немовичі - селище міського типу у Сарненському р-ні. В документах фіксується з XVI ст.: Niemowicze (1577), от границы Немовецкое (1608), Немовичи (1649). Я.О.Пура пов'язує цей топонім з а) особовою назвою Немов, далі з лат. *немо нікто*; б) з Немо < Немир, Немил [2:34]. На наш погляд, Немовичі є фонетично вторинна форма з *Немолвичи (з абсорбцією -л- у структурі tylt). Пор. щодо сказаного укр. діал. *кóбок, кóвбок колода, чурбан, пень, товстун* [МСБГ:4,64] < *кълъкъ, рос. діал. *намова наговір, брехня; намóлвка пересуд, наговір* [СРНГ:20,38,40] < *namъlva, *namъlвъка; білор. діал. ком. *коўма торе з картоплі* [ДСБр: 102] < *кълмъ, кълма та ін. Відновлюване *Немолвичи/*Немолвичі - мн. від антропоніма *Немолвичъ < *Nemъlvitjъ < *Nemъlva + зменшувальний суф. -itjъ. Стосовно імені *Nemъlva вкажемо на укр. Немов - сучасне прізвище на Ровещині [Пура, V: 114] < *Nemъlvъ; пор. ще д-рус. Недомолва, 1495 [Веселовский:215] – топонім Недомолвино у колишній Ярославській губ. [Vasmer RGN:VI,118], ст.-укр. Мовець Забужанин, 1542 р. [AS:IV,324], яке продовжує первісне *Mъlvъсь, ст.-пол. *Molwic?* (Henricus Molwic, 1389 р. [SSNO:III/3,548]) тощо.

Ниговищі – ойонім у Зарічненському р-ні, історично - Нѣговищи (1855), Niegivice (1911). Назву цю виводять від антропоніма *Неговищ,

реально не засвідченого [2:118]. На наш погляд, сучасне Ніговищі сягає початкового *Нѣговичи. У такому разі воно повинно зіставлятися з укр. Ніговичі (1470 - Nychowicze, наводиться за [3:153]) - найменування поселення у Львівській обл., рос. Нѣговичи (2) - топоніми з Новгородської землі [НПК:III,172,818], мотивовані патронімом Нѣговичь. Щодо його реальності пор. слов'ян. Нѣгович [Морошкин:140].

Дубляни - населений пункт Млинівського р-ну, відомий уже з 1545 р. (z Dublan). Найменування пов'язують з реально не засвідченою особовою назвою *Дублян [2:115], що видається малоюмовірним. Назва Дубляни на Ровенщині, як і Дубляни (2) у Львівській обл. [1:122], пол. Dkbiany, болг. Дабяни, Dubljani - в Боснії та Герцеговині та ін. [див. ще 4a:829-833; 46:27-31], мотивована апелятивом *дубляни* назва жителів за місцем проживання < дуб-/Дуб- + 'ани: *Dobjane/*Dobjene (аналогічно до липляни/Липляни, вербляни/Вербляни, вільшани/Вільшани тощо).

Тутовичі - найменування поселення у Сарненському р-ні. Фіксується як Tutowicze (1511), Totowicze (1577, 1583), Tatowicze (1620) [2:36]. За однією з версій цей ойконім зводиться до особової назви Тот(о) < *Тотомир, *Тотослав або Татомир, Татослав, Татищев, де простежується тато (лат. tato *батько, годувальник* [2:36]). На наш погляд, Тутовичі слід розглядати як множинну форму, мотивовану патронімом Тутовичь < *Товтовичь/*Толтовичь. Подібний фонетичний розвиток у структурі тьIt можна зілюстровати ще прикладами: укр. діал. кубай, ковбай *дерев'яний черпак біля польової криниці* [МСБГ:4, 102] < *кьlбай, кушин *вир* [Череп.: 119], *гладика* [Лисенко: 112] < кувшин < *кьlšinь, Мыско Кубышь [Реєстр:74] - козак Черкаського полку, із *Кьlбузь, рос. діал. мувить *сказати, промовити* [СРНГ,15:328] < *мьlviti, блр. діал. кубаса *ковбаса* [СБГ, 2:551] < *кьlбаса та ін. *Товтовичь - дериват на -ов-ич- від антропоніма Товт (пор. укр. Товт - прізвище [ОКІУМ], блр. Тоўт, Таўт - прізвища [Бірыла:412]), мотивованого апелятивом товт (укр. товт *кулець* [Грінченко, 4:270]). У функції антропоніма Товт послуговував основою ст.-укр. Товтьтикь, Товтенько - прізвищеві назви козаків, зафіксовані в (Реєстрі війська Запорозького 1649 року» [Реєстр:325,350]. Цей самий антропонім зберігся в назві поселення Вотовтово в Новгородській землі [НПК,11:500] < Во-Товтово < *Вь Тьлтово (аналогічно Вобзу < Во бзу, Во Мху - топоніми [НПК,IV: 135; V: 146].

Любинь - ойконім в Зарічненському р-ні. Глумачиться як похідне від особового імені Люба [2:70], що неможливе з погляду ономастично-

го словотворення. За нашим переконанням, це є дериват на -инь < -уь -уні від семантично багатопланової основи Люб-/люб-. Для цієї назви можна вказати (іноді морфологічно модифіковані) відповідники: укр. Любині - поселення на Львівщині, рос. Любыни - ойконіми в колишніх Новгородській і Петербурзькій губ. [Vasmer RGN, V:292], Любыня, (похідне) Любынской - географічні назви в Новгородській землі [НДЖ,IV: 54; V:33], Ljubinj - найменування поселення у Словенії [Im.m.:272], Lubyně (2) - топоніми у Чехії [Profous, 2:605] тощо. Сказане дає підстави для відновлення праслов'янської ойконімної бази *L'ubunь, пропущеної в «Етимологическом словаре славянских языков» за ред. О.М.Трубачова.

Нараїв - ойконім у Дубнівському р-ні. Історично - Narajew (1677), Narajow (1769), Нараево (1855). Назву справедливо пов'язують з особовим ім'ям *Нарай [2:51], в якому На- розглядається як антропонімічний префікс. З останнім важко погодитися. Вважаємо, що ім'я *Нарай, відображене також у кількох найменуваннях поселень Нараївка в Україні, мотивоване дієсловом нараяти (пор. укр. раяти, пол. діал. гаїс *raditi*) < *narajati. Зважаючи на документально підтвержене ст.-пол. (похідне) Narajko, 1382 [SSNO IV/2:14], маємо підстави для відновлення праслов'янського особового імені *Narajь, яке вписується в рамки продуктивної словотвірної моделі на зразок *Naxaba < *naxabiti, *Najьda < *najьdo, *najьti, *Nalьpa < *nalepiti та под. В «Етимологическом словаре славянских языков» стаття *Narajь не представлена.

1.Вербич С.О. Ойконіми як функціональна одиниця лексичної системи української мови//Українська мова: 3 минулого в майбутнє.-К.,1998 (назва Дубляни виводиться з гіпотетичного * Дубля < *Дуб'я. Однак група -бл- тут не з -бь-, а з -bj-).

2. Пура Я.О. Походження назв населених пунктів Ровенщини.-Львів, 1990.

3. Худаш М.Л. Українські карпатські і прикарпатські назви населених пунктів.-К.,1995.

4а. Якус-Борек Э. Западнославянские ойконимы с мнимым суффиксом -ану // Zeitschrift für Slawistik.-1985.-Bd.30.-H.6.

4б. Barac-Grum V. Motiviranost toponomastičkih osnova tvorenih safiksom -ane //Втора Југословенска ономастичка конференција -Скопје, 1980.

Умовні скорочення

Бірыла - БірылаМ.В. Беларуская антрапанімія. 2: Прозвішчы, утвораныя ад

апелятыўнай лексікі.-Мінск,1969.

Веселовский - Веселовский С.Б. Ономастикон: Древнерусские имена, прозвища и фамилии.-М.,1974.

Грінченко - Словарь української мови.-К.,1907-1909.-Т.1-4.

ДСБр. - Дыялектны слоўнік Брэстчыны.-Мінск,1989.

Лисенко - Лисенко П.С. Словник поліських говірок.-К.,1974.

Морошкин - Морошкин М. Славянский именовослов.-СПб.,1867.

МСБГ - Матеріали до словника буковинських говірок.-Чернівці, 1971-1979.-Ч.1-6.

НПК - Новгородские писцовые книги, изданные Археографическою комиссией.-СПб.,1859-1910.-Т.1-6 и указатель.

Пура - Пура Я.О. Сучасні прізвіща Рівненщини.-Рівне,1990.-Т.5.

Реєстр - Реєстр Війська Запорозького 1649 року: Транслітерація тексту.-К,1995.

СБГ - Слоўнік беларускіх гаворак паўночна-заходняй Беларусі і яе пагранічча.-Мінск, 1980-1986.-Т. 1 -5.

СРНГ - Словарь русских народных говоров.-Л.,1966.-1996.-Вып.1-30.

Череп. - Черепанова Е.А. Народная географическая терминология Черниговско-Сумского Полесья.-Сумы,1984.

AS - Archiwum ksiąg Lubartowiczów Sanguszków w Sławucie.-Lwow,1887-1890.-Т.1-IV.

Im.m. - Imenik mesta. Pregled svih mesta i opština, narodnih odbora srezova i pošta u Jugoslaviji.-Beograd,1956.

SSNO - Słownik staropolskich nazw osobowych.-Wroclaw etc.,1965-1985.-Т.1-VII.

Vasmer RGN - Russisches geographisches Namenbuch.-Wiesbaden, 1962-1980,-Bb.1-X.

С.П. Павелко

Традиція і релігія як мотиви вибору імені у гуцулів

Вибір імені - це одна з перших і відповідальних справ, яка лягає на плечі батьків у зв'язку з народженням дитини. Якими мотивами керується людина при виборі імені? Чому від дається перевага тим чи іншим іменам? Які чинники впливають на формування іменника? У зв'язку з цим П.П.Чучка зауважує: «Мотиви найменування бувають різні. Найчастіше вони пов'язані з естетичними, релігійними та політичними вподобаннями чи переконаннями середовища, в якому живе найменувач» [7:38]. Дослідник російської антропонімії В.А.Івашко на основі статистичних підрахунків вживаності особових імен за 350 років доходить вис-

апелятыўнай лексікі.-Мінск,1969.

Веселовский - Веселовский С.Б. Ономастикон: Древнерусские имена, прозвища и фамилии.-М.,1974.

Грінченко - Словарь української мови.-К.,1907-1909.-Т.1-4.

ДСБр. - Дыялектны слоўнік Брэстчыны.-Мінск,1989.

Лисенко - Лисенко П.С. Словник поліських говірок.-К.,1974.

Морошкин - Морошкин М. Славянский именовослов.-СПб.,1867.

МСБГ - Матеріали до словника буковинських говірок.-Чернівці, 1971-1979.-Ч.1-6.

НПК - Новгородские писцовые книги, изданные Археографическою комиссиею.-СПб.,1859-1910.-Т.1-6 и указатель.

Пура – Пура Я.О. Сучасні прізвіща Рівненщини.-Рівне,1990.-Т.5.

Реєстр - Реєстр Війська Запорозького 1649 року: Транслітерація тексту.-К,1995.

СБГ - Слоўнік беларускіх гаворак паўночна-заходняй Беларусі і яе пагранічча.-Мінск, 1980-1986.-Т. 1 -5.

СРНГ - Словарь русских народных говоров.-Л.,1966.-1996.-Вып.1-30.

Череп. - Черепанова Е.А. Народная географическая терминология Черниговско-Сумского Полесья.-Сумы,1984.

AS - Archiwum ksiąg Lubartowiczów Sanguszków w Sławucie.-Lwow,1887-1890.-Т.1-IV.

Im.m. - Imenik mesta. Pregled svih mesta i opština, narodnih odbora srezova i pošta u Jugoslaviji.-Beograd,1956.

SSNO - Słownik staropolskich nazw osobowych.-Wroclaw etc.,1965-1985.-Т.1-VII.

Vasmer RGN - Russisches geographisches Namenbuch.-Wiesbaden, 1962-1980,-Bb.1-X.

С.П. Павелко

Традиція і релігія як мотиви вибору імені у гуцулів

Вибір імені - це одна з перших і відповідальних справ, яка лягає на плечі батьків у зв'язку з народженням дитини. Якими мотивами керується людина при виборі імені? Чому від дається перевага тим чи іншим іменам? Які чинники впливають на формування іменника? У зв'язку з цим П.П.Чучка зауважує: «Мотиви найменування бувають різні. Найчастіше вони пов'язані з естетичними, релігійними та політичними вподобаннями чи переконаннями середовища, в якому живе найменувач» [7:38]. Дослідник російської антропонімії В.А.Івашко на основі статистичних підрахунків вживаності особових імен за 350 років доходить вис-

новку, що ситуація вибору імені є вихідним моментом у формуванні іменника. У ситуації вибору імені новонародженому людина зазнає впливу як зовнішніх (соціолінгвальних), так і внутрішніх (лінгвальних) чинників. Головну роль при цьому відіграють зовнішні [2:18]. Власні імена кожного народу даються відповідно до національних традицій [4:84].

Аналіз динаміки розвитку гуцульського іменника ряду населених пунктів Косівщини з 1880 по 1998 рік; результати анкетування, проведені серед учнів шкіл; численні бесіди з місцевим населенням, зокрема з людьми старшого віку, а також безпосереднє спілкування з працівниками районного ЗАГСу та секретарями сільських рад, які займаються реєстрацією новонароджених, дають можливість виявити низку чинників, що впливають на вибір імені в гуцулів. Серед них релігійні, родинні традиції, мода, вшанування дитини іменами видатних осіб, етимологія імені, милозвучність і легкість у вимові тощо. Розглянемо перші два, які, на наш погляд, є провідними.

Релігійний фактор. Він полягає в тому, що дитині дають ім'я того календарного святого, яке безпосередньо випадає на день її народження, кілька днів до чи після народження або навіть у межах місяця. Тому хлопчики, які народжуються у січні, отримують імена Василь, Стефан, а дівчатка - Василина, Стефанія, Христина (останнє пов'язують із Різдом Христовим). Народженим у липні дають імена Іван, Петро, Павло (дівчаткам - Іванна). Дівчата, які народилися у серпні-вересні, отримують ім'я Марія на честь Пресвятої Богородиці. Вважаємо, що популярність цього імені в гуцулів певною мірою можна пов'язувати з релігійним фактором. Для хлопчиків, які народились у листопаді, обирають імена Дмитро, Михайло, Андрій, Микола, а для дівчаток - Ганна. Релігійні люди (а їх тут переважна більшість) свій вибір пояснюють тим, що «ім'я дитині дав Бог, що вона уже народилася з ним на світ. Світ би ся сміяв, якби дати інше ім'я». Правда, до уваги беруться на всі святі, а тільки конфесіональні, тобто ті, які церква відзначає як святі. Зауважимо, що релігійні мотиви на різних етапах досліджуваного іменника були різними: примусовими і вільними.

З кінця XIX до середини XX ст. батьки брали ті імена, які їм пропонувала церква. Це було пов'язано із тим, що церква юридично володіла правом реєстрації новонароджених. Якщо це була заможна селянська родина, то їхнім дітям давалися канонізовані імена найбільш величних, найпопулярніших святих. Тому не дивно, що імена Василь, Дмитро,

Іван, Петро, Микола, Михайло, Марія, Ганна, Ольга та інші набули тут найбільшої популярності. Якщо сім'я була середнього достатку, їй священник пропонував імена маловідомих святих, які строго припадали на день народження дитини, незалежно від того, подобається воно батькам чи ні. Такими іменами були Аполінарій, Вартоломій, Власій, Єфрем, Єфим, Іродіон, Калістрат, Клемен, Лаврентій, Стахій, Тодозій, Аксентій, Сава, Митрофан, Никифор; Горпина, Матрона, Меланка, Митродора, Текля, Тодося, Корнеля, Макрина, Єфросина, Февронія, Федора та ін. Ці імена так і не прижилися, тому із середини ХХ ст. вони більше не вживаються, а в загальному списку належать до одиничних або рідкісних. Тільки одержавши "хабаря", настоятель церкви виявляв свою милість і дозволяв вибрати батькам ім'я в межах тижня або й місяця з моменту народження дитини.

Очевидці розповідали, що десь у 20-х роках у селі Космач був випадок, коли бідна родина хотіла назвати свого первістка Василем, але піп їм відмовив, бо вони прийшли з "пустими руками". Священик дав дитині ім'я Микита, яке у селі ніколи не було популярним, до того ж його давали незаконнонародженим дітям. Батьки ж називали вдома хлопчика Василем. Коли у них народилася друга дитина, то вже "маючи попередній досвід", вони принесли священнику гостинця і той дав для їхньої другої дитини ім'я Василь. І так у сім'ї було два Василі - "справжній" і "несправжній".

Такі випадки були непоодинокими. Хто не міг відкупитись, змирювався із вибором церковслужителя, інші брали курку, вівцю, яйця, масло, вовну чи хто що міг і несли батюшці, щоб той дав гарне ім'я. А хтось ігнорував церковне хресне ім'я і називав дитину своїм.

Місцеве населення каже, що багато залежало від того, який священник був - добрий чи злий. Були села, в яких піп мало втручався у вибір імені і виконував бажання батьків, чого не скажеш про інших. Жителі села Космач розповідають, що з 20-х років тут довго правив парафією поганий, злий батюшка. Ось випадки прояву його свавілля:

1) У 1923 р. батьки хотіли назвати дочку Марією, але родина була бідна, нічого не принесла і піп дав ім'я Ксеня (місцевий розмовний варіант Сенька). Усе життя батьки і ця людина приховували церковне ім'я, у селі всі знали її як Марію. А коли йшла масова паспортизація і вирішували, яке ім'я записувати, то ця жінка офіційно змінила хресне ім'я на Марію;

2) У 1930 р. батьки хотіли наректи дитину Явдохою, священник знов-таки дав ім'я Ксеня, бо йому нічого не принесли "в руки".

Цікаво, що ім'я Оксана (Ксеня) - тут ці імена тотожні - давав священник у селі Рожнові незаконнонародженим дівчаткам. Звідси випливає, що хоч до середини 50-х років на Косівщині це ім'я було популярним, але мало різні мотиви вибору. Цей факт не вплинув негативно на популярність імені Оксана в наступні десятиріччя.

А як жорстоко поводитися церква з незаконнонародженими дітьми! Наперекір волі матері піп підбирав для дитини незаконного ложа якесь глузливе, довге, важке для вимови, неавторитетне ім'я, яке зразу виокремлювало її у селі. Для хлопчиків такими іменами були: Гапій, Микита (Никета, Нікета), Борис, Гліб, Давид, Дам'ян (офіційний варіант від Дем'ян), Никифор, Антон, Власій, Марко, Кость та ін. Для дівчаток - Ростислава, Ярослава, Палагна, Меланка, Мотря, Ирстина (це ім'я "Словник власних імен" [5] не фіксує), Тикена (місцевий офіційний варіант до Тетяна), Гликерія, Горпина, Варвара, Матрона, Оксана, Рогніда та ін. Для кожного села це були свої імена, деякі з них співпадали. У кращому випадку дитині давали ім'я з церковного календаря, яке строго припадало на день її народження. Ось один з прикладів, який добре засвідчує сказане. У 1938 р. у селі Космач хрестили незаконнонароджену дитину. Мати хотіла, щоб хлопця назвали Тарасом. Побачивши, що ані мати, ані куми нічого не принесли, священник дуже розлютився, почав кричати: «Який Тарас? А хто його тато?» Вигнав кума з церкви, взяв паламаря і дитину охрестили Гапієм. Хоча в селі усі цю людину знали тільки як Тараса. Десь у 50-х роках у селі Шешори досить авторитетну особу звали Іван Гафійович, бо він також був незаконнонародженим. Така примусовість, свавілля тривало аж до середини ХХ ст., поки реєстрацію новонароджених не взяли на себе ЗАГСи.

Більшість дослідників у галузі антропоніміки засвідчує, що вплив церковного чинника на вибір імені до 20-х рр. ХХ ст. був досить вагомим [1:99; 3:66; 7:40].

У силу історичних, культурних обставин, що склались на даній території, релігійний чинник виявився сильнішим і тривалішим. Багато батьків свідомо вибирають новонародженим імена з календарного церковного списку. Святий, за ім'ям якого наречено дитину, вважається її духовним охоронцем, небесним покровителем і заступником. Навіть у недалеких радянські часи, коли церква заборонялася, а будь-які релігійні

прояви переслідувалися (особливо це стосувалось інтелігенції), місцеве населення знаходило свої шляхи вирішення цього питання. Батьки, щоб засекретити релігійний мотив вибору імені та обряд хрещення, здійснений у церкві, прикривали дитину ще одним іменем. Так, у селі Рожнів зустрічаємо подвійні імена Олег (офіційне) - Андрій (церковне, бо хлопчик народився перед святом Андрія), Наталія (офіційне) - Марія (церковне). У 1963 р. у селі Тюдів дівчинці дали імена Світлана-Марія (перше - офіційне, друге - хресне).

Якщо ж батькам подобається інше ім'я, а не того святого, що припадає на день народження дитини, то інколи обирають два імені: перше ім'я, що подобається, його записують як офіційне; друге - ім'я того календарного святого, якого в ці дні відзначає церква. Зараз у селах трапляються поодинокі випадки, коли священики намагаються диктувати свою волю. Вони наполягають на тому, щоб дітям давали релігійні імена. Коли батьки хочуть обрати для новонароджених імена Артур, Руслан, Анжеліка, Марта, Світлана та под., то окремі настоятелі церков їм відмовляють, мотивуючи тим, що це не українські імена, імена не православного календаря. Вважаємо, що таким чином вони через ім'я хочуть духовно прилучити людину до релігії. І розв'язується це питання вже згаданим способом: записують два імені. Одне - обране батьками, воно й визнається як офіційне, друге - яке дав священик, виходячи з дня народження дитини. Якщо перше ім'я супроводжує дитину скрізь і всюди (в документах, у школі), то друге вживається дуже рідко. Якщо обряд хрещення відбувався у церкві, то хресне ім'я поряд з офіційним може бути внесене до церковної книги новонароджених.

Зауважимо, що релігійні мотиви у виборі імені на Косівщині нині досить сильні і можуть прирівнюватися хіба що тільки до родинних традицій, перевищуючи всі інші.

Родина традиція - це другий визначальний фактор, який впливав, впливає і буде впливати на вибір імені. Він полягає у тому, що дитині дають ім'я батька чи матері, бабусі чи дідуся або когось із близьких родичів, якщо вони чимось відзначилися. П.П.Чучка зауважує, що «за ступенем актуальності в наші дні, а великою мірою і в минулі десятиліття, його треба б поставити на перше місце» [7:48]. «У радянську добу, - висновує В.А.Івашко, - традиція стала домінуючим фактором» [2:11].

У кожному селі існують свої звичаї і традиції іменування. В одних селах престижно називати дітей на честь батька, матері, а звідси Василі

Васильовичі, Івани Івановичі, Петри Петровичі і т.д. Часто у сім'ях старшого сина називають за батьком, якщо народжується першою дівчинка, то дають мамине ім'я, якщо у сім'ї двоє дітей (хлопчик і дівчинка), то дають батькове і мамине імена. Цей звичай пояснюється тим, що хтось із дітей повинен прямо продовжувати батьківський рід. Так, із 25 Василів, що народились у селі Яворів з 1991 по 1997 р., 11 були названі батьковим іменем, а з 9 дівчаток з іменем Марія, які народилися у цей самий період, 3 отримали імена на честь матері. Більш повна статистика засвідчує, що хлопчиків на честь батька називають більше, а дівчаток на честь матері - менше. В інших селах такий звичай менш поширений. Більшою мірою тут існує традиція називати дітей на честь дідуся чи бабусі. У Косові з 26 хлопчиків з іменем Микола (1991-1997) 10 названі дідовим іменем, 5 - батьковим, з 14 Іванів - 6 за дідом та 4 за батьком.

Обираючи для новонароджених імена дідусів чи бабусь, мешканці керуються власними мотивами: повагою, бажанням у такий спосіб зберегти пам'ять про них, інколи діє суто практичний підхід - хто буде нянчити немовля, допомагати - на честь тої людини й називають. І ще один важливий критерій - називають ім'ям того дідуся чи бабусі, на чиему ґрунті буде жити дитина. Так, десь у 50-х рр. ХХ ст. у с. Брустори був випадок, коли батьки хотіли охрестити в церкві дівчинку Ганною, а священник їм відмовив і дав ім'я Марія на честь бабусі, на ґрунті якої вони проживали.

Поряд із традиціями у багатьох селах існують свої звичаї, забобони, пов'язані з іменуванням. Наприклад, у с. Прокурава хлопчиків на честь батька не називають, вважають, що це не приносить дитині щастя, а більше прийнято називати дідовим ім'ям. Тим паче, не бажано називати одним іменем три покоління поспіль - батько, син, онук - кажуть, що дитина буде хворіти або хтось із них помре в ранньому віці. Такий же забобон існує й у с. Кобаки - в родині не має бути більше як три Івани чи три Юрки, бо той четвертий буде вже нещасливий. В інших селах нам відомі сім'ї, коли родинні традиції вже існують 3, 4 покоління і це приносить їм щастя, добробут, міцніє їх рід. Якщо ім'я дідуся чи бабусі не дуже популярне або застаріле, а хочуть їх вшанувати, то вибирають подібне. Наприклад, недавно хлопчику у Прокураві дали ім'я Данко на честь діда Данила, ім'я якого зараз не модне. Але така подібність тільки зовнішня, адже Данко - це демінутивна форма імені Богдан. Дівчаткам дають імена Оля, Уляна, Олеся, щоб було подібне до Олена. Або вирішу-

ють це питання іншим чином: дають дитині два імені. Перше (офіційне), яке подобається батькам і друге (неофіційне) - на честь дідуся чи бабусі, або одне ім'я на честь батька чи матері, а друге - на честь дідуся чи бабусі. У с. Соколівка хлопчикам-близнюкам дали імена на честь двох дідусів - Василь та Іван.

Останнім часом тенденція називати дітей на честь дідусів та бабусь посилилася, що має позитивне значення, бо веде до відновлення і збереження імен, які вийшли з ужитку, були забуті й кілька десятиріч майже не вживалися. Молоді батьки відновлюють у своїх правах призабуті імена Григорій, Ілля, Марко, Павло, Яків, Анастасія, Катерина, Олена, Софія, Явдокія та ін. Звичай та традиції іменування, сформовані тут протягом сторіч, передаються з покоління до покоління.

Про роль традицій у формуванні іменника у різних регіонах свідчать такі дані: у Херсоні у 80-ті роки 80 імен (6,5%) були дані на честь батька, а 78 (6,3%) - на честь діда [6:76]. В Росії у 80-ті роки іменування на честь дідусів і бабусь сягало 17% [1:102].

Отже, на вибір імені у гуцулів найбільшою мірою впливають два чинники: релігія та родинні традиції. В різних селах, у різні часи й у різних соціальних групах населення вони виявляють себе неоднаково.

1. Івашко В.А. Как выбирают имена.-Минск,1998.
- 2.Івашко В.А. Социолнгвистический и психолнгвистический анализ ситуации выбора имени при наречении: Автореф. дис... канд. филол. наук.-Минск, 1978.
3. Никонов В.А. Имя и общество.-М.,1974.
4. Раянди Э. Традиции и моды в употреблении личных имен // Ономастика. - М.,1969.
5. Скрипник Л Г., Дзятківська Н.П. Власні імена людей: Словник-довідник. - К.,1996.
- 6 Петрова Р.В. Динамика русских мужских имен Херсона // Актуальные вопросы русской ономастики.-К.,1988.
7. Чучка П.П. Антропонімія Закарпаття.-Ужгород, 1970.

Варіанти імен у колі сучасних уподобань мешканців Одеської області

Проаналізувавши уподобання українців Одеської області стосовно жіночих та чоловічих імен, ми помітили, що чимало інформантів різного віку (20-70-ті рр. народження) віддають перевагу неофіційним утворенням. Збір матеріалів, що проводився анкетним шляхом, передбачає ретельний реєстр і детальний аналіз усіх таких форм імен. Адже залежно від часу, території та сфери вживання антропоніма, а також ставлення того, хто говорить, до названої особистості, структура антропоніма незмінно варіюється. Варіювання є нормальною умовою функціонування особових імен» [1:1].

М.В.Карпенко зазначає, що «збирати такі форми важко, а повністю їх зібрати навіть на обмеженій території, здається, зовсім неможливо» [3:198]. Та все ж фонд сучасних уподобань містить велику кількість гіпокористик і демінутивів, що становлять близько 30% його загального обсягу. Така досить значна кількість усічених, зменшених та пестливих імен, без сумніву, вказує на поширеність відповідних їм інваріантів.

Особові імена людей, що фіксуються в наших матеріалах у найрізноманітніших варіантах, утворюють іменні гнізда, чи синонімічні ряди. Синонімічні ряди представлені іменними варіантами неоднаково. Незаперечним є факт, що найбагатші, найколеритніші ряди утворюють традиційні імена, які виявилися найулюбленішими для інформантів різних вікових груп. Показовими у цьому відношенні є зафіксовані в уподобаннях такі імена-фаворити, як Олександр (Саша, Алик, Сашко, Шура, Шурик, Саня, Сашка, Алекс, Сашуня, Шурка), Юрій (Юра, Юрко, Юрась, Юрасик), Василь (Вася, Васильок, Васюня, Васька), Іван (Ваня, Іванко, Івась, Івасик, Ванюша, Ванюшка, Івань), Павло (Пава, Павка, Паша, Павлик, Пашка, Павлуша), Марія (Маша, Маруся, Муся, Марійка, Марічка, Марусина, Маня, Машенька), Катерина (Катя, Кася, Катруся, Катря, Катюша), Ганна (Ганнуся, Ганя, Гандзя, Аннушка, Нюрка, Нюся, Нюга), Олена (Оленка, Лена, Леночка) та інші

Вживання таких форм пояснюється індивідуальним бажанням інформанта, його смаком. Адже не випадково чимало анкетованих із 10 імен,

які їм подобаються найбільше, обрали не офіційну, а зменшену форму найменування, яка вказує не просто на особу певної статі, а й дає їй оцінку, утворюючи додатковий відтінок «рідності», пестливості чи зневаги, що входить до змістової структури іменних варіантів. Із цим пов'язані й емоційно-еспресивні прирощення: підкреслення родинної чи дружньої близькості створює відтінок інтимності, пестощів, довіри. Через те, очевидно, віддаючи перевагу одній із таких неофіційних форм, інформант має на увазі перш за все якусь конкретну особу, зокрема дитину. А, можливо, просто естетично виявилася до впадоби саме зменшена, а не офіційна форма імені.

Через те, як свідчать результати вивчення уподобань, у загальному частотному списку жіночих імен трапилися випадки, коли ступінь популярності неофіційного найменування дещо перевищує рівень активності відповідного йому інваріанта (Рита - 0,4 %, Маргарита - 0,2%; Ліза - 0,3%, Єлизавета - 0,1%; Рая - 0,4%, Раїса - 0,3%; Зіна - 0,5%, Зінаїда - 0,04%; Ніла - 0,04%, Неоніла - 0,01%)

У наших матеріалах зафіксовано й розбіжність у динаміці між офіційними іменами та їх варіантами. Так із зменшенням віку інформантів втрачають привабливість імена Михайло (20-ті рр. - 3,2%; 70-ті рр. - 1,5%), Павло (1,8-0,8%), Іван (6,4-2,0%), Марія (4,6-2,9%), Катерина (2,8-1,5%), Ксенія (0,4-0,1%), Єлизавета (0,2-0,08%), проте їх неофіційні відповідники, навпаки, хоч і не досить виразно, але демонструють зростаючу динаміку - Миша (0,3-0,5%), Паша (0,08-0,2%), Ваня (0,3 - 0,4%), Марічка (0,01-0,08%), Катя (0,9-1,0%), Ксюша (0,03-0,08%), Ліза (0,1- 0,3%). Таке зацікавлення згаданими вище гіпокористиками і демінутивами дозволяє прогнозувати певну популярність відповідних їм інваріантів у майбутньому.

Фіксація самих по собі неофіційних форм імен не розкриває їх місця в антропонімічній системі. Тому пропонуємо відзначити їх зміст, функціональне навантаження, виявити структурні особливості. Для цього усі зафіксовані серед уподобань варіанти імен поділяємо на такі групи:

1. Неофіційні форми імен, утворені способом усічення - гіпокористики (39,5%).
2. Іменні варіанти, утворені суфіксальним способом - демінутиви та пейоративи (60%).
3. Некодифіковані форми імен (0,5%).

Неофіційні форми імен, утворені шляхом усічення (гіпокористики),

«мають скорочену форму основи або одну повну основу замість двоосновної форми» [5:69].

Процес усічення, який так активно бере участь в утворенні неофіційних найменувань на сучасному етапі, своїм корінням сягає у далеке минуле, пройшовши в розвитку тривалу історію. Колись обов'язковий обряд хрещення дитини передбачав її наречення офіційним, взятим із церковних книг (святців) іменем. Але у повсякденному житті її називали інакше. Ці побутові імена часто являли собою усічені варіанти церковних, у більшості своїй запозичених із інших мов, перш за все з грецької. Необхідність фонетичного, граматичного, семантичного освоєння призвела до появи одомашнених форм християнських імен [4:10]. Такі усічені найменування з часом ставали офіційними.

Цей процес проникнення скорочених розмовних варіантів у документальні записи активно відбувається й сьогодні. Чимало розмовних форм імен лишаються основним джерелом поповнення офіційного іменника. Отже, усічені найменування, зафіксовані серед уподобань, є цікавою та своєрідною групою, бо скорочений варіант імені може витіснити офіційну форму. А його характер залежить від «особистого бажання та від бажання оточуючих» [6:134].

Через це цілком зрозуміло, чому в наших матеріалах реєструється і незагальноприйняті, нетрадиційні утворення. Так, наприклад, емоційність такого рідкісного варіанта, як Люка < Людка < Люда < Людмила ґрунтується не на словотвірному форматі чи моделі, а виникає як обов'язкова реакція на незвичайність іменування, створеного шляхом усунення звука [д].

Серед усіх лексичних груп, мабуть, найактивніше діє принцип мовленнєвої економії у системі власних імен, що передбачає умовне розбиття повного імені на два (або більше) складники, яке у більшості випадків не можна вважати етимологічно обґрунтованим, і процес уніфікації або скорочення однієї з цих частин імені [8:133]. При цьому в наших матеріалах виступають й аферезис, і синкопа, і апокопа [7:82-84].

Аферезис (опущення початкової частини імені) простежується як серед давніх традиційних жіночих найменувань, так і нових (Вега, Грета, Дана, Лана, Ліка, Ніка, Нора, Ріта, Рина, Сандра, Тіна), у тому числі й складних слов'янських автохтонімів (Мила, Слава). Трапилися також випадки опущення початкового звука - Афія, Лізавета, Ляня, Лена, Фросинія, Ваня.

Проте найпоширенішим типом усічення у наших матеріалах виявилася апокопа (опущення кінцевої частини імені) - Аля, Валя, Варя, Віка, Віктора, Галя, Гала, Ганя, Гафа, Геля, Еля, Євгена, Зіна, Іра, Катя, Тома, Катря, Киля, Клава, Кресті, Лара, Ліда, Ліля, Степаня, Рузалья, Тая, Уля, Устя, Харитя, Юля, Юзя, Фрося, Валера, Костя, Вася, Адоль, Афоня, Боря, Валя, Вена, Віля, Гена, Макс, Діма, Зеня, Мітя, Пава, Петя, Рома, Сьома, Дьома, Тіма, Федя, Філя, Юра, у складних слов'янських - Броня, Люда, Влад, Ростя, Ізя, Володя.

Значно рідше в іменному репертуарі трапилася синкопа (опущення середини імені) - Сіма, Таня, Тася, Вітя, Льоня, Сеня.

В наших матеріалах зафіксовано й іменні варіанти, що утворилися шляхом опущення початкової та кінцевої частини імені одночасно (Лера, Ліза, Ліпа, Настя, Тоня, Женя, Коля, Сева, Толя).

Такі розмовні форми імен, не оформлені додатковими суфіксами, М.В.Карпенко називає «вуличними» і вважає їх найуживанішими (їх використання набагато вище, ніж основних форм) і майже позбавленими емоційності: «Залишкова емоційність присутня тут лише у невеликих дозах» [3:198-199].

Проте у наших матеріалах найбільше трапилося різних демінутивних імен. Подібно до повних найменувань, вони виконують у мові перш за все інформативну функцію. Процес демінутивації найчіткіше виявляється при утворенні зменшених форм особових імен. Часто при цьому використовуються зменшено-пестливі суфікси, які служать засобом мовної експресії. За їх допомогою інформанти виражають не лише приязнь та симпатію, а й повагу до певної особи, іронію, іноді - злість чи зневагу, - взагалі всю складну та різноманітну гаму емоцій та суб'єктивних оцінок.

Утворення похідних зменшених особових імен, що фіксуються в сучасних уподобаннях, на перший погляд не підвладне якимось закономірностям, але насправді воно чітко систематизоване і пов'язане з мовною логікою. Воно відбувається в більшості випадків за певними моделями. В ньому беруть участь конкретні, виразно окреслені структурні типи основ і суфікси, які додаються до похідної чи усіченої основи.

Суфіксація - найбагатший із усіх способів слов'янського ім'ятворення. У наших матеріалах за її допомогою створено близько 240 похідних. Для утворення таких неофіційних форм імен інформанти використали понад 30 різноманітних суфіксів.

Для творення квалітативів інформантами використовувались три типи основ: повного, усіченого та демінутивного імен. Комбінація цих типів основ із великою кількістю суфіксів оцінки дає багато словотвірних типів та моделей, за якими здійснюється процес ім'ятворення в сучасних уподобаннях. Які ж саме словотвірні типи та моделі виявилися більш до вподоби особам різного віку?

Найактивнішим для творення іменних варіантів є суфікс **-к-**, за допомоги якого утворилося понад 100 демінутивів, причому цей суфікс додався до всіх трьох типів основ:

- основа повного імені + **-к-**: Алка, Альонка, Василюк, Галинка, Ганка, Гафійка, Іванка, Костянтинка, Маланка, Меланка, Маринка, Марійка, Мар'янка, Надійка, Оленка, Паланка, Панаска, Іринка, Полінка, Софійка, Стефка, Фаїнка, Фросинка, Христинка, Яринка; Артемка, Василько, Данилко, Дениско, Іванко, Климко, Максимко, Олешка, Омелянко, Пилипко, Романко, Савка, Семенко, Степанко, Юрко, Янко. Переважна частина таких антропонімів - імена старого календарного фонду;

- основа усіченого імені + **-к-**: Варка, Галка, Галька, Гапка, Домка, Зінка, Лідка, Любка, Людка, Олька, Славка, Томка, Тонька, Юлька; Віталюк, Васюк, Славко, Славка, Сьомка, Франко, Федька, Тимка, Толька, Ромка, Панько, Павка, Льовка, Любо, Женька, Дімка, Данько, Вовка. Цей словотвірний тип має похідні лише від давніх імен;

- основа демінутивного імені + **-к-**: Сашко, Сашка, Мишко, Пашка, Яшка, Ванюшка, Гаврушка, Єгорушка, Тимошка, Антошка, Прошка, Мінька, Колюнька, Шурка; Дашка, Малашка, Сашка, Палажка, Любушка, Надюшка, Марфушка, Аннушка, Танюшка, Іришка, Маришка, Оришка, Шурка, Нюрка, Анютка, Тодоска, Нінулька.

Як бачимо, трапляється чимало випадків, коли нашим інформантам для вираження почуттів одного суф. **-к-** виявляється замало. Адже усталені демінутивні форми імен з часом стираються, емоційно вивітрюються, а закладена в них емоційність уневиразнюється. Для поповнення або посилення емоційності суфікси додаються вдруге, утворюючи вищий ступінь пестливості.

Значну кількість прихильників в наших матеріалах знайшов і суфікс **-ик**, що виступає окремо або у сполученні із суф. **-ець**, творячи складений формант **-чик**. В давньоруський час утворення з таким суфіксами виступають досить нечасто [2:14-15]. Проте у сучасних уподобаннях

вони є одними з найпродуктивніших, за їх допомоги утворилися понад 30 чоловічих демінутивів. Суфікси -ик, -чик приєднуються до основи повного імені (Адолик, Віталік, Дмитрик, Назарчик, Олежик, Павлик, Петрик, Русланчик, Тарасик, Яник), найчастіше - до основи усіченого імені (Марик, Радик, Ростик, Славик, Стасик, Броник, Вадик, Владик, Гаврик, Гарик, Едик, Жорик, Костик, Ладик, Ларик, Вовчик, Юзик, Толик), рідше - до основи демінутивів (Льошик, Юрасик, Шурик, Славунчик, Толлончик).

Активно беруть участь у творенні неофіційних імен і суфікси -щ-, -аш-/-яш-, -уш-/-юш-, -ош-, -еш-, -иш-, що додаються й до основи повного (Павлуша, Ілляша) чи усіченого імені (Андрюша, Гавруша, Гоша, Гриша, Кирюша, Пантюша, Саша, Тимоша, Тимош, Кеша, Альоша, Антоша, Паша, Аркаша, Валюша, Катюша, Любаша, Надюша, Настюша, Танюша, Гаша, Глаша, Даша, Ксюша, Луша, Маша, Паша, Саша), зрідка - демінутива (Дуняша).

Пасивними у творенні демінутивів виявилися суфікси -ус-/-юс-, -ос-, -ас- (Юрась, Петрусь, Антось, Мирось, Ганнуся, Дануся, Катруся, Маруся, Тося, Нюся) та -очк-, -ечк-, -еньк-, що додаються до основ усіх трьох типів (Аллочка, Верочка, Ірочка, Леночка, Марічка, Настенька, Лізочка, Машенька, Дашенька, Сашенька, Дімочка, Шурочка, Гришечка).

Малопродуктивними виявилися також суфікси -ун-/-юн-, -ан-, -ен-, -ин-: Варуна, Дуня, Маня, Феня, Славина, Дорина, Марусина, Шурина, Федюня, Васюня, Пашуня, Сашуня, Івань, Степань.

Непродуктивними стали форманти -он- (Доня, Соня, Федоня), -ика (Радика), -ур-/-юр- (Шура, Нюра), -ок (Васильок, Толичок), -ія (Санія). Невластиві нашій мові утворення на -іц- (Даріца), -і- (Ліліта) та пейоративний суфікс -юх- (Танюха, Ксюха). З приводу пейоративних імен Н.В.Подольська зауважує, що «суб'єктивність оцінки виявляється у відповідному контексті і не завжди залежить від суфіксації, яка може бути глибоко особистою» [5:69].

Із запропонованих інформантами різних демінутивів і з аналізованих нами їх структурних особливостей видно, що в особових імен є власні словотвірні типи та моделі, які є живими для сучасної української мови, за якими від будь-якого повного імені може бути утворено від 2 до 40 похідних. Велика кількість формантів та різні типи твірних основ, що використовуються при ім'ятворенні, дозволяють одержати те антропонімичне багатство, яке ми маємо в наших іменах. В наших матеріалах

зафіксовані також неофіційні імена, утворені способом редуплікації від усіченої основи демінутива чи повного імені. Подвоюється один зі складів або один з приголосних звуків твірного імені - Льоля (Олена), Ляля (Оля), Тата (Тетяна), Вова (Володимир). Серед сучасних уподобань осіб похилого віку знайшли місце й декілька діалектних варіантів - Гунися, Бустя, Голег, Голька, Гандрей. Загалом, аналізуючи структуру неофіційних найменувань, ми не помітили виразної відмінності у використанні тих чи інших формантів для їх творення особами різних вікових груп.

Таким чином, з точки зору якості репертуар зібраних нами імен характеризується наявністю в ньому великої кількості усічених, зменшувальних, пестливих та інших форм, скорочення довгих, і навіть достатньо коротких імен, у чому виявляється мовна специфіка осмислення імен українцями. Як бачимо, для творення іменних варіантів інформанти здебільшого використовують давні традиційні імена. Адже чим довше ім'я вживалося в нашій мові, тим воно більше вкорінилося, тим більше його зменшених, пестливих та інших форм одержує самостійне, інваріантне осмислення. Ужиток таких варіативних форм дає змогу сприймати ім'я більш персоналізовано. «Словотвірні варіантні ряди активно функціонуючих імен залишаються відкритими і можуть поповнюватися новими членами за рахунок словотвірного потенціалу сучасної української мови, що досягає 100 моно- та поліморфемних суфіксів» [1:10].

Неофіційні найменування становлять цікаву та своєрідну групу, адже чимало з них, пройшовши тривалу апробацію в літературі та побутовому мовленні, змогли одержати офіційний статус. Цілком можливо, що через високу зацікавленість у сучасних уподобаннях усіченими та демінутивними найменуваннями в майбутньому ім'янареченні набуватимуть певної популярності й відповідні їм повні імена.

1. Белей Л.Е. Вариантность антропонимов на разных уровнях украинского языка: Автореф. дис. ... канд. филол. наук.-Ужгород,1986.

2. Гумецька Л.Л. Нарис словотворчої системи української актової мови XIV-XV ст.-К.,1958.

3. Карпенко М.В. Антропонимический словарь русских сел Одесской области//Перспективы развития славянской ономастики.-М.,1980.

4. Литвиненко В.И. «Имя не безделица...»: усечение в русских личных именах//Русский язык и литература в средних учебных заведениях УССР.-1988.-№7.

5. Подольская Н.В. Словарь русской ономастической терминологии.- М.,1988.

6. Суперанская А.В. Структура имени собственного.-М.,1969.
7. Чучка П.П. Антропонімія Закарпаття.-Ужгород, 1970.
8. Шульгіна В.І. Економія мовлення і сучасні власні імена// VI Респ. онома-стична конф. Тези доп. і пов.-Одеса,1990.-Ч.2.

Л.Ф. Баранник

Прозвища в русском островном говоре с. Александровка Котовского района Одесской области

Как известно, прозвище - это «вид антропонима, дополнительное имя, данное человеку окружающими людьми в соответствии с его характерной чертой, сопутствующим его жизни обстоятельством или по какой-нибудь аналогии» [3:115]. Широкое распространение прозвища имеют в разговорной и диалектной речи.

Предметом нашего внимания являются прозвища, записанные нами в русском селе Александровка Котовского района Одесской области, основанном переселенцами из Тульской губернии в 1834 г. К сожалению, прозвища русских говоров Одесщины до сих пор не собраны и не изучены. Они ждут своих исследователей. Следует отметить, что и в говорах основного диалектного массива собирание и описание прозвищ началось недавно, в 60-70-е г.г. Еще в 1959 г. В.К.Чичагов писал: «Для истории древнерусских собственных имен и их судьбы в истории русского языка и русского народа большое значение имеет изучение современных прозвищ, имеющих широкое применение ... особенно, естественно, в речи диалектной. К сожалению, внимание диалектологов не привлек еще этот слой диалектной лексики» [10:34]. В 1969 г. В.П.Тимофеев с горечью заметил: «А современными прозвищами, еще широко распространенными в территориальных диалектах, пока никто не интересуется» [8:99]. И только в последние десятилетия появились антропонимические работы В.Т.Ванюшечкина, Н.З.Никулиной, В.В.Палагиной, П.Т.Поротникова, Г.Я.Симиной, Е.В.Ухмылиной, В.А.Флоровской, Ю.И.Чайкиной и др., в которых исследуются русские диалектные прозвища.

Изучение прозвищ имеет большое научно-теоретическое и культурное значение не только для лингвистов, но и для этнографов, историков, литераторов. М.В.Карпенко справедливо подчеркивает: «Способы

6. Суперанская А.В. Структура имени собственного.-М.,1969.
7. Чучка П.П. Антропонімія Закарпаття.-Ужгород, 1970.
8. Шульгіна В.І. Економія мовлення і сучасні власні імена// VI Респ. онома-стична конф. Тези доп. і пов.-Одеса,1990.-Ч.2.

Л.Ф. Баранник

Прозвища в русском островном говоре с. Александровка Котовского района Одесской области

Как известно, прозвище - это «вид антропонима, дополнительное имя, данное человеку окружающими людьми в соответствии с его характерной чертой, сопутствующим его жизни обстоятельством или по какой-нибудь аналогии» [3:115]. Широкое распространение прозвища имеют в разговорной и диалектной речи.

Предметом нашего внимания являются прозвища, записанные нами в русском селе Александровка Котовского района Одесской области, основанном переселенцами из Тульской губернии в 1834 г. К сожалению, прозвища русских говоров Одесщины до сих пор не собраны и не изучены. Они ждут своих исследователей. Следует отметить, что и в говорах основного диалектного массива собирание и описание прозвищ началось недавно, в 60-70-е г.г. Еще в 1959 г. В.К.Чичагов писал: «Для истории древнерусских собственных имен и их судьбы в истории русского языка и русского народа большое значение имеет изучение современных прозвищ, имеющих широкое применение ... особенно, естественно, в речи диалектной. К сожалению, внимание диалектологов не привлек еще этот слой диалектной лексики» [10:34]. В 1969 г. В.П.Тимофеев с горечью заметил: «А современными прозвищами, еще широко распространенными в территориальных диалектах, пока никто не интересуется» [8:99]. И только в последние десятилетия появились антропонимические работы В.Т.Ванюшечкина, Н.З.Никулиной, В.В.Палагиной, П.Т.Поротникова, Г.Я.Симиной, Е.В.Ухмылиной, В.А.Флоровской, Ю.И.Чайкиной и др., в которых исследуются русские диалектные прозвища.

Изучение прозвищ имеет большое научно-теоретическое и культурное значение не только для лингвистов, но и для этнографов, историков, литераторов. М.В.Карпенко справедливо подчеркивает: «Способы

наименования людей и сам материальный именной ассортимент наглядно показывают социальную структуру общества, быт и характер народа. Заряд этнографической информации в имени, возможно, даже не меньший, чем в самых традиционных предметах изучения этнографии, например, в видах одежды или в способах приготовления пищи» [1:5]. Однако до сих пор прозвища, один из богатейших и интереснейших разделов антропониимии, - наименее изученная группа собственных имен.

В прозвищах, по мнению А.В.Суперанской, «представлена живая народная традиция, сохранившаяся от древнейших времен» [7:189]. А.Соколов указывает, что «рядом с мирскими именами с самого древнего времени появляются прозвища, которые ничем не отличаются от мирских имен» [6:2]. Мысль о параллельном бытовании нехристианских имен и прозвищ проводится и А.М.Селищевым, который видит между нехристианскими именами и прозвищами, в отличие от А.Соколова, не только общее, но и различное: выбор слов для прозвищ был свободнее, чем для личного имени, «издавна служили для прозвищ и сочетания слов» [4:107].

Прозвища, принадлежа к классу собственных имен, выполняют основные функции имени собственного - дифференцирующую, индивидуализирующую и номинативно-идентифицирующую. Причем, дифференциальный аспект, как подчеркивает Ю.А.Карпенко, является ведущим в жизни и многочисленных трансформациях собственных имен [2:9-16]. От личных имен прозвища отличаются тем, что они имеют дополнительную коннотацию и выполняют информативную и специфически прозвищную характеризующую функцию. «Прозвище - название, указывающее на какую-либо черту, особенность или данное кому-либо в шутку, в насмешку» [5:447]. «Прозвища имеют богатую гамму оттенков от интимно-ласковых до резко-уничжительных» [9:152]. Это прекрасно чувствуют носители языка или диалектов. Люди с помощью прозвища не только называют конкретное лицо, но и оценивают, характеризуют его, что-то сообщают о нем, подчеркивают в нем какую-либо заметную черту внешности, деятельности, поведения, характера и т.п.

Наблюдения показывают, что прозвища, зафиксированные на русском говоре с. Александровка, разнообразны по своей лексико-семантической структуре. В структуре прозвищ содержится информация о физических, духовных, моральных, психических качествах человека, носителя прозвища, о его профессии, роде занятия, имущественном

положении, об отношении к людям и окружающей среде и т.п. Диалектоносители выделяют наиболее существенную черту во внешнем или внутреннем облике человека и закрепляют ее в прозвище, в названии того или иного человека «по-уличному». У прозвища обязательна связь с тем или иным качеством, свойством, действием, присущим его носителю. Прозвище имеет своим объектом человека и метко описывает его внешность или внутренний мир.

Объяснения информаторов при полевом сборе антропонимического материала проясняют мотивировку прозвищ, что дает возможность определить принципы их номинации. Выделяются следующие группы мотивации прозвищ, зафиксированных в русском говоре с. Александровка.

I. Внешность человека. Прозвища по внешнему виду - самая многочисленная и разнообразная в лексико-семантическом отношении группа как в разговорной, так и в диалектной речи. С точки зрения семантической мотивированности эта группа прозвищ разделяется на несколько подгрупп:

1. Прозвища, указывающие на рост и особенности телосложения людей. Сюда относятся прозвища высоких и невысоких людей: Петя Гарага (Петя ȳараȳа - высокий, худой, как ȳараȳа, палка пад винаградный куст. Ср.: молд. **харак** подпорка (виноградного куста и т.п. [МС:702]), Ваня Коротун. В прозвищах отмечаются также такие полярные признаки внешности, как худоба и тучность, дородность: Васька Шкилет, Петя Гладох, Нюрка Гладуха (ср. у Даля: **гладуха** южн. зап. толстуха, дебелая баба; **гладыш** кур. толстяк, здоровяк, рослый и тучный или плотный, крепкий, дородный мужчина [Д.1:353]. На особенности телосложения указывают также прозвища: Павлуня Бугай (Был, как бугай, надутый, толстый), Доня Каруца (Каруца - па-малдавски, па-нашаму - падвода. Ана, Доня, толстая, как каруца, ср. у Даля: **каруца** нѣрс., молд. телега, повозка [Д.1:94]), Ваня Шило, Маня Копна, Федька Лабуш (Лабуш - здоровый парень, вышибала, если залепит - так уж всё; у Даля **лабуга**, **лабутина** арх., нек. кувалда, неуклюжий человек [Д.1:231]). Приведенные прозвища мотивированы значениями тех апеллятивов, которые заложены в их основе. Яркие метафорические прозвища сравнивают тощего человека с гарагой, палкой-подпоркой под виноградный куст, с шилом, со скелетом, дородного, толстого - с бугаем (быком), с каруцей (подводой), с копной, с кучей.

2. Сема «цвет волос» лежит в основе прозвищ: Володька Беленький, Рыжий, Чукча (Чукча зовут патаму шта он чернявый), Нинка Блондинка и т. п.

3. Прозвища, указывающие на бросающиеся в глаза недостатки внешности: Володька Косой, Петя Хромой, Рябый, Левша, Кривошея, Арина Перишка и т.п.

Прозвища, указывающие на отличительную внешнюю особенность человека, образуются несколькими способами. В одних прозвищах характерная физическая особенность объекта называется прямо, непосредственно: Володька Косой, Петя Хромой, Левша, Кривошея, в других - опосредованно: Арина Перишка. Информанты так мотивируют это прозвище: Арина Перишка - У неё мох на лице, хоть брой, как у цыпленка апиренье, перишка, мох.

4. Иногда человек получает прозвище по названию части тела, причёски, которая своими необычными размерами или формой обратила на себя внимание диалектоносителей. При этом размер и форма не квалифицируются, соответствующее значение подсказывается метонимией, названием целого (человека) по бросающейся в глаза части: Колюня Губан, Ванька Чубчик, Яшка Головатый и т. п.

5. Нередко прозвища, указывающие на отличительную внешнюю особенность человека, образуются путем метафорического переноса наименования какого-либо домашнего или дикого животного, птицы, насекомого на человека, носителя данного прозвища. Как известно, «названия животных - древний интернациональный источник антропонимии» [11:28]. Это подтверждают многочисленные исследования по антропонимии славянских, германских, тюркских и др. языков (см. работы О.Н.Трубачева, А.Доза, В.К.Магницкого, Т.Х.Кусимовой, Н.В.Бирилло, Ю.К.Редько и др.). Широко представлены отапельятивны прозвища, мотивированные названиями животных, и в исследуемом русском говоре: Павлуня Бугай (толстый, как бугай), Анюта Лошадь (так громка смеется, пряма, как лошадь ржет), Володя Воробей (У ниво крутилась галава, он так сматрел сбоку, как варабей, патаму шта был касой), Ванька Конёк (У ниво каньковая паходка была, падпрыгивал, када шёл, высокий был), ср. [Д.П:155] - конек насекомое, кузнечик, кобылка, скакунчик; Анна Кунёка (На куницу пахожа, лицо узкая, вострая, как у кунёки; па-вашему куница, па-нашему - кунёка), Володя Котюга (Глаза бальшии, круглый у ниво, как у ката. Здравый у ниво кулак, агро-

мный, и рыбу любит сырую, ну пряма как кот).

Иногда прозвища возникают в результате переноса клички животного на ее владельца. Например, Володя Брónик. Жители Александровки так объясняют появление этого прозвища: Валодя Брónик - он пас авец, у ниво был баран, каторава звали Брónик, па имени барана его и назвали Брónик.

6. Среди прозвищ, характеризующих внешние физические свойства человека, выделяются онимы, указывающие на особенности походки и осанки человека: Маня Посёвка (паходка у ние, как у сеятеля, такой ход у нее), Доня Каруца (Доня толстая, ход у нее такой, как у каруцы) и т. п.

Обычно отапеллятивныя прозвища, данные по внешнему виду, указывают на какую-нибудь одну особенность именуемого, актуализируют какую-либо одну сему апеллятива, но иногда концентрируют несколько внешних признаков человека, актуализируя несколько дифференциальных сем: Петя Гарага́ (высокий и худой), Доня Каруца (толстая, широкобедрая, с медлительной, важной походкой), Мишка Мышонок (маленький и подвижный), Володя Котюга (с круглыми, как у кота, глазами, любит, как и кот, рыбу) и т.п.

II. В прозвищах зачастую отражаются не только внешние, но и внутренние свойства и качества:

1. Особенности характера: Дед Жук - Он хитрай такой, ловкай, всех абведёт, ср. [МАС 1:488] жук перен., с пометой прост, ловкий плут; Катька Лиса -Хитрая бала, как лиса; Серник - Яшуня Замараев, а кличка Серник: очень вспылчивый.

2. Интеллекта: Ваня Мудрый - Дюже вумный был, мудрил всё, саабражал атец ево. Атец мудрый, а па атцу и сын Мудрый; Дундук - Дундук - он бесталковый; Ваня Алхимка - Вумный, химичил что-та, строил динаму, делал электрику и т.п.

3. Привычки, поведение, поступки, деятельность людей: Ванька Драч - драчун был, ср. [Д.1:490] драч драчун; Вася Стрёмка - тонкий, высокий, быстра бегал и быстра разговаривал, специалист на все руки, ср [Д.1У:338] - стрёмный, стремкий, стремый мск., влд. прыткий, проворный, быстрый, бойкий, расторопный; Дзыга непоседа, ср. укр. дзыга в этом же значении; Петька Цыган - всех абманет, как цыган; Маня Коза - У нее такие морги, если парни падхадили, ана прыгала через плетень, не магли дасланиться да неё парни и т.п. Для этой группы прозвищ также характерны как непосредственное, прямое название признака

(Ваня Мудрый, Дундук, Вася Стремка), так и опосредованное, метафорическое обозначение через другого человека, предмет или представителя животного мира: Ваня Алхимка, Петька Цыган, Дзыга, Серник (ср. укр. *сірник* спичка). Маня Коза, Катька Лиса, Паша Мамалыга (ср. *лю.к.* мэмэлигэ [МРС:403], *нврс.* мамалыга каша из кукурузной муки [Д.Н:296]).

III. В основе мотивации отдельных прозвищ лежат особенности речи их носителей:

1. Индивидуальные артикуляционные особенности: Федька Бубич - все бубнел, не паймешь што (Бубич восходит к курск. бубнить - болтать без умолку и толку, барабанить [Д.1:135]); Иван Мэка - мекал, плоха гаварил; Симфония - не паймешь, как он гаварит и что к чиму: фу-фу-фу;

2. Характерные для данного индивида выражения, вводные слова-паразиты: Демьян Знич - Знич вставное слова у ниво, знич вместо значит: Знич, так, мать, дела была, знич, паехал в Адесу; Маня Родимая - станет разговаривать - все павтаряить: радимая ты мая;

3. Яркие запоминающиеся индивидуальные лексические и речевые ошибки: Володя Фырла - Ево мать паслала за формай, шта делать кирпич для хаты. Чтобы не забыть, все шел и гаварил - форма, форма, а пришел - сказал: фырла. Так и астался Фырла.

IV. Выделяется группа прозвищ, в основу которых положены названия конкретных предметов, составляющих особенности одежды или обуви носителя прозвища: Прокоша Халявка - У ниво были сапаги, халявы были пратёрты (ср. [Д.IV:541] - халява *юж., зап.* сапожное голенище); Вася Каракат - Апорки насил, каракаты. Каракаты - обувь сношен ная, апорки; Полтусак - Аднаво дразнили Палтусак: очень был беднай, а палтусак носятъ жанщины, а он мужик, да и адел палтусак, и призвали ево палтусак, ср. [МАС IV: 14] *сак* женская верхняя одежда, полупальто свободного покроя.

V. Отдельные прозвища отражают связь с каким-либо случаем, событием из жизни человека, носителя прозвища. Например, Володя Персик. Информанты так объясняют возникновение этого прозвища: «Сабирались на вечеринки, играли в садовника, загадывали имя. Роза. Абрикоса, Вишня ну и другие, а он раньше всех крикнул: «Я - Персик!» Так Персик и празвали».

VI. Выделяется группа прозвищ, в основу которых положены аппеллятивы, указывающие на профессию, занятия, разного рода деятельность человека. Напр.: Миша Коваль - Миша Абанин - Миша Коваль:

дед его был кузнецом, ср. [Д.П.: 128] коваль *юж.* Кузнец; Ваня Бондарь - Атец у ниво бондарь был, па атцу и ево Бондарь завут. Характерно, что такого рода прозвища передаются от поколения к поколению: от деда к отцу, от отца к сыну. Среди них встречаются как непосредственные, так и опосредованные номинации, возникшие на основе разного рода ассоциаций. Напр.: Вася Поп - Поп патаму, шта сильна граматный был, всё рассказывал, прапаведывал, как поп. Партийный был.

Прозвища выражают положительную или отрицательную экспрессивно-эмоциональную оценку определенного индивидуума окружающими людьми. В прозвищах присутствует позитивная или негативная коннотация, которая задается характеризующими онимами как с суффиксами субъективной оценки, так и без них. Коннотация прозвищ, отмеченных в русском говоре с.Александровка, необычайно ярка. Она достигается различными средствами создания экспрессии: отчетливой «говорящей» внутренней формой прозвища, его метафоричностью, семантико-стилистическими свойствами суффиксов, участвующих в образовании прозвищ, экспрессивностью звуковой оболочки прозвищ. Прозвища создают определенное оценочное представление о его носителе, выражают эмоционально окрашенное /положительное или отрицательное/ отношение к его носителю, подчеркивают комизм события, ситуации, положенных в основу прозвища.

Среди прозвищ, зафиксированных в исследуемом русском переселенческом говоре, выделяются, во-первых, созданные на базе своего исконно русского лексико-семантического материала (литературного и диалектного), во-вторых, возникшие в результате онимизации апеллятивов, заимствованных из соседних языков: украинского, молдавского, болгарского: Дзыга, Серник, Мамалыга, Каруца, Гарага и др. Подобных прозвищ нет в русских говорах основного диалектного массива. Они возникли в русском островном говоре в результате полного освоения соответствующих заимствованных апеллятивов, что дало возможность русским диалектоносителям использовать их в качестве образного, эмоционально-экспрессивного материала для создания ярких метафорических прозвищ.

1. Карпенко М.В. Русская антропонимика. Конспект лекций спецкурса, - Одесса, 1970.
2. Карпенко Ю.А. О функциях собственных имен//Společenské fungovanie vlastných mien. Zborník materiálov zo VII Slovenskej onomastickej konferencie

na Zemplínskej Širave 20-24.9.1976.-Bratislava,1980.

3. Подольская Н.В. Словарь русской ономастической терминологии.-М., 1978.

4. Селищев А.М. Происхождение русских фамилий, личных имен и прозвищ //Селищев А.М. Избранные труды.-М.,1968.

5. Словарь синонимов/Под ред. А.П.Евгеньевой.-Л.,1975.

6. Соколов А. Русские имена и прозвища в XVII веке//Известия общества археологии, истории и этнографии при императорском Казанском университете, 1891. -Т.9.-Вып.1.

7. Суперанская А.В. Сбор ономастического материала//Теория и методика ономастических исследований.-М.,1986.

8. Тимофеев В.П. Русские фамилии с архаическими (диалектными) корнями//Ономастика.-М. 1969.

9. Ушаков Н.Н. Прозвища и личные неофициальные имена (К вопросу о границах прозвища) //Имя нарицательное и собственное.-М.,1976.

10. Чичагов В.К. Из истории русских имен, отчеств и фамилий.-М.,1959.

11. Щетинин Л.М. Имена и названия.-Ростов-на-Дону,1968.

Условные сокращения

Д. - Даль В.И. Толковый словарь живого великорусского языка.-М.,1955.- Т.I-IV.

МАС - Словарь русского языка: В 4-х т.-М., 1981-1984.

МРС - Молдавско-русский словарь.-М.,1961.

РМС - Русско-молдавский словарь.-М.,1954.

Л.Ф. Фомина, Б.Н. Фомин

Становление русской научной космонимии: названия созвездий

Русская научная космонимия состоит из ряда номенклатурных классов, образующих микросистемы в пределах терминологического поля астрономии. Каждая микросистема имеет свою специфику, однако три центральных из них - названия планет, созвездий и звезд - обнаруживают в диахроническом аспекте больше сходного, чем различного. Наиболее показательной для них, как и для всей космонимии в целом, является история формирования системы названий созвездий, закрепившей различные этапы развития научной астрономии, с одной стороны,

na Zemplínskej Širave 20-24.9.1976.-Bratislava,1980.

3. Подольская Н.В. Словарь русской ономастической терминологии.-М., 1978.

4. Селищев А.М. Происхождение русских фамилий, личных имен и прозвищ //Селищев А.М. Избранные труды.-М.,1968.

5. Словарь синонимов/Под ред. А.П.Евгеньевой.-Л.,1975.

6. Соколов А. Русские имена и прозвища в XVII веке//Известия общества археологии, истории и этнографии при императорском Казанском университете, 1891. -Т.9.-Вып.1.

7. Суперанская А.В. Сбор ономастического материала//Теория и методика ономастических исследований.-М.,1986.

8. Тимофеев В.П. Русские фамилии с архаическими (диалектными) корнями//Ономастика.-М. 1969.

9. Ушаков Н.Н. Прозвища и личные неофициальные имена (К вопросу о границах прозвища) //Имя нарицательное и собственное.-М.,1976.

10. Чичагов В.К. Из истории русских имен, отчеств и фамилий.-М.,1959.

11. Щетинин Л.М. Имена и названия.-Ростов-на-Дону,1968.

Условные сокращения

Д. - Даль В.И. Толковый словарь живого великорусского языка.-М.,1955.- Т.I-IV.

МАС - Словарь русского языка: В 4-х т.-М., 1981-1984.

МРС - Молдавско-русский словарь.-М.,1961.

РМС - Русско-молдавский словарь.-М.,1954.

Л.Ф. Фомина, Б.Н. Фомин

Становление русской научной космонимии: названия созвездий

Русская научная космонимия состоит из ряда номенклатурных классов, образующих микросистемы в пределах терминологического поля астрономии. Каждая микросистема имеет свою специфику, однако три центральных из них - названия планет, созвездий и звезд - обнаруживают в диахроническом аспекте больше сходного, чем различного. Наиболее показательной для них, как и для всей космонимии в целом, является история формирования системы названий созвездий, закрепившей различные этапы развития научной астрономии, с одной стороны,

и русскою литературного языка, - с другой.

Научные названия созвездий в современном подъязыке астрономии представляют собой однородный номенклатурный класс, структура которого не составляет подсистем или уровней. Исторический же аспект этой микросистемы выявляет иерархию двух по-разному сложившихся рядов: названий зодиакальных и незодиакальных созвездий.

Названия созвездий зодиака

Выделение созвездий зодиака из всей совокупности небесных объектов произошло в глубокой древности, когда люди, наблюдая небо, замечали, что смена времен года, имеющая важное хозяйственное значение, связана с положением Солнца и Луны относительно этих звездных групп. Человек давал названия небесным объектам, исходя из своего опыта и опираясь на те земные явления, которым соответствовали отрезки пути небесных светил. Так родились названия зодиакальных созвездий.

Современный зодиак включает 12 созвездий, названия которых восходят к древнегреческим. Но гораздо раньше, чем древним грекам, зодиак был известен шумерам, ассирийцам, египтянам, индийцам, китайцам. «Существует много теорий о том, где и когда возникла система солнечного зодиака; однако сейчас большинство ученых считает, что эта система в том виде, в котором она распространена, возникла в древнеевфратской астрономии» [14:1]. Греки заимствовали понятие о зодиаке и названия зодиакальных знаков у более древних цивилизованных народов. Однако то, что отражало первоначальный опыт земледельца и скотовода Востока, было переосмыслено ими через мифологические сюжеты.

Названия созвездий зодиака принадлежат к наиболее древним космонимам, зафиксированным в памятниках славянской письменности. Они появились на страницах тех переводных сочинений византийской традиции, в которых отражались богословские представления о природе. Такой литературой, обращавшейся в Киевской Руси, были Изборник Святослава 1073 года [4], Шестоднев Иоанна Экзарха Болгарского (пользуемся списком 1263 г.- [13]), его же перевод Богословия Иоанна Дамаскина [список ХП в. - 2].¹

Греческая система названий знаков зодиака проходит 3 ступени адаптации на славянской почве: 1) заимствование греческих космонимов в

¹ Все три славянских протографа указанных списков откосятся ко времени болгарского царя Симеона /893-927 гг./.

транслитерированной форме: *криось* Овен - Шест., *скортиос* Скорпион - Изб.

1073 г.; 2) субституция греческой флексии в заимствованном названии: *каркинъ* Рак - Шест., *парвень* Дева - Шест., *идрихои* Водолей - Шест., *юкокеръ* Козерог - Богосл. Такие наименования склоняются по славянской парадигме: *въ иктоуахъ* в Рыбах - Шест.; 3) последняя, высшая ступень - подбор славянских лексических эквивалентов. Начало этого процесса положено Иоанном Экзархом в Шестодневе, где он делает первую попытку перевести греческие названия: *овнь*, *юньць*, *рак*, *львь*, *козорожець*.

Переведя Богословие Иоанна Дамаскина, Экзарх как бы продолжает процесс создания славянских аналогов: он оставляет только 3 грецизма: *каркинъ* Рак, *парвень* Дева, *юкокеръ* Козерог. Интересная южнославянская интерпретация греческого *σκορπιος*; предлагается в этом памятнике: *скрати* Скорпион.

К переведенным обозначениям Шестоднева добавились в Богословии: *близньчникъ*, *юнота* Дева, *іарьмъ* Весы, *стръльць*, *водоульи*. *рыбы*. Вершиной в накоплении славянских наименований зодиакальных созвездий становится Изборник 1073 г., в котором полностью представлена славянская система (за исключением грецизма *скортиос*): **і в • же животьъ сѣтъ имена • а • овньтъ ... • в • тельць • д • ракъ • е • львьъ ... • з • дѣвница • з • іаремъ ... • н • скорпиос • ѿ • стрѣльць • і • козьльрогъ • іа • водоульиць** [4, л.250 об.-251].

Наименование знака Близнецов, пропущенное в тексте, присутствует как подпись к рисунку: *близньци*. Для ранней поры формирования названий знаков зодиака характерно дублирование космонимов, употребление одновременно греческого термина и его славянского эквивалента: **криось • юже се речетьъ овньтъ, зига юже кетъ іаремъ** - Шест. [13, л.119 об.].

Анализ названий созвездий зодиака церковнославянских списков указанных произведений показывает, что все они (кроме орфографических вариантов в подписях к иллюстрациям Изборника) были созданы, очевидно, в старославянских оригиналах и отражали процессы, происходившие в старославянском языке. На систему названий Богословия и Изборника 1073 г. наложил определенный отпечаток и древнерусский язык (ср. *іаремъ* - Шест., *жрьмъ* - подпись к рисунку Изборника).

С перепиской этих памятников на Руси начался новый, собственно русский, этап жизни данных космонимов в истории русского литератур-

ного языка. Но освоены они были в последующие периоды своего развития.

В XIV-XVII века литература, содержащая представления об устройстве мироздания, становится более разнообразной. Кроме названных произведений, многократно переписываемых и переводимых на Руси и в этот период, появляется обширная астрологическая литература, привнесенная, главным образом, вторым южнославянским влиянием.

XIV-XVII века - время становления названий знаков зодиака в русском языке. Этот период характеризуется особенно высокой вариативностью и дублетностью обозначений, которые возникают в результате столкновения космонимов, пришедших из различных языков.

В период второго южнославянского влияния новыми источниками космонимии стали болгарский и сербский языки. Памятники этого направления - как правило, переводы с греческого языка, и потому в них нередко встречаются транслитерированные греческие наименования. Хронологические рамки византийско-южнославянской линии в космонимии можно обозначить концом XIV-XVI вв. Но эти границы условны, т.к. памятники данного направления переписывались и в XVII в., сохраняя греческие наименования.

С XVI в. с космонимами, мотивированными греческим языком, начинают взаимодействовать космонимы западноевропейского происхождения, в частности, латинского и польского. В XVI в. польский язык становится своеобразным ретранслятором латинской космонимии в русский язык. В то же время этот период характеризуется обилием польских обозначений в наших памятниках.

Нередко соседствуют в астрологических сочинениях полонизмы и восточнославянские обозначения: *Аріу служитъ овенъ и шкорпія, Афродиту служитъ туръ а весы* [9:425].

Многочисленны и транслитерированные латинизмы. Например, для Овна находим ряд вариантов: *Ариосъ, Ариесъ, Еріесъ* (лат. Aries). Временные границы этого направления - XVI-XVII века.

Так в борьбе различных течений и влияний складывалась русская система названий знаков зодиака. В азбуковниках XVI в. и алфавитах XVII в., произведениях Е.Славинецкого и С.Полоцкого выкристаллизовывается своя подлинно восточнославянская система. Из набора обозначений, бытовавших в XIV-XVII веках, отбирались те, которые приобрели впоследствии статус научных номенклатурных единиц. Из ряда названий знака Весы, например, было отобрано именно это обозначение,

адекватно отражающее греко-латинский источник (гр. Ζυγός, лат. Libra), хотя в истории преобладало название *яремь*. То же можно сказать и о вариантах названия знака Скорпион, из которых в науку вошло позднее заимствование, появившееся у нас впервые в рукописной «Острологии» XVII в. [11:114]. Об апеллиативе *скорпион* известно, что он вошел в русский язык в новое время и заимствован из западноевропейских языков (фр. scorpión - [12:309]). Первая лексикографическая фиксация слова -1762 г., а название знака зодиака Скорпион появилось намного раньше, и это объяснимо обилием астрологической литературы, обращавшейся на Руси в XVII в. Известно, что «Острология» впервые представившая космоним *скорпионъ*, переведена с польского языка. Возможно, именно польский язык был тем языком, который передал на данном этапе это астрономическое обозначение.

Среди русских наименований знаков зодиака есть небольшая группа, утвердившаяся сразу и окончательно. Таковы наименования *Рак, Лев, Стрелец*.

Терминология Петровской эпохи располагает теми космонимами, которые получены преемственно из литературы XVI-XVII вв. Такими пережитками предшествующего периода следует считать названия *Козей Рогъ, яремь*. Усилившееся в это время влияние научной астрономической терминологии на латинской основе приводит к появлению различного рода новаций, восходящих к латинскому источнику (ср. Aquarius - Водяный, Водяник и др.). Но кроме исключительного по своему значению и силе воздействия на астрономическую терминологию и номенклатуру латинского языка, в космонимии XVIII в. заметно влияние других европейских языков, закрепившееся в названии Скорпион.

Русские наименования знаков зодиака в основном стабилизировались к концу XVIII в. как совокупность калек с латинского языка. Однако исторический путь, пройденный ими, отразился в некоторых современных наименованиях. Космоним Водолей сохраняют следы греческого источника υδροῦος, т.к. у латинского соответствия Aquarius отсутствует морфема со значением «лить». Наименование Телец под влиянием традиции, восходящей к церковнославянским памятникам, побеждает вариант Бык, появившийся в период переводов с европейских языков и латыни.

Стабилизация названий знаков зодиака завершилась в русском литературном языке XIX в., когда вариативность, почти исчезает, сохраняя-

ясь лишь в тех звеньях, которые были сравнительно новыми (Скорпион-Скорпий). Так в русской терминологии астрономии складывался номенклатурный подкласс - наименования зодиакальных созвездий.

Названия незодиакальных созвездий

Древняя славянская литература располагала небольшим объемом астрономических сведений. Кроме знаков зодиака и известных тогда планет Солнечной системы, в ней представлены обозначения наиболее важных для хозяйственной жизни человека незодиакальных созвездий: Большой Медведицы, Ориона и Плеяд. Встречаем их в Шестодневе, различных списках Библии и толкованиях библейского текста.

Книжная космонимия XIII-XVI веков создается как транслитерации греческих наименований с субституцией флексии и без нее (*арктось* Большая Медведица, *оріон*, *пліада*), семантические (*кружилие* Орион, *шестозвѣдїе* Плеяды, *сѣверные звѣзды* Большая Медведица) и этимологические (*медвѣдъные звѣзды*, *медвѣдь*, *медвѣдица* - Большая Медведица, *плателници* Плеяды) эквиваленты. В ряде случаев к транслитерациям присоединяются народные названия соответствующих объектов: *кола* Большая Медведица, *власи* Плеяды.

Проникновение народных названий созвездий в книжно-славянскую разновидность литературного языка осуществляется, главным образом, на этапе старославянского перевода греческого текста. Собственно русские названия также проникают в литературный язык, в частности, в его народно-литературной разновидности: *Лось*, *Воз*, *Волосыни*.

В XVII в. заметно обогащается объем функционирующих в литературном языке наименований. Выдающееся место в деле создания и распространения русских научных наименований созвездий принадлежит Е.Славинецкому, стоящему фактически у истоков восточнославянской астрономической номенклатуры. Именно в его работах, ориентированных на научную латынь, для многих латинских названий (в том числе и имеющих греческое происхождение) впервые подобраны русские аналоги:

Engonasi, Прикло/н/ноколѣнь зна/м/ нб/с/ное [7:179];

Anguitenens, Зміедер/же/ц/ знаменіе небе/с/ное [7: 83];

parilityum syd[us], дождевница звѣзда [7:301];

Arctophyla/x/, Водота/й/ знаменіе нб/с/ное [7: 90].

Расширение функций народно-литературного типа языка и объединение его с книжно-письменным типом в XVII в. приводит к

сближению двух функциональных пластов космонимии: книжные и народные названия созвездий начинают употребляться на страницах одних и тех же произведений: *переднее колесо болияя телѣги или лося*, с примечанием переводчика: *Лось по-немецки телега* (Из астрономии, с немецких переводов - [1:12-15]).

Петровская эпоха, когда в России начинают создаваться первые звездные карты и учебники, заключающие исследуемый пласт космонимов, - период активного формирования русских астрономических названий. Большой разряд в наименованиях созвездий составляют заимствования, особенно среди тех, которые мотивированы именами мифологических героев: Кассиопея, Андромеда, Персей, Цефей. В Петровское время среди них употреблялись и другие антропонимы: *Ерихтонию* - созвездие Возничего, *Антиной* - ныне устраненное созвездие. Многочисленны в первой трети XVIII в. транслитерации наименований, образованных от имен нарицательных: Бовт (лат. Bootes) - созв. Волопаса, Цет (лат. Cetus) - созв. Кита. Способ передачи латинских наименований с помощью русской графики особенно характерен для космонимов И.Ф.Копиевского, создателя первой звездной карты на русском языке, вышедшей в Амстердаме в 1699 г. [5].

Значительное влияние оказывает на данный класс названий, особенно в 30-е годы XVIII в., немецкий язык. В астрономической литературе начала века встречается название Седьм звезд (Карта Копиевского), Месяцеслов на 1734 г., терминирующее группу Плеяд и передающее нем. Siebengestirn.

Начальный этап формирования номенклатуры названий незодиакальных созвездий характеризуется наличием для большинства объектов цепочек названий-дублетов, возникавших в первую очередь на лексическом уровне, но затрагивавших также фонологию и морфонологию, морфологию и орфографию. Вариантность возникает благодаря сохранению космонимами системных связей апеллятивной лексики: языковые синонимы становятся номенклатурными дублетами: алтарь - жертвенник, возник - возница и извозчик. Наименованиями созвездий в I Петровскую эпоху часто становились книжные лексемы, имеющие приметы старославянского языка: *Вран* Ворон, *Пастыр* Волопас, *Неясыт* Лира, *Голубица Ноева* Голубь (карта Копиевского), *Скритица* Лира, *Кринь* (ныне не выделяемое созв. Французская Лилия, введенное в XVII в. астрономом Э.Вейгелем).

В других памятниках им противостояли названия, в основе которых лежали стилистически нейтральные апеллятивы - Воронь, Голубь (Месяцеслов 1734 г.), Волкъ, Заяць (Глобус небесный 1707 г.).

Лексическое варьирование наименований созвездий усиливалось также вовлечением в орбиту научного языка народных названий созвездий, нередко семантизировавших для читателя новые калькированные термины: *большой медвѣдь, малой медвѣдь, которые оба звѣздные образы такожде великим и малым Возомъ называются* (Месяцеслов 1734 г. [8:13]). Фонетические варианты отражали параллельные возможности передачи грецизмов, в том числе и грецизмов в латыни. Эразмово и рейхлиново чтение грецизмов создают вариантность форм: Власы Береники, Цефеи, Цет (Карта Копиевского) - Власы вероникины (Брюсов календарь 1726 г.), Кифеи (Глобус небесный 1707 г.), Китъ (Месяцеслов 1734 г.).

Повышенная вариативность названий созвездий свидетельствует об отсутствии кодифицированной нормы в научной терминологии и номенклатуре языка Петровской эпохи, о неустойчивом характере большинства созданных на русской почве и заимствованных названий.

Русская научная терминология первой трети XVIII в. использует все названия древних созвездий, вошедшие в научный обиход, а также осваивает новейшую европейскую терминологию, созданную в XVII в. В этом отношении характерна вторая русская карта звездного неба, составленная В.О.Киприяновым в 1707 г., «Глобус небесный иже о сфере небесной», где обнаруживаем новые экзотические наименования Финикс и Павлин, Тукан и Хамелеон, Райская птица и Дорада (созв. Золотая Рыба).

40-60-е годы XVIII в. отразили, с одной стороны, те черты, которые были свойственны предшествующему периоду развития космонимии (многочисленные транслитерации греческих и латинских названий, вариативность русских эквивалентов). С другой стороны, в отличие от Петровской эпохи и 30-х годов, когда на терминологию оказывали воздействие латинский и немецкий языки, теперь ощущается серьезное влияние французского языка, отражающееся даже в прочтении и передаче ряда интернациональных названий. В этом отношении особенно показательна работа С.Мордвинова «Книги о навигации» (1748), избоблюющая фонетическими, морфологическими и лексическими «суперварваризмами»: *сефе* Цефей, *Казипоъ* Кассиопея, *шартіеръ* Возничий,

серпантерь Змееносец. Уже в более поздней работе «Каталог мореплавателям» (1762) Мордвинов отчасти преодолевает увлечение галлицизмами. У других авторов этого периода заимствования присутствуют в гораздо меньшем количестве и носят в основном характер воспроизведения интернационализмов: *Идра, Секстант, Кратер* Чаша (Эпинус).

Конец XVIII в. (70-90-е годы) стал периодом относительной стабилизации названий, проявившейся в сокращении длины цепочек для терминов отдельных незодиакальных созвездий. Усечение цепочек связано с выделением одного из обозначающих как наиболее частотного, приобретающего статус научной номенклатурной единицы. Стабилизация касается в первую очередь лексических заимствований. Но и в разряде семантических калек также наметился процесс стабилизации. К концу XVIII в. можно констатировать стабилизацию следующих русских названий, среди которых преобладают кальки Птолемеевых (т.н. старых созвездий): *Волк, Лебедь, Стрела, Орел, Ворон, Большой Пес, Южная Рыба*, но есть и названия созвездий новых: *Голубь, Муха, Южный Треугольник, Журавль, Летучая Рыба, Рысь, Яцирица*.

Русская космонимия XIX в. обладает почти полным набором названий, известных европейским авторам. Вариативность в этот период охватывает главным образом новейшие названия, заимствованные в конце XVIII в. и появившиеся у нас впервые, по нашим данным, в работе М.Головина «Краткое руководство к математической географии» (1787). Названия созвездий, введенных в терминологию Никола Луи Лакайлем, отличаются повышенной вариативностью в XIX в., по существу начальном этапе функционирования этих обозначений в русском языке.

Особенно продолжительным, имевшим место и в первых десятилетиях XX в., было взаимодействие генетически различных названий созвездия *Резец: Грабстих, Грабстихель* (Рейссиг, Брунс, Игнатъев, 1912), *Резец* (Хотинский, Мессер). Появление в номенклатуре германизма (нем. Grabstichel) показывает продолжающееся и в XIX в. влияние немецкого языка на наш научный язык. Но «охранительная» тенденция препятствует окончательному утверждению этого названия в русской терминологии. Созвездие *Скульптора* Лакайль назвал L'Atelier du Sculpteur, в европейские языки оно вошло в виде калек этого обозначения, получив в русском языке форму *Мастерская Ваятеля* (Хотинский, Араго). Компрессия этого двучленного названия приводит к появлению

в начале XX в. наименования *Ваятель* (Игнатъев, 1912, 1916) в качестве кальки лат. *Sculptor*. Исконная лексема дублируется в некоторых работах латинским заимствованием, в результате чего появляется сочетание *Мастерская скульптора* (Брунс) с вариантом *Скульптурная Мастерская*. Аппеллятивы *скульптор* и *ваятель* соотносились в XIX в. как стилистические синонимы, также противопоставлялись этимологически (русское-иноязычное). Во 2-ой половине XIX в. в космонимии преобладало исконное слово Ваятель. Стабилизация названия-заимствования Скульптор произошла из-за архаизации аппеллятива *ваятель* в общем языке. Аналогично варьировались названия и других созвездий, введенные астрономами Лакайлем и Лаландом.

В XIX в. четко обнаруживается одна из внутренних причин динамики данного номенклатурного класса - компрессия двучленных и трехчленных названий. Она наметилась в русской космонимии еще в XVIII в., а в XIX в. сокращение обозначений носит буквально массовый характер. Эта особенность была характерна для космонимов на всех языках Европы и интернациональной для космонимии латыни, т.к. обуславливалась потребностью в кратком и четком обозначении небесных объектов: Химическая Печь - Печь; Часы с маятником (с отвесом) - Часы; Типографская Мастерская - Типография; Наугольник и Линейка - Наугольник; Корабельный Компас и Логлейн Корабельный Компас - Компас.

На съезде Международного Астрономического Союза в 1922 г. астрономы установили единые границы и количество созвездий (88), а также утвердили их единые интернациональные латинские наименования. Это привело к резкому снижению варьирования космонимов. Однако бывшая нестабилизированность этой системы ощущалась еще в течение последующего десятилетия.

Космонимия нашего времени представляет собой в целом устоявшийся разряд слов. Но все же определенное движение в отдельных звеньях обнаруживается и сейчас (это закономерно, ведь лексика не стоит на месте): Боот - Волопас, Офиух - Змееносец, Секстан - Секстант, Лисица - Лисичка, Волосы Вероники - Волосы Береники. Но эта вариантность в целом незначительна и ни в коей мере не затрудняет коммуникацию в данной научной сфере.

Как правильно указывает Ю.С.Сорокин, «системность лексических явлений, связь между отдельными элементами лексики и их

взаимозависимость обнаруживается преимущественно при их историческом изучении, при исследовании их движения» [10; 20]. Для системы русских названий созвездий показателен именно исторический аспект, т.к. многие названия, стабилизировавшиеся в другой форме, в момент своего вхождения в систему демонстрировали такой вариант, который мог возникнуть только благодаря взаимосвязи с имеющимися названиями (зодиакальное созвездие Лев приобретает обозначение *Большой Лев*, когда в космонимии появляется *Малый Лев*; название *Телец Помятовского* при наличии созвездия *Телец* и др.). Это факты, показывающие внутреннюю организацию системы названий созвездий в ее динамике.

На всех этапах своего формирования русская часть этой номенклатуры была тесным образом связана с лексико-семантической системой русского языка по материальному составу единиц и по тем системным отношениям, которые существовали между апеллятивами общего языка. Ведь все космонимы - русские эквиваленты интернациональных названий - являются «продуктом семантической деривации в рамках уже готового языкового знака» [6:83].

Другая система, постоянно влиявшая на русскую космонимию, - это интернациональная астрономическая номенклатура на латинском языке и национальные европейские системы названий созвездий. Этот фактор был исключительно действенным. Но в настоящее время исчезли какие-либо влияния со стороны национальных языков на эту микросистему.

Современное состояние рассмотренной системы свидетельствует о завершенности ее формирования, несмотря на отдельные варианты. Вовлечение в космонимию антропонима Вероника и активизация названия *Волосы Вероники* (наряду с формой *Волосы Вереники*) свидетельствует о постоянном влиянии системы языка на терминологию, а развитие, движение языка - фактор непреходящий.

1. Бобынин В.В. Очерки истории развития физико-математических знаний в России.-М., 1893.-Т.1. XVII ст.-Вып. 2.
2. Богословие святого Иоанна Дамаскина в переводе Иоанна ексарха Болгарского//Чтения в Обществе истории и древностей российских.-М., 1877. Кн. 4.
3. Вейсманнов немецкий лексикон с латинским, предложенный на российский язык.-Спб., 1782.
4. Изборник Великого Князя Святослава Ярославича 1073 года -СПб , 1880.

5. /Копиевский И.Ф./ Уготовление и толкование ясное и зело изрядное красно образного поверстаня кругов небесных ...-Амстердам, 1699.

6. Кутина Л.Л. Языковые процессы, возникающие при становлении научных терминологических систем//Лингвистические проблемы научно-технической терминологии.- М., 1970.

7. Лексикони Є.Славинецького та А.Корецького-Сатановського.-К., 1973.

8. О неподвижных звездах (Из месяцеслова на 1734 г.) // Собрание сочинений, выбранных из месяцесловов на разные годы / Под ред. Н.Озерецковского.-СПб.,1785.-Ч.1.

9. Соболевский А.И. Переводная литература Московской Руси XIV-XVII веков. Библиографические материалы // Сборник ОРЯС АН.-СПб., 1903.-Т.74.

10. Сорокин Ю.С. Развитие словарного состава русского литературного языка, 30-90-е годы XIX века,- М.-Л.,1965.

11. Перетц В.Н. Материалы к истории апокрифа и легенды: В 2-х т.- СПб., 1901.

12. Преображенский А.Г. Этимологический словарь русского языка. - М.Д959.-Т.2.

13. Шестоднев, составленный Иоанном ексархом болгарским//Чтения в Обществе истории и древностей российских.- М., 1879,-Кн. 3.

14. Allen R.H. Star Names. Their Lore and Meaning.-New York,1963.

И.В.Шишова

О некоторых онимических классах названий астероидов

В статье рассматривается использование собственных имен при номинации астероидов на протяжении почти двух столетий, то есть с 1801 по 1997 год. Чтобы показать тенденцию в употреблении этих онимических названий, выделим четыре периода, каждый из которых охватывает 50 лет. При этом мы не затрагиваем наиболее обильные среди астероидов пласты образований от теонимов, топонимов и антропонимов, а ведем речь лишь об: 1) эргонимах (названия обществ, организаций, заведений и т.п.); 2) хрематонимах (имена собственные материальных предметов); 3) идеонимах (имена собственные предметов духовной культуры); 4) хрононимах (имена собственные событий и отрезков времен); 5) зоонимах (клички животных); 6) астронимах. От на-

5. /Копиевский И.Ф./ Уготовление и толкование ясное и зело изрядное красно образного поверстаня кругов небесных ...-Амстердам, 1699.

6. Кутина Л.Л. Языковые процессы, возникающие при становлении научных терминологических систем//Лингвистические проблемы научно-технической терминологии.- М., 1970.

7. Лексикони Є.Славинецького та А.Корецького-Сатановського.-К., 1973.

8. О неподвижных звездах (Из месяцеслова на 1734 г.) // Собрание сочинений, выбранных из месяцесловов на разные годы / Под ред. Н.Озерецковского.-СПб.,1785.-Ч.1.

9. Соболевский А.И. Переводная литература Московской Руси XIV-XVII веков. Библиографические материалы // Сборник ОРЯС АН.-СПб., 1903.-Т.74.

10. Сорокин Ю.С. Развитие словарного состава русского литературного языка, 30-90-е годы XIX века,- М.-Л.,1965.

11. Перетц В.Н. Материалы к истории апокрифа и легенды: В 2-х т.- СПб., 1901.

12. Преображенский А.Г. Этимологический словарь русского языка. - М.Д959.-Т.2.

13. Шестоднев, составленный Иоанном ексархом болгарским//Чтения в Обществе истории и древностей российских.- М., 1879,-Кн. 3.

14. Allen R.H. Star Names. Their Lore and Meaning.-New York,1963.

И.В.Шишова

О некоторых онимических классах названий астероидов

В статье рассматривается использование собственных имен при номинации астероидов на протяжении почти двух столетий, то есть с 1801 по 1997 год. Чтобы показать тенденцию в употреблении этих онимических названий, выделим четыре периода, каждый из которых охватывает 50 лет. При этом мы не затрагиваем наиболее обильные среди астероидов пласты образований от теонимов, топонимов и антропонимов, а ведем речь лишь об: 1) эргонимах (названия обществ, организаций, заведений и т.п.); 2) хрематонимах (имена собственные материальных предметов); 3) идеонимах (имена собственные предметов духовной культуры); 4) хрононимах (имена собственные событий и отрезков времен); 5) зоонимах (клички животных); 6) астронимах. От на-

званных шести разрядов имен собственных наименования астероидов в первом периоде (1801-1850) не производились.

Впервые при номинации астероидов их использовал в 1861 г. немецкий астроном Эрнст Темпель, назвавший малую планету 64 Ангелиной в память об астрономической станции барона фон Цаха в церкви Богородицы ангелов близ Марселя [4:10; 5:14]. Ю.А.Карпенко считает, что астероид 64 Ангелина получил название по женскому имени [1:102]. Однако это - наименование астрономического учреждения, образованное непосредственно от слова ангел путем прибавления морфа -ина, то есть перед нами производное от эргонима, омонимичное женскому имени.

Немецкий астроном Макс Вольф присвоил двум астероидам названия от эргонимов. Астероид 417 Суевия представляет собой наименование Гейдельбергского студенческого общества, для наречения которого использовано название племени суевы, жившего в Германии между реками Эльба и Висла. Астероид 418 Алеманния - название другого Гейдельбергского общества, напоминающее о племени алеманнов, жившем в Германии около Гирцинского леса [4:45]. А.Боррелл считает, что название Суевия - это земля на юге Германии, а Алеманния - название германского племени [5:43-44]. Ю.А.Карпенко рассматривает название астероида Алеманния как наименование области по древнему германскому племени [1:120]. Объяснение П.Хергета представляется предпочтительным.

Астероид 353 Руперто-Карола назван в честь старейшего немецкого университета в Гейдельберге, основанного в 1385 г. Рупертом I; 353 Георгия - в честь Геттингенского университета им.Георга Августа, основанного в 1737 г.; 457 Аллегения - в честь Аллегенской обсерватории близ Питтсбурга (США).

Французский астроном А.Шарлуа присвоил астероиду 395 имя Делия по названию фестивалей, проводившихся на острове Делос; это также второе имя Артемиды (Дианы), рожденной на Делосе [4:18]. В первом случае это название астероида восходит к оттопонимическому хрониму, а во втором - к теониму.

Наименованием астероида 322 Фао увековечен мифический дикий кабан, живший близ Коринфа [2:326]. В таком случае это название является зоонимом. Однако А.Бенамуда считает, что этот астероид назван по имени одной из Гиад, рассеянного звездного скопления в созвездии Тельца [3:205]; тогда перед нами астроним.

Таковы восемь интересующих нас наименований астероидов, появившихся во втором периоде (1851-1900 гг.).

В третьем периоде, в 1902 г., немецкий астроном М.Вольф присвоил астероиду 491 имя Карина. П.Хергет считает, что Карина (лат. *carina kиль корабля*) - это часть огромного южного созвездия Корабль Арго [4:53]. Большое созвездие было разделено на четыре: Киль, Корма, Паруса, Компас. Латинское название Киль *carina* было дано астероиду. А.Боррелл говорит, что наименование присвоено ему по античному городу во Фригии [5:48]. Здесь перед нами астроним, перешедший в другой астроним. Если же исходным было название города, тогда топоним стал астронимом.

Среди названий астероидов находим эргонимы. Таковы наименования различных организаций: астероид 568 Херуския назван по имени организации студентов в Гейдельберге, которое происходит от названия германского племени херуски. При номинации астероида 849 Ара астроном С.Белявский использовал акроним - английскую аббревиатуру названия *The American Relief Administration* - Администрация американской помощи, созданная президентом США Г.Гувером во время голода 1922-1923 гг. в России. Малая планета 1023 Томана названа в честь известного хора мальчиков в церкви святого Томаса в Лейпциге; астероид 1283 Комсомолия - по молодежной организации в СССР, а 1556 Вингольфия - в честь немецкой организации «Вингольф» в связи со 104-й годовщиной ее основания, исполнившейся в 1955 г. Астероид 480 Ганза назван в память об известиях торговом союзе.

Ряд астероидов получил названия по различным видам учебных и научных заведений: астероид 620 Дракония назван в честь Дрейковского университета в США; 691 Лехей - в честь Лехейского университета, штат Пенсильвания, США; 829 Академия назван астрономом Г.Н.Неуйминым в связи с 200-летием со дня основания Академии наук в Петербурге, исполнившимся в 1925 г.; 893 Леопольдина - в честь Академии естественных исследований Карла Леопольда в Гааге; 1312 Вассар - по названию известного женского колледжа в штате Нью-Йорк.

Астероидам присваивались наименования по названию обсерваторий: астероид 1373 Цинциннати назван в честь обсерватории в г.Цинциннати в США; 1725 КрАО - аббревиатура от названия Крымской астрономической обсерватории. Название астероида 851 Цейссия связано с фирмой «Цейсс» по производству оптических приборов в Йене; асте-

роид 1058 получил имя Грэбба по оптической фирме «Говард Грэбб» в Англии, строившей симеизский телескоп.

Есть среди названий малых планет хрематонимы, а точнее их разновидность - навионимы. Четыре астероида получили наименования кораблей: 656 Бигл - по названию парусного корвета, известного по кругосветной экспедиции с участием Ч.Дарвина. Астероид 721 Тabora назван по океанскому пароходу, на котором встречались члены Гамбургского астрономического общества в 1913 г. [4:73]. А.Бенамуда считает, что название дано по пятой симфонической поэме из цикла «Моя родина» чешского композитора Б.Сметаны [3:207]. 934 Тюрингия - по пароходу «Тюрингия», курсировавшему на линии Гамбург-Америка, его капитан был любителем астрономии [4:90]. А.Боррелл указывает, что название присвоено в честь земли Тюрингия в Германии [5:77]. 947 Монтероза - в память о пароходе «Монтероза» в связи со вторым морским путешествием сотрудников Гамбургского университета по Северному морю.

Два наименования астероидов 482 Петрина и 483 Сеппина представляют собой зоонимы. Они названы немецким астрономом М.Вольфом по кличке его собак Петер и Сепп. Таковы онимические названия астероидов третьего периода (1901-1950 гг.).

В четвертом периоде (1951-1996 гг.) количество онимических названий астероидов увеличивается. Малые планеты также получают наименования различных обществ: астероид 1620 Географос назван в честь Астрономического общества в США; 4411 Котибункё - в честь Общества добровольцев, занимающегося проблемами воспитания, которое находится в г. Коти (Япония); 4971 Хосинохироба - в честь Японского общества наблюдателей комет, буквально Хосинохироба обозначает место открытого доступа, откуда каждый может с удовольствием созерцать звезды; 5962 Сикокутанкё - в честь Общества любителей астрономии на острове Сикоку в Японии.

Астрономы присваивают малым планетам наименования разных организаций, секций компаний, групп: астероид 2138 Свиссэйр назван по наименованию Швейцарской авиакомпании; 2365 Интеркосмос, - по названию совместной программы космических исследований стран - членов Совета Экономической Взаимопомощи; 2682 Соромунди (лат. Soromundi - сестра мира) - в честь Лос-Анджелесской секции монашеского ордена молодых женщин христианской ассоциации «сестер мира»; 3752 Амаравелла - группа русских художников-космистов Москвы в

1923-1928 гг. В нее входили Б.А.Смирнов-Русецкий, А.П.Сардан, П.П.Фатеев. В.Т.Черноволенко, С.И.Шигалов. Они испытали влияние Н.Рериха и Чюрлениса. В вольном переводе с санскрита Амаравелла означает «ростки бессмертия»; 6000 Объединенные нации (United Nations) - название дано голосованием комиссии Международного астрономического союза на заседании в Гааге в 1994 г. по рекомендации Комитета по наименованию малых планет.

При номинации астероидов используются названия учебных заведений: астероид 2288 Каролиnum назван в честь Карлова университета, основанного в Праге в 1348 г.; 2585 Ирпедина - слоговая аббревиатура от Иркутского педагогического института, в котором учился астроном Н.С Черных; 1386 Клементинум - в честь иезуитского колледжа святого Клемента в Праге, важного астрономического центра; 5667 Нахимовская - наименование дано астероиду по случаю 50-летней годовщины Нахимовского военно-морского училища в Петербурге; 5677 Абердония в честь университета в Абердине (Шотландия) в связи с 500-летием его основания, исполнившимся в 1995 г.; 6151 Вигет назван в честь Принстонского университета в связи с 250-летней годовщиной. Это имя происходит от официального девиза Принстона: «Dei sub nomine viget» - «Под власть Бога расцветает».

Ряд наименований астероидов представляет собой названия обсерваторий: астероид 2341 Аолута назван в 1981 г. в честь 100-летия Астрономической обсерватории Ленинградского университета, название представляет собой аббревиатуру, составленную из частей слов; 3331 Квистаберг назван по местонахождению обсерватории Уппсала (Швеция); 3776 Вартиовуови - обсерватория в г. Турку (Финляндия); 3953 Перт - название дано по Пертской обсерватории, которая расположена в г. Перте (Зап. Австралия); 4964 Куровка - по астрономической обсерватории при Уральском университете в Екатеринбурге, она находится в деревне Куровка.

В четырех названиях астероидов нашли отражение наименования клубов: 2304 Славия - традиционное обозначение славянского мира, а также название спортивного клуба в Праге; 4146 Рудольфинум - одно из самых прекрасных и всемирно известных зданий в стиле неоренессанса концертный зал которого служит местом проведения музыкального фестиваля «Пражская весна». В названии фигурирует имя германского короля Рудольфа I Габсбурга (1218-1291 гг.); 4639 Минокс назван

в честь клуба «Минокс» - группы японских энтузиастов миниатюр, который был основан в 1968 г.; 5141 Татибана - в честь спортивного клуба «Татибана», что в переводе с японского означает один из видов апельсина.

Два названия астероидов, предложенные астрономами Л.В.Журавлевой и Л.И.Черных, представляют собой наименования детских лагерей: 1956 Артек назван в честь Всесоюзного пионерского лагеря в Крыму; 2188 Орленок - в честь 20-летия пионерского лагеря «Орленок» вблизи г.Туапсе. Астероид 4447 Киров назван американским астрономом Боуэллом, исходя из английского наименования балета Ленинградского государственного театра имени Кирова (The Kirov Ballet and State Theatre of Leningrad). Сейчас это Мариинский театр в Санкт-Петербурге.

Астероид 4645 Тэнтайкодзё назван в честь музея звезд в Саппоро (Япония), открытого в 1993 г.; 3855 Пасасимфония - в честь Пасаденского оркестра в США, отмечающего свое 60-летие в год открытия малой планеты в 1986 г.; 5206 Кодомономори - в честь японской лесной программы для детей. Ее цель - воодушевить детей всего мира сажать как можно больше деревьев; 6489 Голевка представляет собой аббревиатуру, состоящую из трех начальных слогов слов: Голдстоун (Калифорния), Евпатория и Касима (Япония), где находятся радарные антенны. Название дано в 1995 г. в честь успехов многонациональных радарных исследований данной малой планеты по программе Голдстоуна; 6981 Кирман это сокращение итальянских слов *chirurgia* и *Manerbio*: астероид назван в честь хирургического отделения в итальянской деревне Манербио близ обсерватории Бассано.

Некоторые названия малых планет представляют собой идеонимы. Название астероида 3558 АСЦИИ (ASCII) соответствует буквам компьютерной кодировки знаков; оно является также наименованием ведущего журнала по микрокомпьютерам в Японии; астероид 5082 Нихонсёки назван в честь японской исторической хроники, охватывающей события по 697 г. и написанной на китайском языке; 5454 Кодзики - в честь первой книги исторических повествований, написанных на японском языке и датированных 712 г.

Среди наименований малых планет находим пять названий журналов: 3243 Скайтел - по названию астрономического журнала «Sky and telescope» - «Небо и телескоп»; 5865 Кволитемокрин (Quolytemocrina) в честь журнала комет, который служит международным архивом

фотометрических данных о кометах. Название Кволитемокрина образовано из произвольно соединенных фрагментов наименования ежеквартальника The Inter⁵nati⁶ona⁷l Com⁴et Quo^rter³ly²; 4090 Ржижегвезд - по названию чешского популярного астрономического журнала Řížegevěd («Сфера звезд»); 5630 Скептик - по названию журнала The Sceptical Enquirer, что в переводе значит «Скептический исследователь»; его издает Комитет научных исследований в США; 6805 Абстракта назван в честь астрономического и библиографического журнала Astronomy and Astrophysics abstracts.

Девять названий астероидов - это хрематонимы. Астероид 4432 Макгроухил назван в честь телескопа в Макгроухиле (штат Аризона, США), с помощью которого была открыта эта малая планета; 5214 Оозора, или «big sky» (большое небо) - название курьерского поезда, который соединяет Хакодате с Куширо на острове Хоккайдо; 5374 Хокутосэй, или big dipper (большой ныряльщик) - роскошный поезд, курсирующий по линии Саппоро-Токио; 5474 Дзигасэн, или Milky Way (Млечный Путь) железнодорожная линия на Хоккайдо.

Пять астероидов получили названия кораблей. Астероид 2787 Товарищ - название советского учебного парусного судна, принимавшего участие во многих международных регатах и дважды завоевавшего первый приз; 3037 Алку - по лодке финского астронома Ирвё Вейсяля, на которой он плавал в детстве; по-фински слово алку значит начало; 3264 Баунти - в честь корабля английского королевского флота XVIII в.; 5433 Кайрен - название яхты; это сложное слово, где кай значит океан, а рен - связь. Яхта совершила безостановочное плавание вокруг земного шара в 1991-1992 гг., как бы соединив все моря и океаны. Кай в японском языке ассоциируется также с именем матери-открывательницы, а Рен - с именем ее отца; 6062 Веспа - название распространенного мотоскутера - одноместного спортивного судна. В июне 1996 г. исполнилось 50 лет его введения в эксплуатацию.

Названия семи астероидов являются хрононимами. Астероид 2228 Союз-Аполлон назван в память о совместном советско-американском полете в июле 1975 г. Японские астрономы Н.Косаи и К.Хурокава присвоили пяти астероидам названия различных древних эр японской истории и культуры: 3878 Дзюмон, 4072 Яёй, 4077 Асука, 4812 Хакухо и 4855 Тэмпё. Ср. также название новой японской эры, начавшейся 8 января 1989 г., которое дано астероиду 4290 Хэйсэй.

Среди наименований малых планет назовем три зоонима, которые увековечили имена животных. Астероид 2309 М-р Спок назван по кличке кота, всеобщего любимца, жившего в семье астронома. Его назвали в честь персонажа популярной телепрограммы за сходство характеров; 2474 Руби - по кличке собаки чешского астронома З.Вавровой; 2550 Аляскааттало - по названию мифического зверя, жившего на Аляске, предположительно являющегося гибридом моржа и лося.

Астероид 2696 Магион назван в честь первого чехословацкого искусственного спутника, который приземлился вместе с Интеркосмосом в 1978 г.

В большинстве случаев при номинации малых планет используются онимы без морфологических изменений, т.е. применяется лексико-семантический способ образования: 322 Фэо, 480 Ганза, 655 Бигль, 829 Академия, 934 Тюрингия, 947 Монтероза, 61312 Вассар, 1956 Артек, 2188 Орленок, 2304 Славая, 2474 Руби, 2682 Соромунди, 2696 Магион, 2787 Товарищ, 3037 Алку, 3762 Амаравелла, 3935 Тоатэнмонгаккаи, 4106 Нада, 4639 Минокс, 4645 Тантайкодзэ, 4973 Сева, 6062 Веспa, 6151 Вигет.

Вторую группу названий астероидов составляют онимы, образование которых сопровождается прибавлением специальных средств, например окончания -а: 736 Гарварда (от Гарвард), 748 Симеиза (от Симеиз), 991 Макдональда (от Макдональд), 1058 Грэбба (от Грэбб). Чаще находим производные названия астероидов, образованные при помощи морфа -ия: 859 Георгия (от Георг), 510 Амхрестия (от Амхрест), 568 Херуския (от Херуск), 809 Лундия (от Лунд), 851 Цейссия (от Цейсс), 1383 Комсомолия, 1556 Вингольфия. Ср. также: 418 Алеманния, 457 Аллегения. Может происходить наложение на стыке корня и суффикса: 671 Карнегия (от Карнеги + -ия).

Встречаются названия астероидов, при образовании которых используется морф -ина: 64 Ангелина (от ангел), 482 Петрина (от Петр), 483 Сеппина (от Сепп), 739 Геркулина (от Геркулес), 843 Леопольдина (от Леопольд). В наименовании астероида 1023 Томана, образованного от имени Томас, усекается -с, и прибавляется морф -на.

Встречаются названия астероидов, образованные при помощи морфа -ония: 620 Дракония (от Drake), 1570 Брунония (от Брун). В наименовании астероида 5677 Абердония, образованного от названия города Абердин, усекается элемент -ин и прибавляется формант -ония.

Название астероида 694 Экард (Ecard) - перевертыш от английской

фамилии Drake. В 31 случае при номинации астероидов привлекались аббревиатуры.

Таковы 179 онимических названий астероидов. Среди них зафиксировано 138 эргонимов, 13 хрематонимов, 12 идеонимов, 8 хрононимов, 6 зоонимов и 2 астронима.

Таблица. Онимические названия астероидов

Виды онимов	Периоды				
	1800-1850	1851- 1900	1901-1950	1951- 1996	Всего
Эргонимы	-	6	37	95	138
Хрематонимы	-	-	4	9	13
Идеонимы	-	-	-	12	12
Хрононимы	-	1	-	7	8
Зоонимы	-	1	2	3	6
Астронимы	-	-	1	1	2
Итого	-	8	44	127	179

Как видно из таблицы, число онимических названий, образованных не от теонимов, топонимов и антропонимов, со временем увеличивается. Если во втором периоде их было только 8, то в третьем периоде это число возросло в 5,5 раз и составило 44 единицы. В четвертом же периоде по сравнению с третьим количество онимов увеличилось в три раза и составило 127 названий.

1. Карпенко Ю.А. Названия звездного неба. -М.,1985.
2. Литтров Й. Тайны неба. -Спб.,1902.
3. Benhamouda A. De la signification de quelques noms d'asteroides et d'étoiles//Comptes rendus du 90-ème Congrès national des Soc. savantes. Sect. des sciences- Paris, 1966.-V.3.
4. Herget P. The Names of the Minor Planets.-Cincinnati. 1955.
5. Palusie-Borrell A. The Names of the Minor Planets and their Meanings.-Kessel, 1963.

**Ономастическое пространство
(деривационно-коррелятивный аспект
изменения грамматических функций)**

Морфологической особенностью имен собственных (ИС) является отсутствие соотносительных по числу пар, т.е. строгая маркированность граммы. ИС могут входить в формально-семантическую дихотомию с апеллятивами и при утрате своих категориальных значений (или части их) могут приближаться к апеллятивам или переходить в деонимизированные апеллятивы. На семантическом уровне они характеризуются двумя категориями: неспособностью к счету и идентификацией, в результате чего ИС получили название «несчетных идентификаторов».

Нас интересуют отношения различных классов онимов к неопределенному множеству, выраженные эксплицитно - изменением грамматического значения числа - или имплицитно в рамках синтагматического контекста без изменения у ИС грамматического значения числа.

В качестве предмета описания нами выбран актуализированный экспрессивно-коннотативный и функционально-стилистический потенциал грамматической категории числа онимов в поэтических идиолектах Б.Ахмадулиной и А.Вознесенского, сопоставление способов передачи вторичной информации грамматических единиц.

Количество собранного материала позволяет определить уровень функционирования плюративных форм онимов в поэтических идиолектах Б.Ахмадулиной и А.Вознесенского как высокочастотный. Рассмотрим виды трансформированных онимов, располагая их по количественному признаку.

Плюративные формы антропонимов и экспрессивно-стилистические функции деривационно-коррелятивных экспонентов в контексте. Образование плюративных форм антропонимов с окказиональным переходом в апеллятивы - характерный прием в творчестве А.Вознесенского и малочастотный в поэтическом идиолекте Б.Ахмадулиной.

А.Вознесенский использует для трансформации имени наиболее известных деятелей в различных областях науки, культуры, а также имена популярных героев литературы. Ср.: - Колхозник, как надои кукурузы?

Колхозник: «До небес! И соловьи в ей свищут **как Карузы**» [7:10]. Две реплики прекрасно характеризуют как уровень компетентности интервьюера в делах сельского хозяйства, так и уровень интервьюируемого в вопросах культуры речи. Но вместе с тем фоновые знания позволяют отвечающему употребить фамилию известного оперного певца (нарушив, правда, несклоняемость и согласовав с существительным соловьи в числе). - А на 6-ом этаже (только выдержал дом бы!) проводят испытания сексуальной бомбы. - У, аспиды, портят расу...- Голубые **Пикассы** [5:411]. Если в первом случае плюратив ИС обозначает неопределенное множество, но сема «певец» актуализирована, т.е. понятно, что речь идет о певце, то во втором случае плюративная форма в норме несклоняемого существительного не содержит указания на группу лиц, занятых живописью, и вообще, судя по определению, не указывает на художника. Непривычный звуковой комплекс сигнализирует об агрессивном обывательском неприятии Пикассо. Данный звуковой комплекс стал планом выражения нового означаемого (**Пикассы** - некто, группа лиц, чьи позиции говорящий не разделяет и априори знает, что они неправы). Это социально значимый символ со знаком минус. «Социально-символический смысл ономастической лексики может быть узуальным (осознаваться всеми носителями языка) и окказиональным (возникать в виде «актуального смысла» в определенных контекстах и/или в идиолектах отдельных носителей языка)» [13:147].

Плюративные формы могут также появляться «при окказиональном переходе имени собственного в имя нарицательное, когда антропонимы не идентифицируют конкретных детонатов, но приобретают понятийные признаки и входят в качестве маркированных (эмоционально окрашенных) синонимов имени нарицательного...» [4:106]. Например, имена известных военных деятелей, переходя в апеллатив с плюративной формой, называют захватчиков вообще: Не красть вам Россию, блатные **батыи**. И имя вам - свора, а не легион [9, т.3:106]. Именами известных ученых называют ученых вообще: **Дарвины**, **Рошали** ошибались нечасто [9, т. 1:65]. Помогите Время сдвинуть с мертвой точки. **Канты**, **Марксы**, **Ленины** все - второстепенники [5:483]. Этот процесс весьма актуален, он может обходиться и без образования плюративных форм: ментор, хулиган, геркулес, дон-жуан, обломов.

Весьма часто для создания обобщений А.Вознесенский использует имена широко известных персонажей, актуализируя плюративной фор-

мой те качества, которые им приписываются социумом. Ср.: Ставили «Отелло». Реквизит - на зеленой сцене платок лежит. **Яги** ухмыляются под хмельком: «Снова мерихлюндии, Мейерхольд?!»[5:365]. **Агосы, Портосы, Арамисы**. В атаку! На приступ! Не срамиться! Былые задиры ушли в дезертиры. Иных убили - иных купили. **Агосы. Портосы. Арамисы**. Тосты. Потомство, Компромиссы [9, т.2:350]. В первом случае ономастический апеллатив передает значение «коварство», «вероломность». А в стихотворении «После фильма. 20 лет спустя» в первых строках в трансформированных онимах актуализируются семы «храбрость», «удаль», «преданность», а далее теми же формами передается (благодаря синтагматике) антонимичный смысл. Если «значение слова является объективным отражением системы связей и отношений, то «смысл» - это привнесение субъективных аспектов значения соответственно данному моменту «ситуации» [11:53].

Но не только имена известных личностей, трансформируясь, дают обобщенное название открытому классу лиц, соответствующих признакам, образующим сигнификат данного неопределенного множества. Часто такими обобщающими названиями становятся имена без пресуппозиционных ассоциаций. Ср.: Не какие-то «винтики», а мыслители, он любил ваши митинги, **Глебы, Вани и Митьки** [9, т. 1:385].

Анютиных дикорастущих глазок здесь вдосталь, и, в отсутствии Анют, их дикие глаза на скалолазов глядят, покуда с толку не собьют [2:269]. В первом случае эмфатизация социально-символического статуса носителей данных имен привела к утрате ИС своей специфики (идентификации индивидуального объекта) и послужила толчком к апеллативизации указанных имен. Во втором случае в трансформации принимает участие и внутренняя форма, актуализированная в антропониме и названии цветка.

Плюративные формы топонимов. За каждым из онимов закреплен ореол конвенциональных смыслов (в том случае, если оним достаточно известен широкому кругу лиц), и эти не определяемые языковой природой ИС смыслы трансформируются при изменении онимом грамматического значения числа. Иными словами, те характеристики, атрибуты, которые приписываются социумом данному объекту в данный период времени (время контекстное) в форме мифа, обобщаясь, переходят в символ. Ср.: Поезд шел по **Варшавам, Берлинам**. Обернулась Марина назад. «Россия моя, лучина...» А могла бы рябиной назвать [7:276].

В данном случае плюративы символизируют направление движения послереволюционной эмиграции, скитание по западноевропейским странам, мечты беженцев о новой жизни и горький хлеб Чужбины. Для адекватного декодирования сообщения важен контекст, определяющий хронотоп и стимулирующий идентификацию пресуппозиционных знаний реципиента с описываемой ситуацией.

Иногда топоним, получая плюративную форму и становясь апеллятивом, и графически пишется со строчной буквы. Ее серые взоры, круглый лоб без морщинки, коммунальные ссоры утишали своей беззащитностью. Любит Блока и Сирина, режет рюмкой пельмени. Есть другие **россии**. Но мне эта милее [8:133].

С изменением грамматической и графической формы меняется и семантическое наполнение, т.е. этот знак становится означающим нового означаемого (другие люди, другой способ жизни, мироощущение), но первичное значение присутствует в неупотребленной форме ед. числа, которую представляет местоимение эта (Россия-Родина-мать). Данное стихотворение посвящено матери.

Значительно чаще плюративные формы топонимов передают обобщенное название местности. Ср.: Их величеством поразвлекчесь прет народ от **Коломи** и **Клязьм** [5:440]. Имеются в виду близлежащие к Москве небольшие города, где в основном жили труженики, пострадавшие во время Ходынской трагедии. Солнце за морскую линию удаляется, дурачась, своей нежной половиною вылезая в **Гондурасах** [6:307]. Где-то в Центральной Америке, в экзотических далеких странах. «Уанджюк, что такое Абебеа?» «Это похоже на абебе. Оно над **Римами** и **Адис-Абебами**. Звенит бессмертное на трубе!» [5:427]. - Над Европой, Африкой, над этническое, безграничное, всеобъемлющее.

Нами не зарегистрировано ни одного случая функционирования оттопонимического плюратива в идиолекте Б.Ахмадулиной, но и она, оставляя ИС категорию идентификации и убирая второй важный параметр ИС - несчетность, трансформирует топонимы в обобщенный символ (с семой «множество»), в данном случае, места: Пусть каждый в **своем Эльсиноре** решает, как может. Дарующий радость, ты - щедрый даритель страданья. **Но Дании всякой** нам данной, тот славу умножит, кто подданных душу возвысит до слез, до страданья [2:286]. В данном стихотворении, посвященном В.Высоцкому, семантические конкретизаторы **в своем, всякой** расширяют локальность топонима до мас-

штаба всего земного шара, с одной стороны, и сужают до «малой родины» каждого адресата, с другой. Формально не нарушая грамматическое значение сингулятива, поэтесса синтагматически передаст значение плюратива, признавая в каждом из нас Гамлета.

Актуальность данного художественного приема подтверждается многочисленными примерами: Какая вновь взята **Казань** и в честь каких побед и ран встает мучительный глазам цветастый азиатский храм? [1:138].

Интерес вызывает и случай актуализации в одном ИС (название марки автомобиля - «Волга»), производящей базы данного ИС - гидронима (река Волга). Актуализация передается деонимизированным апеллятивом через синтагматику и интенсифицирует пресуппозиционные знания реципиента: Прости господи стояла у машинного потока. Прости господи, машины, прости господи, летели. Что ты в них искала? Прынца в «Волге» папы? Или папу с пачкой зелени искала? Почему не подошел я? С полчаса ты столбенела в напряженье. Вдруг, зажмурься, - мол, ищите меня **в волгах!** - Молча бросилась под тачку. Прости господи, таксиста! [5:24]. Хотя синтагматика явно указывает, что речь идет о большом потоке машин, вместе с тем латентно высвечена сцена самоубийства Катерины из драмы А.Н.Островского «Гроза», бросившейся в Волгу. По контрасту поступок героини стихотворения выглядит фарсом.

Можно сказать, что ИС, подвергшееся трансформации и написанное со строчной буквы, именно таким написанием позволило предположить, что плюративную форму могло получить как ИС «Волга», так и гидроним Волга.

У Б.Ахмадулиной интересен пример трансонимизации ИС внутри данного класса. Не нарушая грамматическое значение числа ИС, она использует выразительные возможности в рамках дихотомии одушевленность/неодушевленность, переводит ИС из топонима в мифоним путем метафорического олицетворения: **Елабугой** твоей, чтоб спали внуки, старухи будут их страшать в ночи, что нет ее, что нет ее, не зная: «Спи, мальчик или девочка, молчи, уже придет **Елабуга** слепая» [2:136].

Далее идет детальное описание чудовища **Елабуги**: у нее множество ног, щупальцы, хвост и детеныши зеленого цвета. Так трансформирован топоним Елабуга (место гибели Марины Цветаевой) в мифоним, и это свойство ИС не раз отмечалось исследователями. Например, Н.Г.Михайловская утверждает, что «...собственное имя, наряду с дру-

гими элементами языка, употребляясь в качестве компонента поэтического произведения, не является стабильным; используясь в разнообразных грамматических конструкциях, в разных функциях, с разной целевой установкой, оно почти каждый раз претерпевает трансформацию. Такая трансформация, и смысловая, и экспрессивная, не только является свойством самого имени, но в первую очередь зависит от контекстных условий...» [12:187].

Выразительные возможности плюративных форм космонимов.

Функционирование ненормативных плюративных форм космонимов в идиолектах обоих поэтов - явление не характерное, число словоупотреблений ограничено. Из них наиболее частотно используется плюративная форма астронома **солнца** и **луны**. Значительно чаще данные словоупотребления встречаются у Б.Ахмадулиной.

Правомерность включения слова **солнце** в онимы подтверждается тем, что «имя это столь привычно, что мы даже пишем его со строчной буквы, хотя оно обозначает только один объект и поэтому, вне всяких сомнений, является именем собственным» [10:182].

Трансформированные астрономы используются, как правило, для поэтического обозначения дней и ночей. Ср.: Так утекают дни, с небес роняя разнообразье еженощных **лун** [1:19]. «Возлюбленный, когда ж вернешься?! Четыре тыщи дней, как ноша, четыре тысячи ночей не побывала я ничьей, соседским детям десять лет, прошла война, тебя все нет, **четыре тыщи солнц** скатилось... [5:433]. - Печально озираю лепестки - Я погубитель **лун** и **солнц**. Прости [1:296]. Спектр трансформируемых астрономов шире у А.Вознесенского: Коровы программируют погоды. Их перпендикулярные соски торчат, на руль колумбовый похожи. Им тоже снятся **Млечные Пути** [6:89]. Мимо **марсов** днепрогэсов, мачт, антенн, фабричных труб... [5:383].

Плюративы топонимов часто передают обобщенное название определенной местности. При полной деонимизации апеллятивы могут писаться со строчной буквы, таким образованиям свойственны наиболее глубокие семантические сдвиги.

Не используя, как правило, эксплицитно оформленных плюративных форм топонимов, Б.Ахмадулина достигает такого же расширения значения, его обобщенности, передачи неопределенной множественности объекта сингулятивом в определенным образом оформленном контексте с семантическими конкретизаторами.

В формировании смысла некоторых топонимов-плюративов большую роль играет полипресуппозиционность онима (автор актуализирует не только базовые, но и периферийные пресуппозиционные значения). Это в равной мере свойственно и Б.Ахмадулиной, и А.Вознесенскому.

Для идиолекта Б.Ахмадулиной характерно использование способа трансонимизации онимов в рамках ономастикона (напр., из топонима в мифоним и т.д.).

Единственный разряд онимов, где количество словоупотреблений плюративов значительно больше у Б.Ахмадулиной, чем у А.Вознесенского (это касается, в основном, слов **солнца, луны**) - астрономы, но спектр трансформируемых форм и здесь шире у А.Вознесенского.

Рассмотренные материалы обосновывают следующие выводы:

Трансформации в рамках дихотомии онимы/апеллятивы принадлежат к высокочастотным.

А. Вознесенский активно образует плюративные формы антропонимов. Данные образования содержат большой выразительный потенциал. Для Б.Ахмадулиной этот художественный прием не характерен.

Расширение лексического значения плюративных форм антропонимов, как правило, идет в соответствии с законом: плюративная форма от имени известного певца передает неопределенное и неоднородное множество певцов, от имени ученого - именуется всех ученых вообще и т.д.; неизвестные, бытовые антропонимы - называют страт, которому свойственны. «У контексті власні назви... зазнають функціонального зміщення у бік розширення діапазону числового значення, поява співвідносних форм опозиційної пари не вказує на змістову кореляцію, відтворену граматичними формами, оскільки множинність власного імені не становить ідентичного повторення одиничного корелята. Утворення бінарних одиниць супроводжується зміною лексичного значення останніх» [3:155].

Иногда плюративная форма незнакомого звукового комплекса иностранного онима может передавать отрицательное отношение вообще к представителям «забугорья», без уточнения смысла онима, подвергнутого трансформации.

Для адекватного декодирования плюративной формы топонима важны контекстная синтагматика и фоновые знания реципиента.

1. Ахмадулина Б.А. Сад: Новые стихи. - М., 1987.

2. Ахмадулина В.А. Стихотворения. - М.,1988.
3. Безпояско О.К. Іменні граматичні категорії (функціональний аналіз).- К .1991.
4. Болотов В.И. Множественное число имени собственного и аппеллятива// Имя нарицательное и собственное.- М.,1978.
5. Вознесенский А.А. Аксиома самоиска: Избранные стихи и проза, -М., 1990.
6. Вознесенский А.А. Дубовый лист виолончельный. - М., 1975.
7. Вознесенский А.А. Ров: стихи, проза. - М., 1987.
8. Вознесенский А. А. Россія. Poesia. - М., 1991.
9. Вознесенский А. А. Собрание сочинений: В 3 т. - М., 1983-1984. -Т. 1-3.
10. Карпенко Ю.А. Названия звездного неба. - М., 1981.
11. Лурия А Р. Язык и сознание. - М., 1979.
12. Михайловская Н.Г. Об употреблении собственных иноязычных имен в современной русской поэзии //Имя нарицательное и собственное.- М.,1978.
13. Саплин Ю.Ю. Символическое осмысление ономастической лексики//VI Респ. ономастична конф.: Тези доп. та пов.-Одеса, 1990.

О.О. Порпуліт

Міфонімічний простір чарівної казки: безумовні та ймовірні міфони́ми

Однією з найпоширеніших трансформацій міфа у далеких слов'янських традиціях була казка. Вододіл тут, на думку І.Троцького, проходить у плані соціальної значущості оповіді [15:534], і навіть народи, які стоять на дуже низькому ступені культури, здійснюють у цьому відношенні межу, часто і термінологічно, між міфом та казкою. Міф і казка відрізняються не тільки самі по собі, скільки тим, як до них ставляться: «міф є оповідання релігійного роду, казка - естетичного» [14:46]. Тому казка спрямована не на зображення та пояснення стану світу та його змін внаслідок діяльності героя, а на зображення стану героя та зміни цього стану внаслідок успішного подолання ним лиха, недолі та перешкод. Деякі вчені відзначають, що «казка на відміну від міфу - суцього «геросцентрична» [11:96].

Центральний образ чарівної казки є наскрізним образом, тобто проходить через увесь твір, тим самим обумовлюючи його одноманітний характер у сюжеті, емоційному тоні, висвітленні інших персонажів. Пер-

2. Ахмадулина В.А. Стихотворения. - М.,1988.
3. Безпояско О.К. Іменні граматичні категорії (функціональний аналіз).- К .1991.
4. Болотов В.И. Множественное число имени собственного и аппеллятива// Имя нарицательное и собственное.- М.,1978.
5. Вознесенский А.А. Аксиома самоиска: Избранные стихи и проза, -М., 1990.
6. Вознесенский А.А. Дубовый лист виолончельный. - М., 1975.
7. Вознесенский А.А. Ров: стихи, проза. - М., 1987.
8. Вознесенский А. А. Россія. Poesia. - М., 1991.
9. Вознесенский А. А. Собрание сочинений: В 3 т. - М., 1983-1984. -Т. 1-3.
10. Карпенко Ю.А. Названия звездного неба. - М., 1981.
11. Лурия А Р. Язык и сознание. - М., 1979.
12. Михайловская Н.Г. Об употреблении собственных иноязычных имен в современной русской поэзии //Имя нарицательное и собственное.- М.,1978.
13. Саплин Ю.Ю. Символическое осмысление ономастической лексики//VI Респ. ономастична конф.: Тези доп. та пов.-Одеса, 1990.

О.О. Порпуліт

Міфонімічний простір чарівної казки: безумовні та ймовірні міфони́ми

Однією з найпоширеніших трансформацій міфа у далеких слов'янських традиціях була казка. Вододіл тут, на думку І.Троцького, проходить у плані соціальної значущості оповіді [15:534], і навіть народи, які стоять на дуже низькому ступені культури, здійснюють у цьому відношенні межу, часто і термінологічно, між міфом та казкою. Міф і казка відрізняються не тільки самі по собі, скільки тим, як до них ставляться: «міф є оповідання релігійного роду, казка - естетичного» [14:46]. Тому казка спрямована не на зображення та пояснення стану світу та його змін внаслідок діяльності героя, а на зображення стану героя та зміни цього стану внаслідок успішного подолання ним лиха, недолі та перешкод. Деякі вчені відзначають, що «казка на відміну від міфу - суцього «геросцентрична» [11:96].

Центральний образ чарівної казки є наскрізним образом, тобто проходить через увесь твір, тим самим обумовлюючи його одноманітний характер у сюжеті, емоційному тоні, висвітленні інших персонажів. Пер-

сонажі, їх функції висвітлюють перебіг подій однобічно - з точки зору героя. Тут спрацьовує опозиція я//інший, яку Е.Бенвеніст вважає необхідною умовою для усвідомлення себе, збагнення світу [5].

Як відомо, основоположник функціоналізму в етнографії Б.Мали-новський висунув так звану теорію «потреб», згідно з якою всі елементи, що складають культуру архаїчного племені (від імення до міфу), виникають як відповідь на визначене питання, продиктоване первісною потребою. Виходячи з цього, найменування являє собою не гру чи розвагу, а абсолютну необхідність, пов'язану з глибинною сутністю людини. Таким чином, «найменування», за словами Т.Я.Цив'ян, «стає визначенням, виділенням об'єкта в світі, встановленням алфавіту світу та умовою реалізації світу, його існування» [17:27].

При аналізі казкових персонажів В.Я.Пропп пропонує виходити з «постійних», повторюваних та незалежних одиниць розповіді - функцій дійових осіб. Є.С.Новик додає: «Як одні й ті ж функції виконують різні персонажі, саме так один і той же персонаж може грати різні ролі» [12:215]. Наприклад, шукачеві нареченої чи зниклої дружини поспішають на виручку чарівні віщуни. Вони допомагають герою перетворитися при потребі у звіра, пташку, рибу або інші атрибути фону та сховатися від переслідування: укр. Баба-Яга, кістяна нога, Свята П'ятінка, Катруся, Калинка, Дуляна, Залізний вовк; рос. Баба-Яга, костяная нога. Василиса Премудрая, Серый волк та ін. Але перетворюються у золоту яблуньку, криницю, постіль, вогонь і сестри (або мати, дружини) зміїв, щоб знищити богатирів, котрі убили їхніх братів (синів, чоловіків). Тобто і помічник, і наречена, і злоторець можуть діяти однаково. І навпаки, один і той самий персонаж співвідноситься з функціями протилежних дійових осіб.

Класичною в цьому випадку є постать Баби-Яги. На суперечну природу образу багаторазово вказувалось у літературі (див. [7; 8№ 13]). Ягішен східнослов'янських казок можна розділити на дві основні групи: Ягішни, що виконують позитивну роль (за термінологією В.Я.Проппа - Яга-дарівник), та Ягішни, які виконують негативну роль, що повністю відповідає персонажу, званому укр. **Оленкою**, рос. **Аленкой**. Поряд з тим, що дочка Баби-Яги у російських чарівних казках завжди отримує ім'я **Аленка**, наречена героя чи помічниця іменується **Елена Прекрасная**. Розглядаючи особливості синонімічного ряду антропонімів, А.П.- Коваль зазначає, що той же онім у визначеній ситуації може втратити

одне значення та набувати іншого [10:93]. Саме це відбувається з власною назвою рос. **Елена** - різні значення закріплюються за різними формами антропоніма. Книжна форма імені притаманна нареченій, а його розмовний варіант, ускладнений до того ж зменшувально-пестливим суфіксом **-к-** - так би мовити, «посередньому» злоторцеві, оскільки основна функція рос. Аленки - виконувати накази Баби-Яги. Відбувається ніби поляризація форм на рівні функціонування їх у казковому тексті. Переміщення функцій між варіантами імені рос. Елена у російському казковому оповіданні нами не зафіксовано. Ономастичний простір українських чарівних казок використовує тільки розмовний варіант імені, ускладнений зменшувально-пестливим суфіксом **-к-** - форму **Оленка**. Отож, імена відбивають «природну», казкою здійснювану класифікацію персонажів. Те, як діє персонаж чарівної казки, багато в чому залежить від того, що він собою являє. Найчастіше конденсація семантичних ознак відбувається в найменуванні героя. Так, О.Фрейденберг, аналізуючи роль імені у структурі фольклорного тексту, пише: «значущість імені персонажа і його метафоричної сутності розгортається у дію, яка складає мотив; герой робить тільки те, що семантично сам визначає» [16:249].

Отже, персонаж - це втілення семантичних ознак, які створюють конфліктні ситуації та обігруються в сюжеті. Чільну роль в наборі семантичних ознак, якими надіються персонажі чарівної казки, грають ознаки статі, віку; ознаки, що належать до індивідуальних якостей персонажа (природний/чудесний, антропоморфний/неантропоморфний); ознаки, що характеризують родинний статус; ознаки, що визначають його становий та майновий статус; ознаки локального пристосування [12].

Названі ознаки складають чотири семантичні сфери: індивідуальна, родинна, станова та просторова. Для персонажів чарівної казки найбільше значення мають ознаки родинного та індивідуального статусу, а станові та просторові ознаки частіше є варіантами цих основних сфер значень чи доповнюють їх. Це узгоджується з орієнтацією казки на розв'язання особистої долі героя. «Біографічність» її веде до того, що ознаки родинного статусу послідовно обігруються у сюжеті й впливають на інші сфери. За цим персонажі чарівної казки легко розподіляються на дві основні групи: персонажі, основною ознакою яких є родинний статус, та персонажі, основною ознакою яких є індивідуальний статус, причому переважно родинні характеристики доповнюються становими, а індивідуальні - локальними. Що в принципі співвідноситься з роз-

поділом усіх персонажів на «міфічних» та «неміфічних», або, за терміном Е.М.Мелетинського та інших, на персонажів, які мають забарвлення чудесності, фантастичності, надзвичайності, та персонажі, які не мають його [11:119].

Герой чарівної казки - персонаж зовсім не міфічний і не володіє від природи магічною силою. Щоправда, чарівна казка знає героїв чудесно народжених, але само це чудесне народження - наслідок того, що батьки героя добули чудесні засоби. Міфологічний світогляд тут перетворився у форму казки, де фантастичні істоти діють в значній мірі замість героїв, добувають загублені казкові цінності, відновлюють порушену справедливість. Тому в ономастичному просторі чарівної казки найцікавішими є міфоніми, які характеризуються зв'язком з певними рисами міфологічного мислення, але ще П.Г.Богатирьов відзначав відрив казкової фантастики від конкретних вірувань: «...надприродні та фантастичні істоти, герої російських (і ширше - східнослов'янських - О.П.) казок - Костій Безсмертний, Змій Горинич, Баба-Яга та інші, не грають ніякої ролі в народній російській демонології. Напроти, її звичайні персонажі - лісовик, водяник, домовик - лише зрідка уводяться в казки... Ці персонажі з'являються у казках лише для заміни легендарних давніх персонажів; така заміна до того ж обмежується іменем персонажа, основні риси якого не модифікуються» [6:287]. Нерідко тільки ім'я-найменування експліцитно визначає минулу міфологічність персонажа.

Кожен персонаж реалізує сферу індивідуальних значень в обов'язковому порядку, оскільки персонаж - представник одиничності, особистості. Дистрибуція цієї сфери здійснюється за допомогою таких ознак: особливості внутрішнього світу і зовнішнього вигляду. Перші ознаки актуалізуються опозицією природний/надприродний, другі - антропоморфний/неантропоморфний. Ці опозиції задають основний поділ персонажів на надприродні істоти, тварини, рослини та речі. Одна з особливостей персонажів чарівної казки та, що ознака антропоморфний/неантропоморфний співвідноситься лише з ознакою надприродний, чудесний. Власне, ця ознака і вирізняє тварин, рослини та речі як персонажі казки від тварин, рослин та речей як атрибутів фону.

Зважаючи на всі можливі комбінації основоположних для міфічних героїв сфер семантичних ознак та трактуючи власні назви як «дзеркало культури», де поєднуються лінгвальні та екстралінгвальні фактори, ми пропонуємо у міфічному просторі чарівної казки виділяти наступні типи.

Тип I. Безсумнівні міфоніми, ірреальні персонажі. Це мисленнєві конструюючі, уявлені у вигляді духів, демонів, інших фантастичних істот потойбічного світу. До типу I належать такі групи:

а) основні казкові персонажі, наприклад, Баба-Яга, Костій Бездушний, Змій, Чудо-Юдо, Ідолище, Лісовий цар, Морський цар та ін.;

б) сакральні християнські персонажі, пов'язані з церковними сюжетами: святі Петро і Павел, Сус Христос, Люципер і т.д. Персонажі цього рівня в основному володіють функцією моделювання лихого чи доброго відносно людини у зв'язку з різними частинами навколишнього світу (ліс, поле, дім). Тобто персонажі виразно підрозділяються за функціональними ознаками. Принципово всі персонажі виявляються чи заступниками, чи шкідниками відносно героя, але для одних будь-яка з цих функцій є винятковою, функціональна спрямованість других визначається тими чи іншими умовами: насамперед, своєрідністю міфологічної номінації. Специфіка міфонімів полягає у тому, що найменування міфічного персонажа містить ознаки, які виділяють стійку, домінуючу рису в характеристиці фантастичної істоти, підкоряючись якій вона і будує схему своєї поведінки. Це стосується деяких персонажів чарівної казки, що пропонують себе на допомогу герою. Наприклад, укр. Ломиліс, Зітриліс, Зупинивода, Перевернигора, Вернигора, Вернидуб, Крутивус; рос. Дубыня, Горыня, Усыня закріплені за конкретним сюжетом та інформують нас про характер того шляху, який чекає на героя: він зустрінеться з дібровами, річками та горами.

Казковий Змій в чарівних казках виступає у ролі спокусника та викрадача жінок, охоронця кордонів, поглинача, відомий і тип змія, який збирає данину. Така багатофункціональність зумовлена стародавністю образу в східнослов'янській міфології [7; 8; 14].

Отже, безумовні міфоніми актуалізують опозицію:

надприродний
----- — належить «чужому» світу.
антропоморфний

Зорові образи, пов'язані в нашому уявленні з персонажами цього типу, базуються не на даних тексту і викликані традицією ілюстрування. Характерно, що епос також часто не дає докладного опису зовнішнього вигляду героя, його портрета. Міфічний персонаж не описується, а лише іменується. Міфонім заміняє зовнішній опис й стає семантично

надзвичайно значущим. Оскільки в дійсності нема реальних речей, з якими би безпосередньо співвідносився міфологічний персонаж (поняття), нема чуттєво сприйманих ознак, на яких могли б ґрунтуватися номінації, власна назва міфічного персонажа в казкових текстах є основним сигналом (поряд з відповідним суміжним контекстом, деякими граматичними засобами) антропоморфності образу. Звідси - особливе, своєрідне явище: внутрішній характер персонажа передається за допомогою зовнішнього знака. Це епітетність, наречення міфологічного персонажа постійним, притаманним йому позначенням, так би мовити - маска його постійних властивостей. Саме тому персонажі I типу завади отримують у казковому тексті власну назву.

Тип II. Імовірні міфоніми. Другий тип утворюють реально-ірреальні персонажі, основу яких складає реальний об'єкт - феномен живої чи неживої природи, який внаслідок певного мисленнєвого зрушення наділяється ознаками живої істоти, людини. Персонажі цього типу пов'язані з найбільш абстрагованими функціями, що дозволяє у ряді випадків розглядати їх як найменування членів відповідних протиставлень: пор. Доля, Правда, Кривда, Щастя, Біда, Горе. Ця абстрагованість функцій не перешкоджає елементам цього типу мати антропоморфний вигляд, точніше - діяти аналогічно людині. Тобто джерело групи полягає в анімізмі - одній з важливіших властивостей міфологічного мислення. Актуальність імовірних міфонімів створює передумови для оформлення категоріального простору казки, визначає набір етичних цінностей та програму усвідомленої поведінки героя. Саме тому наявність II типу, де виступають абстрактні поняття, особливо багато дає для характеристики праслов'янської духовної культури.

Актуалізація членів опозиції імовірних міфонімів:

надприродний

----- — належить «своєму» світові

неантропоморфний

Міфологічні персонажі реально-ірреального типу іменуються загальною назвою, яка за певних обставин сприймається як власна. По-перше, міфічний персонаж отримує найменування власною назвою, коли він є об'єкт, що бере участь у дії та виконує в ній ту чи іншу роль. Питання про те, діє даний об'єкт чи ні, надзвичайно важливе, бо ця ознака дозволяє відокремити «персонаж» від «речі». Наприклад, абст-

рактні поняття можуть діяти у казковому тексті урівень з людьми; але ті ж абстрактні поняття спорадично виникають у текстах як атрибут фону, на якому розгортаються події. Пор.:

Біда укр. Біда з горища скік - йому на шию і вчепилася як чорт старої верби [4:297,3:83]. Біда, пане! Прийшла якась спокуса, без бороди й без вуса і за чорні брови видурила ще й золоті роги» [2:110]. - Ну, добровився у світах! - Усюди біда! Ледве з голоду не помер [2:28].

Горе рос. «Это ты, Горе, мне петь пособляешь?» Горе отозвалось: «Да, хозяин! Это я пособляю!» Ну, Горе, пойдем с нами вместе!»-«Пойдем, хозяин! Я теперь от тебя не отстану!»[1:303]. «Прибежал солдат к жене й рассказал свое горе: «Велит царь добыть Сауру-слугу» [1:214].

Правда укр. Дивується Кривда багатству Правди, розпитав його про все, як це було, та й сховався під піч у хаті [4:518]; рос. Отдал Правда три корабля Кривде, пришел на берег й пошел тропинкою в темный лес. Пришел он в избушку й лег под печку спать [1:116]. Нема тут життя, бо моя правда записана на піску, а кривда - на камені. Піду я у світ [3:92]. Послушай, купец, чем на свете лучше жить: кривдою или правдою? - Жил я правдою, да плохо; а теперь живу кривдою, кривда лучше [1:117].

Щастя укр. Дає7 мені Щастя три гроші, - Купив чахлу рибу по його пораді [4:555]; рос. Как мне не плакать, матушка, коли нет ни в чем мне счастья! [1:215].

По-друге, треба ураховувати відмінності між загальними та власними назвами на рівні мислення. Так, відповідниками загальних назв є поняття. Поняття обов'язково включає елемент узагальнення, генералізації. «Людське мислення абстрагується від неістотних ознак речей, залишаючи в складі поняття лише істотні» [9:50]. Інакше з власними назвами. Вони позначають одну річ. Пор.: «Щастя багатого брата краде колосся у бідного і кладе йому в копну бур'ян»; «Бо я - панське Щастя»; «Штефанова Біда скік йому (пану - О.П.) на шию»; рос. «...это я - Счастье твоего брата; он пьет, гуляет, ничего не знает, а мы на него работаем... А твоё Счастье вон там - то под кустом в красной рубашке лежит, ни днем, ни ночью ничего не делает, только спит». Позначаючи один предмет, власна назва завдяки цьому охоплює загалом всі його ознаки: і панська, і бідного, і Штефанова вдача та добра доля отримує найменування Щастя, загальне значення якого принципово тавтологічне: те чи те Щастя не характеризується диференційними ознаками, а

лише вказує на об'єкт, до якого прикріплене дане ім'я. Щастя у казкових текстах з'являється у вигляді різних істот: укр. «пташка, що носить колоски з одної скирди до скирди хазяїна», «космате щось, волохате, нічого ни говорить, іно пишчить»; рос. «...один из пахарей отозвался, - это я - Счастье твоего брата». Подібно до власних назв Щастя позначає «предмет у всій його живій конкретності», і його «відповідником у свідомості людини виступає не поняття» а уявлення. Власні назви - це ярлики, етикетки для уявлень» [9:50]. Отже, міфологічні персонажі другого типу отримують власну назву тоді, коли позначають конкретну річ та у мисленні відповідниками мають уявлення. Це дає можливість виділяти в одному сюжеті дві Долі, два Щастя та ін., кожне з яких співвідноситься зі своїм, притаманним лише йому колом семантичних ознак.

І нарешті, якщо абстрактна істота позначається власною назвою, то й пишеться з великої літери. Сам по собі цей факт, звичайно, не є аргументом на користь поділу слів на власні і загальні назви. Проте він відбиває дійсний стан речей, встановлений і правописно закріплений суспільним досвідом. Тобто, кожна назва абстрактної істоти у кожному конкретному випадку свого вживання у чарівній казці є або власною або загальною назвою.

Безсумнівні та ймовірні міфоніми не вичерпують всієї різноманітності міфонімічного казкового простору: існують проміжні явища, які пов'язані з протиставленням «свого» та «чужого» локусу. Як відомо, закритому «дому» чи «царству» в казці протиставлені відкриті місця - шлях. Персонажі, для котрих шлях - звичайне місце мешкання, делокальовані персонажі, засвідчені особливими назвами: укр. Залізний вовк. Крилатий кінь; рос. Серый волк, Сивка-бурка, вешая каурка. Вони - не «вартівники» чи «господарі» певного локусу, але мають здатність перемішуватися з однієї частини казкового простору в другу. Найхарактерніша властивість такого персонажа - швидкість (біжить, як летить), блискавична поява, здатність стрибати вище за всіх і навіть летіти по небу, він здатен постійно перекидатися в різні речі, щоб залишити справжні герою. Думка О.Фрейденберг, що кожний помічник - персоніфікація певних властивостей головного персонажа або його стану, а саме подолання семантично різних просторів, добре витлумачує відапелятивне утворення власних назв даної групи помічників.

Поряд з міфологічними істотами, які набувають надприродних рис завдяки їх специфічному локальному пристосуванню, чарівна казка знає

і реальних персонажів, наділених ірреальними рисами та здібностями: чарівник, ворожит, знахар, відьма та інші. Помічники «свого» локуса не отримують власної назви, тому що від головного героя відрізняються лише «чарівною здатністю», яка, в свою чергу, могла б належати і головній дійовій особі. Але передбачені композицією та заплановані заздалегідь, ці персонажі цікаві для нас тим, що безпосередньо повідомляють про розвиток дії, натякають на можливі події казкового світу.

Міфонімічна система української та російської чарівної казки відбиває певні риси міфологічного світогляду. А саме, тотожність імені та природи його носія. Власна назва - це символ, це втілення семантичних ознак, складним способом співвіднесених з природою індивіда. Тому у фольклорі різні об'єкти не потребують опису: коло потрібних зорових асоціацій постає відразу, при першій згадці.

1. Афанасьев А.Н. Народные русские сказки: В 3 т.-М.,1985.-Т.1-3.
2. Казки Буковини /Упоряд. М.Г.Івасюк, В.С.Бесараб.-Ужгород, 1973.
3. Казки зелених гір. Закарпатські казки Михайла Галиці/ Запис, упоряд. та ред. П.В.Лінтура, І.М.Чендея.-Ужгород, 1963.
4. Казки та оповідання з Поділля в записах 1850-1860-х рр. /Упоряд. М.Левченко.-К.,1928.
5. Бенвенист Э. Общая лингвистика.-М.,1974.
6. Богатырев П.Г. Вопросы теории народного искусства.-М.,1971.
7. Грушевський М. Історія української літератури: В 6 т., 9 кн.-К.,1993.-Т.1.
8. Дунаєвська Л.Ф. Українська народна казка.-К.,1987.
9. Карпенко Ю.О. Теоретичні засади розмежування власних і загальних назв //Мовознавство.-1975,- №4.
10. Коваль А.П. Життя і пригоди імен.-К.,1988.
- 11.Мелетинский Е.М., Неклюдов С.Ю., Новик Е.С., Сегал Д.М. Проблемы структурного описания волшебной сказки //Уч. Зап. Тартус. ун-та.-1969.- Вып.236.-Т.4.
- 12.Новик Е.С. Система персонажей русской волшебной сказки //Типологические исследования по фольклору.-М.,1975.
13. Потебня А.А. Слово и миф /Сост. А.Л.Топоркова.-М.,1989.
14. Пропп В.Я. Русская сказка.-Л.,1984.
- 15.Троцкий И.М. Античный миф и современная сказка //С.Ф.Ольденбургу-Л.,1934.
- 16.Фрейденберг О. Поэтика сюжета и жанра. Период античной литературы. - Л., 1936.
17. Цивьян Р.В. Лингвистические основы балканской модели мира.-М.,1990.

Екзотичність як неодмінна риса власних назв у науково-фантастичному творі

Екзотичність становить найістотнішу ознаку науково-фантастичної онімії. Між тим у нефантастичних художніх текстах ця ознака є неістотною. Автори класифікацій літературної онімії, у тім числі й новіших, названої ознаки взагалі не торкаються чи зачіпають її маргінально, без виділення окремих класифікаційних рубрик. Це стосується зокрема класифікацій, запропонованих польським ономастом Чеславом Косилом, який виділив сім функціональних груп літературної антропонімії і сім же дещо відмінних груп літературної топонімії [11:9 і далі], а також українським ономастом Любомиром Белесем, який назвав чотири функціональних групи літературної антропонімії, втім одну - з п'ятьма підгрупами: разом вийшло вісім рубрик, мало схожих на типологію Косила [2:5-9].

Власне, екзотичність онімії є жанровою інтегральною ознакою, можна сказати - жанровою універсальною фантастичних творів. Дійсно, як може митець оповідати про фантастичне, неймовірне, не вдаючися до фантастичних, неймовірних власних назв? Письменники-фантасти на цій ниві ніби змагаються поміж собою у пошуках парадоксальності. Так, К.Саймак змальовує ситуацію, за якої в інопланетянина «взагалі не було імені. У його народу просто не виникло потреби в іменах, оскільки вони виробили іншу ідентифікаційну термінологію, значно виразнішу. Однак ця термінологія і навіть її загальна концепція були настільки складними для людини, що ні зрозуміти, ні тим більше скористатися нею» люди не могли [5:40].

Наголосивши, що будь-яка «ідентифікаційна термінологія» є все ж онімією, становить усе ті ж самі власні імена, як завгодно специфічні, зазначимо, що фантасти не так уже й рідко не наводять цих імен, а відзначають їх екзотичність описово. Пор. у Дж.Венса: «На моїй планеті... мешканців розрізняють за частотою звуків, як ви це називаєте. Так звучить моя... З обох щік при основі голови почувся вереск» [3:379].

Частіше фантасти намагаються передати читачеві й саме звучання екзотичної, незвичної для людського вуха власної назви. Тривале вив-

чення цього питання на досить великому англомовному матеріалі дозволило нам дійти висновків: 1) уся сукупність онімів науково-фантастичного твору може бути розділена на десять груп, відмінних за ступенем екзотичності, за повнотою реалізації авторської словотворчості; 2) кожна з цих десяти груп має свої якісні та кількісні особливості, зумовлені: а/ тематикою, б/ індивідуально-авторськими уподобаннями письменника, в/ закономірностями жанрової належності твору. Розглянемо цю градацію екзотичності (чи ономастичної авторської словотворчості) в науково-фантастичному тексті, спираючися передусім на романи Р.Бредбері «The Martian Chronicles» [10] та «Fahrenheit 451» [9] і романи А.Азімова «The End of Eternity» [7] та «The Gods Themselves» [8]. Названі романи Бредбері написав у 1950 та 1953 рр., Азімов - у 1955 та 1972 рр.

Першу групу фантастичних онімів, найбільшою мірою насичену екзотичністю, складають назви з повною відсутністю аналогів у загальнонаціональній онімічній системі. Письменник умисне робить «не так», цілковито ігноруючи наявні в мові словотвірні моделі та норми звукосполучення, щоб для читача не залишилося ніяких структурних чи фонетичних підказувань. Такими є, наприклад, наймення 14 марсіан у першому романі Р.Бредбері [10]. Письменник буде ці наймення триразовим повторенням одного звука, точніше - одної літери. На Землі таких іменувань немає: для Марса Бредбері, власне, вигадав спеціальну антропомодель - екстравагантну, але ономастично неспроможну, оскільки серед марсіанської антропонімії мала б панувати жадлива омонімія (скільки тих літер?). Деякі з марсіанських антропонімів Бредбері вимовляються відносно легко (голосні та сонорні й щільні приголосні): Aaa, Iii, Rrr, Vvv, Zzz. Інші вимовити важко (проривні приголосні): Ttt, Bbb або й зовсім неможливо, бо письменник застосовує літери, які не вражають окремо артикульованих звуків чи виражають звукосполучення: Qqq, Www, Xxx. Оніми цієї групи розраховані не на те, щоб читач щось зрозумів чи бодай вимовив (трапляються імена, що включають 50 і більше літер), а щоб він відчув ситуацію неймовірності, зазнав ономастичного шоку. Зрозуміло, що оніми цієї групи вживаються як гострі спеції, - рідко, лише при насутній художній потребі, щоб не зловживати терпінням читача. У більшості фантастичних творів їх немає взагалі, а там, де вони є, вони ніколи не належать до часто вживаних. Так, у зазначеному романі Бредбері вони разом з вигаданою країною на Землі Tuireol становлять лише 4% онімічних слововжитків.

Друга група фантастичних онімів теж не містить якихось структурних чи семантичних асоціацій, але не порушує норм звукосполучуваності мови, якою написаний твір. Отже, тут екзотичності вже трохи менше: абсолютно незрозуміле для читача усе ж не сприймається як фонетично неприйнятне. А.Азімов дозволив собі назвати таким чином лише трьох (серед 12 поименованих) розумних істот, що мешкають не те що на іншій планеті, а навіть в іншому Всесвіті [8]: Delora, Doral, Gamaldan. Жодного оніма першої групи в Азімова, здається, немає в жодному творі. Це вже індивідуально-авторська позиція в ономастичних уподобаннях, що помітно відрізняє Азімова від Бредбері. В останнього за нормами другої групи екзотичності позначаються ті сім марсіан, імена яких не потрапили до першої групи: Ylla K, Paо, Uel, пор. ще топоніми Orri, Iopг [10]. Оніми другої групи у фантастиці подібуються частіше, ніж першої. Однак загалом вони теж належать до рідкісних.

Третю за ступенем екзотичності групу фантастичних онімів складають загалом незрозумілі читачеві власні назви, які однак містять ті чи інші зашифровані, імпліцитні фонетичні підказування. Ім'я одного з головних героїв роману [7], жінки з 111394-го Століття, що знищила забюрократизовану Вічність, - Noÿs Lambent. Ім'я Noÿs в англійському антропоніміконі, здається, відсутнє і в межах англійської мови прямо не дешифрується.

Звернення до інших європейських мов, особливо нім *neu* [noi], підказує читачеві сенс «нова». Прізвище ж збігається з англійським апелєтивом *lambent* «сяюча, блискуча», який в антропоніміконі не вживається. Цей апелєтив лише одним звуком відрізняється від традиційного англійського прізвища *Lambert*, що сходить до сенсу «чабан, пастух ягнят» [4:269].

До того ж наймення *Noÿs Lambent* є милозвучним, вдало побудованим з фонетичного погляду. Виходить, що єдина жінка в романі, «нова сяюча» або «новий провідник ягнят (нерозумних)», перемогла могутню інституцію, яка стала на перешкоді прогресові. Ця група онімів у фантастиці теж належить до досить рідкісних.

Ці перші три групи фантастичних онімів, в яких ознака екзотичності проявляється найдужче, можна в цілому визначити як нерекурентні екзотичні власні назви. Вони запроваджуються саме для екзотичності, сенс їх не вловлюється чи вловлюється дуже непевно. Тому, будучи найяскравішою онімічною ознакою творів науково-фантастичного жан-

ру, вони водночас є малоінформативними і через те вимагають якоїсь семантизації, певних авторських коментарів. Протириччя екзотизму й семантизації, неінформативності й інформативності видається нам головною ономастичною антиномією науково-фантастичного тексту [1:94-96]. Те чи інше подолання цієї антиномії в межах самого оніма (а не у супровідному тексті) утворює наступні три групи фантастичних власних назв, які можна визначити як рекурентні (тобто такі, що піддаються певним семантичним інтерпретаціям) екзотичні.

Четверту за чергою групу становлять екзотичні оніми із вбудованою в них внутрішньою формою. Письменник не обмежується натяками, а виходить на пряму семантичну розшифровку власної назви, водночас зберігаючи її екзотичну форму. Онімів цієї групи зовсім немає в Бредбері, але їх залюбки вживає Азімов. В романі [8] таким способом іменуються дев'ять мешканців Паравесвіту, і вжиток цих неземних антропонімів складає найпотужніший сектор онімічного простору твору: 36,6% від усього онімічного слововжитку. Зокрема так позначається центральна в оповіді про паралюдей тріада Odeen, Dua, Tritt. В цих найменнях неважко побачити простий рахунок «один, два, три». Але заради екзотичності письменник не звертається до англійських числівників, беручи числові позначення з трьох різних мов: російської (чи української) - **один**, із записом наголошеного и на англійський лад ee; латинської - duo два, із заміною фіналі, що відповідає жіночій сутності персонажа; грецької - τρίτος «третій», з фінальною структурною модифікацією.

До п'ятої групи належать оніми, які зберігають свою екзотичність і водночас семантично розкриваються засобами мови, якою написаний текст. Серед чотирьох обстежених творів ця онімічна група наявна тільки в романі [10]: Xi-City. До складу назви входить марсіанське звучання оніма та його англійське тлумачення.

Шосту групу складають оніми, цілковито побудовані з узуальних мовних компонентів, ужитих, однак, у зовсім іншій, нормативно не притаманній їм функції, що надає їм екзотичного забарвлення. Лише оніми цього шостого рівня екзотичності (як й усіх дальших рівнів) наявні в усіх обстежених творах. В романі [9] це 19 великих учених та письменників різних епох і народів (тобто історичних осіб), що сидять в лісі у XXV ст. навколо вогнища, втілені в зовсім інших людях, людях- книгах: Like to read Marcus Aurelius? Mr. Simmons is Marcus. Це не антономасія чи якийсь інший троп. Це ототожнення: містер Сіммонс є

Марком Аврелієм. В романі Азімова «Кінець вічності» цей спосіб одержання онімічної екзотичності демонструється іменем одного з Вічних, стосовним 2456-го Століття: *Neron Fetuque*. Це поєднання наймення римського імператора-тирана I ст. та скиненого єгипетського короля XX ст. відчуває, звісно, читач-сучасник, але персонажі твору - практично ні. Антропонім ілюструє думку, що все минає.

Цією групою рекурентних екзотичних онімів екзотичність науково-фантастичної онімії як така вичерпується. Наступні три групи можуть бути визначені як okazіональні, але як екзотичні - ні. В обстежених романах оніми розглянутих 6 груп складають від 4,8% до 59,6% від усіх слововжитків власних назв. Такою є міра екзотичності онімії фантастичних творів.

До сьомої групи онімів за ступенем їх незвичності відносимо такі власні назви, що побудовані з узуальних компонентів, ужитих у своєму прямому узуальному значенні, але в незвичному поєднанні, що й робить їх досить яскравими okazіоналізмами. Як інакше читач сприйматиме назви *the Martian Academy*, *the Mechanical Hound* (Бредбері), *the 13th Reality of the 222nd Century*, *Luna City* (Азімов)? Оніми цієї групи панують в романі Азімова [7] - 44,9% від усіх онімічних слововжитків.

Восьму групу онімів за ступенем їх незвичності (про екзотичність тут, звісно, говорити вже не доводиться) становлять назви, узуальні і за складом компонентів та їх значень, і за самим їх поєднанням, однак реально в мові відсутні. Для мовної свідомості вони цілком прийнятні - ефекту несподіваності тут немає. Йдеться про «нормальне» наймення речей, яких у житті немає або які нині не є актуальними. Тут маємо справу з okazіоналізмами, що наближаються до потенційних слів (або словосполучень). Пор. *150000th Century* в Азімова, *Electric Village*, *New Chicago* і навіть *New New York* (на Марсі) у Бредбері.

Дев'ята група складається з реальних онімів (чи утворень шляхом онімізації апелювативів, також шляхом трансонімізації з інших онімів) в їх нормальному, узуальному функціонуванні, але - за відсутності реальних денотатів. Сюди належать, між іншим, уся «звичайна», тобто позбавлена прямих чи шифрованих характеристик, онімія будь-якого нефантастичного твору. Не випадково літературні оніми іноді позначають терміном фіктонім [6:30]. Між антропонімами **Пушкін** та **Онегін** різниця у тім, що перший належить історичній особі, а другий фізичного денотата не має: цей денотат створений уявою Пушкіна. І вже неістотно,

сам Пушкін вигадав (точніше: утворив за діючою в мові моделлю) прізвище Онегін чи побачив його на вивісці. Антропонім **Онегін** за нашим групуванням увіходить до дев'ятої групи, а **Пушкін** - до десятої.

За кількістю слововжитків онімія саме 9-ої групи панує в обох аналізованих романах Р.Бредбері: [10] - 54,6%, [9] - 78,8%. За своїми онімічними уподобаннями Бредбері менш фантастичний, аніж Азімов, хоч тільки в нього ми знайшли оніми першої, найвищої групи екзотичності.

Прізвища всіх капітанів перших чотирьох експедицій на Марс - York, Williams, Black, Wilder - є цілком звичними, усі вони є в частотному спискові американських прізвищ Е.Сміта [12]. Р.Бредбері їх обмірковував, обирав серед інших, певним чином допасовуючи до характерів (що виявила наша експериментальна фоносеміотична перевірка). У цьому й полягає специфіка онімів дев'ятої групи.

Десяту, останню, групу складають реальні оніми з реальними, існуючими (тепер чи колись) денотатами. Пор. імена вчених в Азімова: Einstein (ім'я творця теорії відносності, мабуть, найчастіше серед усіх історичних осіб уживається фантастами), Faraday, Oppenheimer. Якщо від сьомої групи онімів наукової фантастики у пропонованій нами класифікації зникає як така екзотичність, то в цій останній, десятій групі зникає також оказіональність. Замість оказіональної підсистеми науково-фантастичного ономастикону до роботи залучається його узуальна підсистема, елементи якої тою чи іншою мірою проникають і до трьох попередніх груп.

Жанрова специфіка виявляється й у цій останній онімічній групі, як вона діє і в усіх попередніх. Крім сприйняття читача існує й сприйняття персонажа. І звичні, узуальні для нас оніми якомусь інопланетянину (чи інотемпорянині) можуть видаватися дикою екзотикою. І один з керівників Вічності, народжений у 30 000 Столітті Twissell робить характерну онімічну помилку: the United States of Amellica, а на виправлення презирливо кидає: America then [7:133]. Фантастика завжди залишається фантастикою.

1. Андреекко Е.Ю. Главная ономастическая антиномия научно-фантастических произведений//Шоста респ. ономаст. конф. Тези доп. і пов.-Одеса,1990.- Т. 1.- Теоретична та історична ономастика. Літературна ономастика.

2. Белей Л. Функціонально-стилістичні можливості української літературно-художньої антропонімії XIX-XX ст.-Ужгород,1995.

3. Вене Дж. Гнусный Макини//Ночь, которая умирает:Сб.науч.-фантаст. произведений.-М., 1988.
4. Рыбакин А.И. Словарь английских фамилий.-М.,1986.
5. Саймак К. Пересадочная станция//Американская фантастическая проза: Библиотека фантастики: В 24 т.-М.,1990.-Т.18 (2).
6. Теория и методика ономастических исследований.-М.,1986.
7. Asimov I. The End of Eternity.-N.Y.,1955.
8. Asimov I. The Gods Themselves.-N.Y.,1972.
9. Bradbury R. Fahrenheit 451.-М.Д983.
10. Bradbury R. The Martian Chronicles.-N.Y.,1962.
11. Kosyl Cz. Nazwy własne w prozie Jaroslawa Iwaszkiewicza.-Lublin,1992.
12. Smith E.C. New Dictionary of American Family Names.-N.Y.,1973.

М.Р. Мельник

Полтавське антропонімичне коло в романі Ліни Костенко «Маруся Чурай»

Маруся Чурай, заголовний образ роману, - дівчина з легенди. Про неї написано, за підрахунками Г.Нудьги, близько 25 драматичних творів, існують прозові тексти, поеми й наукові розвідки. Популярність цього образу Г.Нудьга пов'язує з надзвичайною поширеністю пісні «Ой не ходи, Грицю, та й на вечорниці», авторство якої приписують саме Марії Чурай, і висновує, що це літературна мистифікація О.Шаховського, нині активно підтримувана Л.Кауфманом, що «Маруся Чурай - літературний образ, як Наталка Полтавка, Тарас Бульба» [9:138]. Існує й протилежний погляд, що Маруся Чурай - то реальна, історична особа, лише документами не підтверджена. Він особливо виразно відбився у книзі «Дівчина з легенди Маруся Чурай», упорядкованій Л.Кауфманом [7].

Так чи інакше Ліна Костенко мала для свого твору вже готове, усталене традицією ім'я та його форму (Маруся) і до нього нібито прізвиське Чурай. Кажемо «нібито» тому, що можливість патроніма Маруся Чураївна засвідчує ще певну рухливість цього антропоніма, який тільки ставав у XVII ст. прізвиськом. Імення **Чурай** іноді виводять з лексеми **чура**, що разом з більш поширеним дзвінким варіантом **джура** означало *козацький зброносець-слуга*. Але воно, найімовірніше, є наслідком народ-

3. Вене Дж. Гнусный Макини//Ночь, которая умирает:Сб.науч.-фантаст. произведений.-М., 1988.
4. Рыбакин А.И. Словарь английских фамилий.-М.,1986.
5. Саймак К. Пересадочная станция//Американская фантастическая проза: Библиотека фантастики: В 24 т.-М.,1990.-Т.18 (2).
6. Теория и методика ономастических исследований.-М.,1986.
7. Asimov I. The End of Eternity.-N.Y.,1955.
8. Asimov I. The Gods Themselves.-N.Y.,1972.
9. Bradbury R. Fahrenheit 451.-М.Д983.
10. Bradbury R. The Martian Chronicles.-N.Y.,1962.
11. Kosyl Cz. Nazwy własne w prozie Jaroslawa Iwaszkiewicza.-Lublin,1992.
12. Smith E.C. New Dictionary of American Family Names.-N.Y.,1973.

М.Р. Мельник

Полтавське антропонімичне коло в романі Ліни Костенко «Маруся Чурай»

Маруся Чурай, заголовний образ роману, - дівчина з легенди. Про неї написано, за підрахунками Г.Нудьги, близько 25 драматичних творів, існують прозові тексти, поеми й наукові розвідки. Популярність цього образу Г.Нудьга пов'язує з надзвичайною поширеністю пісні «Ой не ходи, Грицю, та й на вечорниці», авторство якої приписують саме Марії Чурай, і висновує, що це літературна мистифікація О.Шаховського, нині активно підтримувана Л.Кауфманом, що «Маруся Чурай - літературний образ, як Наталка Полтавка, Тарас Бульба» [9:138]. Існує й протилежний погляд, що Маруся Чурай - то реальна, історична особа, лише документами не підтверджена. Він особливо виразно відбився у книзі «Дівчина з легенди Маруся Чурай», упорядкованій Л.Кауфманом [7].

Так чи інакше Ліна Костенко мала для свого твору вже готове, усталене традицією ім'я та його форму (Маруся) і до нього нібито прізвище Чурай. Кажемо «нібито» тому, що можливість патроніма Маруся Чураївна засвідчує ще певну рухливість цього антропоніма, який тільки ставав у XVII ст. прізвищем. Імення **Чурай** іноді виводять з лексеми **чюра**, що разом з більш поширеним дзвінким варіантом **джюра** означало *козацький зброносець-слуга*. Але воно, найімовірніше, є наслідком народ-

ної переробки, адже ж назвав свою п'єсу про Марусю Чурай І.Микитенко «Маруся Шурай».

Річ у тім, що легенда уважає Марусю Чурай донькою Гордія Чурая, сподвижника гетьмана Павлюка, закатованого разом з ним. Саме такий варіант приймає й Ліна Костенко: *Чутки ходили, що Павлюк не виждав ... що з Павлюка живого, шкіру здерли. Що з ним взяли ще четверо старшин. Що проти того, як вони умерли, і Суд Страшний не здається вже страшним!* [7:34]. Але «Історія Русів» іменує цих чотирьох старшин як «Поб'їдима, Лєтягу, **Шкурая** і Пуцьла» [3:53], а прізвище Чурай, всупереч думці Г.Нудьги [9:136], в «Історії Русів» не зустрічається. То вже пізніше народ, з любові до носія, ушляхетнив імення, перетворивши **Шкурая** на **Чурай**. Адже Маруся Шкурая - не звучить... Між іншим, сам факт такої переробки є аргументом на користь історичності не тільки Гордія Чурая, а і його доньки Марусі. Нагадаємо, що пізніше, в «Думі про братів неазовських», Ліна Костенко високохудожньо виклала інший варіант історії про сподвижників Павлюка. Й історична чи легендарна, Маруся Чурай після створення роману Л.Костенко, що й виявився тою неопалимою книгою, яка увійшла до золотого фонду найвищих досягнень української літератури, «стає нарешті цілком реальною особою, хай... на терені літератури» [1:183].

Названа в романі 43 рази, Маруся Чурай у 30 випадках - тільки Маруся. Одержане з легенди саме у такій формі, ім'я героїні залишається в ужитку в усіх ситуаціях: традиція зробила його незмінним. Навіть в офіційних обставинах суду Бобренчиха, у скарзі вживаючи незвичу офіційну форму імені свого сина (який усюди у тексті - Гриць, Грицько), пересипаючи свою мову книжними словами, імені Марусі - не змінює: *Ускаржаюся Богу і вам на Марусю, що вона, забувши страх Божий, отруїла сина мого Григорія, і втеді син мій Григорій наглою смертю вмер* [7:4].

Повне ім'я героїні - нібито Марина, а може Марія [4:82-83], але Ліна Костенко не знайшла можливим якось міняти форму Маруся: *Ця дівчина не просто так, Маруся. Це - голос наш. Це - пісня. Це - душа* [7:23].

Щоправда, у двох випадках зміна все ж відбувається. Але то - особливі випадки, і Маруся Чурай в них вже не ідентична собі. Ось фінал розділу «Сповідь»: *Так само засвіт встануть з полуночі. А ти за них, Полтаво, помолись. Лиш не заплаче свої карі очі та Марусенька, як було колись* [7:26]. Це - про Марусю Чурай, але це - і не про неї, бо то

вже пісенний персонаж, то цитата з пісні, пор.: *Засвіт встали козаченьки В похід з полуночі, Заплакала Марусенька Свої ясні очі* [2:16]. В іншому випадкові заміни Бобренчиха повчає сина: *Тепер твої всі Гальки й всі Маруськи, бо хлопець ти, нівроку, показний* [7:59]. Тут є прякий натяк на Марусю Чураївну (і на Галю Вишняківну), але тут і зневажливе узагальнення, дещо подібне до безадресного узагальнення у словах Івана Іскри: «Та, може, й буде **Гандзя** або **Настя**. Та може, й сином закріплю свій рід» [7:118]. Імення тут підібрано такі, що різко контрастують з милозвучним та милим серцю Івана іменем Маруся.

Але життя є життям, і «Гандзя або Настя» дійсно знайшлися. За В.Л.Модзалевським, Іван Якович Іскра (Іскренко) - то син гетьмана Якова Іскри-Острянина (Остряниці) і батько того полковника Івана Іскри, що був страчений гетьманом Мазепою [4:89]. Деякі автори називають цю реальну, історичну особу не Іваном, а Петром чи Кіндратом [4:89]. Обравши найуживаніше ім'я Іван, яке, до речі, в романі теж не змінюється, виступаючи виключно в своїй повній, строгій формі, що добре узгоджується з образом цього лицаря-героя, Ліна Костенко водночас дотрималась історичної правди, бо сина Остряниці дійсно звали Іваном. Глибока поетизація цього образу знаходить яскраве онімічне втілення: *Процйй, Іване, найвірніший друже, шляхетна іскро вічного вогню!* [7:117]; *Душа у тебе має бути крицею. Так плакати не гідно казака. Твій батько був, Іване, Остряницею, - наступний гетьман після Павлюка* [7:117]. Це - думка Марусі і слово преславного діда Галерника.

А історичність Івана Іскри підтверджується «Реєстрами Війська Запорозького» 1649 р. У цьому найбільшому списковій реєстрового козацтва, укладеному одночасно з подіями роману, - суд над Марусею відбувся, за різними свідченнями, взимку 1649 р. чи влітку 1652 р. [4:102], - знаходимо у переліку старшини (витяг О.Бодяньського): «Полкъ Полтавскій. Мартинъ Пушкаренко Полковник. 1 Сотня Полтавская: Иван Искренко Сотникъ» [10:XIX], а у повному списковій полку, що нараховував 2441 козака, розділених на 19 сотень [10:279-303]: «Полкъ Пултавский. Мартинъ Пушкаренко Полковникъ. Иванъ Искренко,... Кирикъ Пушкаренко,... Дмитро Горбаненко» [10:279].

Від персонажів роману названі в «Реєстрах» особи відрізняються суфіксом -енко. пор.: «перед Мартином Пушкарем, полковником, в присутності Семена Горбаня, що був на той час вїтом у Полтаві» [7:4]. Наявність чи відсутність цього суфікса засвідчує, що процес формуван-

ня антропонімічної категорії прізвищ тоді лише відбувався, що прізвищ у сучасному розумінні цього терміна ще не існувало. Пушкар, Іскра, Горбань як такі іменувалися без суфікса -енко, що засвідчено історичними джерелами і запроваджено в романі. А стосовно своїх батьків вони позначалися ще патронімами, а не прізвищами: Пушкаренко, Іскренко, Горбаненко, що й маємо в «Реєстрах». У Полтаві часів Марусі Чурай свого полковника, звісно, називали Мартином Пушкарем, а син його ще залишався Кириком Пушкаренком. В документах же з їх традиційною настановою переважно Пушкаренком іменувався й полковник.

Процес такого прізвищового перетворення спеціально описав Г.Ф.Квітка-Основ'яненко (пор. [8:46]): «Таки хто скільки не зазна, то сотенною старшиною усе були Забрюхи: а діди і прадіди Микитові усе були у славному сотенному містечку Конотопі сотниками; так від отця до сина так сотенство і переходило. От як старий Улас Забрюха, таки сотник конотопський, як помер... і громада зібралася на раду, кого начинити сотником, то всі ув один голос крикнули: «А кому ж бути? Уласовичу, Забрюшенку; якого нам луччого ськати?» Отак-то й настановили його сотником, і став він із Забрюшенка вже й сам Забрюха» [5:158].

«Реєстри» взагалі дають багату інформацію щодо антропонімічного наповнення роману, щодо вірогідності цього наповнення. У складі Полтавського полку зустрічаємо якщо не прототипи персонажів роману, то бодай протоніми їх наймень.

1. **Семена Горбаня** немає, але є, окрім вже названого Дмитра Горбаненка, Гаврило Горбань [10:286], Тимко Горбань [10:293], Федорь Горбань [10:303] і Грицько Горбаненко [10:297].

2. **Гриць Бобренко**, один з чільних образів твору, згадуваний там 71 раз (Маруся Чурай названа менше тому, що оповідь почасти ведеться від її імені), засвідчується як Кузма **Бобренко** [10:296] та Грицько **Бобровникь** [10:234]. А ще є Романь Бобрыченко [10:287].

3. На суді Бобренчиха так представляє свідків-друзів Гриця: «Коли ж вона його причарувала, він як сказився, геть одбивсь од рук. Хай вам розкаже Процик Кулевара, Семен Капканчик і Ромашко Струк» [7:11]. А в «Реєстрах» подибуємо: Дмитро Куливарь [10:283], Грицько Капканець [10:286], Гринещь Струченко [10:282]. Тут ідеться про додаткові наймення **Кулевар** (у «Реєстрах» ненаголошене е записане як и), пор. **скловар**: за професією - варив кулі, плавлячи свинець [12:137]; **Кап-**

канчик - метафоричне позначення цупкої людини (тримає, як капкан), зі зменшувальним суфіксом, що додає антропоніму іронії (у «Реєстрах» -ець. в романі більш промовисте -чик, тобто генетично -ець+ик); Струк - теж метафоричне зіставлення із струком, великим стручком, у «Реєстрах» це найменша має патронімічну форму Струченко.

4. Щирий та гарячий козак **Лесько Черкес**, що займає в романі досить помітне місце, в «Реєстрах» знаходить таких відповідників: Семень Черкась [10:303], Івань Черкашинь [10:282], Василь Черкасинець [10:298]. У всіх цих антропонімах йдеться, найімовірніше, не про місто Черкаси і не про народ черкеси. Черкесами (черкасами) тоді досить часто називали запорозьких козаків і взагалі українців.

5. Активний персонаж роману **атаман Гук** знаходить у Полтавському полку за «Реєстрами» лише типологічну паралель: Атамань Зубь [10:292], але ця паралель, фонетично й семантично близька до літературного антропоніма, могла дати поштовх до його створення.

6. В романі вжито характерну для епохи антропоформулу «Ящиха Балаклійська Кошова» [7:18], тобто жінка Яцька, кошового Балаклії, уже, як згодом довідуємося, покійного: «Та тільки ж я вдова не Балаклійська. У неї муж не повернувся з війська. ... Щаслива ти, Ящихо Кошова!» [7:125]. У «Реєстрах», щоправда не в балаклійській сотні, зустрічаємо запис: Мисько Ященко. Ященко - син Яцька, тобто Якова [11:202]. Може, того ж?

7. Згадуваний у романі тільки на ім'я **Фесько** - «Фесько-дозорець ходить, як сновида» [7:61] - має в «Реєстрах» багатьох тезок, пор. Фесько Буть [10:284] та ін.

Звісно, кожен зокрема збіг антропонімії «Реєстрів» та роману Ліни Костенко може бути лише збігом. Он у Полтавському полку, за «Реєстрами», служив і Левко Лукаченко [10:299]. Але ж цей збіг з найменням відомого сучасного політичного діяча є випадковим і нічого не означає. Однак в романі кількість таких збігів надто велика, аби бути випадковою. «Реєстри» (як і книжка «Дівчина з легенди») явно стали для поетеси одним з джерел побудови антропонімічного простору роману.

Немає в «Реєстрах», у межах Полтавського полку, інформації лише про кількох полтавських персонажів роману. Зокрема не згадується там Вишняк, що за переказом звався Федором, був осавулом, родичем самого Мартина Пушкаря і батьком Галі (чи Ганни), однієї з провідних героїнь твору [4:90]. Наймення **Вишняк** - не від *вишня*, але від **вишній**,

верхній, що обігрується в романі, пор.: *Ти Вишняківна. Рід у вас гучний. Таких родів не густо у Полтаві. Твій батько, Галю, чоловік значний. У нього жінка ходє в златоглаві. Він не якийсь. Він сам собі Вишняк* [7:40], також: *Вишняк ішов угору все та вгору* [7:41].

Контрарність моральної позиції, життєвої постави Чураїв та Вишняків, як і Чураїв та Бобренків, чи не найгостріше виражена у чіткому, афористичному, як то вмє робити Ліна Костенко, зіткненні онімів: *І чурайвські голови на палях, і вишняківські голови на плечах* [7:41]. Пор.: *А він Бобренко. Він же не Чурай* [7:37].

Немає в «Реєстрах» і дуже мальовничого наймення Шибиліст: *Відтак, уже не стовчений ніким, прийняв присягу Шибиліст Яким* [7:14]. Цей антропонім-комполіт асоціюється з лексемою **шибайголова** й позначає щось на взірєць «збивайліст», даючи описову характеристику високої на зріст людини.

Серед жіночих персонажів роману для доньки Вишняка поетеса дібрала з двох пропонованих легендою варіантів імені (Галя і Ганна) перший, тим самим ще раз втілюючи, уже із зовсім іншим навантаженням, барвисту онімичну опозицію, використану в одній з ранніх поем (Марися - Галя: Маруся - Галя). Галя Вишняківна (так 2 рази у перших згадках, в офіційній ситуації суду) фігурує в романі і як Вишняківна, і як Галька (у мовленні Семена Капканчика: *То це б сиділи в Гальки на весіллі, а не отут балакали в суді* [7:13]), але найчастіше - просто як Галя (18 разів з 23 ужитків у цілому).

Цікаво вирішується питання з іншими жіночими іменами. Бобренчиха один раз, у судовій дискусії, названа **Орихною** [7:12]. Ця форма, відсутня у словнику Л.Г.Скрипник та Н.П.Дзятківської, а також і в Б.Д.Грінченка, утворена антропонімічним суфіксом **-хн-**, нині неживаним, а у XVII ст. досить продуктивним. Пор. хоча б **Сахно Черняк** від **Сахон** (із Сафон, Софон). Якщо у чоловічих іменах цей суфікс акцентував силу, міць, то в жіночих виражав узагальнену згрублість [пор. 6:95- 96]: Орихна - на кілька реєстрів нижче від свого джерела Орина, Ярина.

А матір Марусі, часто згадувану в романі, поетеса іменує тільки **мати**, іноді - **Чураїха**. Легенда зберегла її ім'я Горпина [4:87]. Але воно не підходить до створеного поетесою образу... І там, де імені уникнути неможливо (Маруся поминає в «больничній церкві» своїх померлих), поетеса її перейменовує: *Пом'яну і попелом розвіяного батька... і матір, що звєла я у труну... Тих, що душа не виговорює... Гордія... Ганну і...*

Григорія... [7:111]. Іменування жінок за чоловіком на -иха: Чураїха, Бобренчиха (або з іншим формантом - Вишнячка [7:41]), як і доньок за батьком: Чураївна, Вишняківна, було у XVIII ст. узвичаєною формулою, яка нині може з'явитися лише як просторічна чи діалектна. З іменування синів за батьком народилися, як то вже зазначалося, прізвища.

Ще одна активна полтавчанка в романі - Таця Кисломедка. Це шинкарка, ще й легкої поведінки [7:12]. Вона вичерпно характеризується своїм іменем, явно «зробленим», а не одержаним у спадок. Форма **Таця** (від **Тетяна**) стосовно дорослої жінки набуває фамільярно-глузливого забарвлення, а прізвисько **Кисломедка** (оксиморон *кислий мед*) і позначає її заняття, і виставляє йому оцінку. Саме така й *сіла на публіку, за блудодійство врзано полу* [7:130].

Досконала антропонімічна обробка істотно допомогла Ліні Костенко створити в романі напрочуд реальну й барвисту картину буття Полтави XVII сторіччя.

1. Брюховецький В.С. Ліна Костенко. Нарис творчості.-К.,1990.
2. Дівчина з легенди Маруся Чурай.-К.,1974.
3. История Русовъ или Малой России.-К.,1991.
4. Кауфман Л.С. Маруся Чурай. Нарис//Дівчина з легенди Маруся Чурай –К., 1974.
5. Квітка-Основ'яненко Г.Ф. Конотопська відьма// Г.Ф.Квітка-Основ'яненко. Твори.-К.,1969.-Т.3.
6. Керста Р.Й. Українська антропонімія XVI ст.: Чоловічі іменування. - К.,1984.
7. Костенко Л. Маруся Чурай: Історичний роман у віршах.-К.,1982.
8. Масенко Л.Т. Власні назви у творах Г.Ф. Квітки-Основ'яненка// Мовознавство.-1986.-№6.
9. Нудьга Г. Балада про отруєння Гриця і легенда про Марусю Чурай// Жовтень.-1967.-№2.
10. Реестра всего Войска Запорожского после Зборовского договора с королем польским Яном Казимиром, составленные 1649 года, октября 16 дня, и данные по подлиннику О.М.Бодянским.-М.,1875.
11. Скрипник Л.Г., Дзятківська Н.П. Власні імена людей: Словник-довідник.- 2-е вид.-К.,1996.
12. Худаш М.Л. Із спостережень над українськими козацькими особовими назвами-композиатами середини XVII ст.//Ономастика: Респ. міжвідомч. Зб. –К.,1966.

Словник гідронімів верхньої частини басейну Тилігулу

Пропонована розвідка є частиною укладеного авторами словника гідронімів басейну Тилігулу. В ній розглянуто 69 назв (та їх варіанти) 54 річок та балок від верхів'я Тилігулу до впадіння в нього Мокрої Журовки. Джерелами описуваної топонімії були карти к. XVIII-XIX ст., що зберігаються в Центральному Державному Воєнно-історичному архіві (ЦЦВІА) у Москві, друковані джерела XIX ст. (зокрема списки поселень) та матеріали топонімічних експедицій. Кожна словникова стаття містить опис усіх назв одного об'єкта та варіанти цих назв, розташовані в хронологічній послідовності. При цьому встановлюється етимологія топонімів, описуються процеси адаптації назв тюркського та східнороманського походження, що потрапили в українську топонімічну систему, зміни й заміни назв гідрооб'єктів. Наголос подається в тих випадках, коли назва зафіксована в живому мовленні, локалізація об'єктів та їх взаємне розташування представлені в покажчику гідронімів за принципами, запропонованими Ю.О.Карпенком [5:219]: реєстрові назви об'єктів у покажчику розташовані за течією річки, назви приток Тилігулу (притоки першого ступеня) подаються без позначок, назвам приток другого ступеня передують цифра 2, назвам приток третього ступеня - цифра 3; вказується, ліва це притока (лів.) чи права (пр.), річка (р.) чи балка (б.).

Байг'ал - урочище на р. Тилігул. КЕ: ур. Байгаль. Ще до приєднання території до Російської імперії тут існувало поселення, згадуване як був. дер. Байтали (Карта 1790), Байтали (Карта к.ХУІІІ ст.), в укр. діалектах є байгала незграба, байгало - *нероба, волоцюга*, що вважаються запозиченнями з турецької мови [3, т.1:118]. Проте назва урочища безпосередньо тюркського походження, пор. турецьке *baıtal* поганий [17:103]. Від назви урочища - назва поселення на ньому (с. Байтали Ананївського р-ну).

Балабанова - б., лів. п. Майнової, Карта 1855: Б.Балабанова. Оронім - від прізвища (прізвиська), що походить від балабан *різновид сокола* чи безпосередньо від тюрк. *balaban величезний, головатий* [3, т.1:121-122].

Безіменна - б., лів. п. Тилігулу. Згадується як «Безымянная» (Карта 1855: Ан.1886, №25), «Безыменная» (СНМ 1859, №1202). Ан.1886

фіксує ще одну назву балки: «х. Скосаревській... по левой стороне балки Безыменной (Глубокой)». Досить поширений топонімічний парадокс: відсутність в об'єкта власної назви стає мотиватором пропріальної номінації, пор. численні в Україні гідроніми Безіменка, Безіменна, Безім'янка, Безім'яна [13:37-38].

Благодатна- б., лів. п. Лісової. Карта 1855; «Б.Благодатная». Оронім - від розташованого на балці поселення. На карті 1855 зафіксоване «с.Благодатное», нині с.Благодатне Ананьївського р-ну.

Валепопа - б., лів. п. Мокрої Журовки. Назва згадується у к.ХVІІІ ст.: «Валепопа» (КЕ). На карті 1855 - балка без назви трохи нижче б. Благодатної. Оронім східнороманського походження, від вале *долина* та попэ *nin* [8:449], тобто - «попова долина».

Велика Джинжа - одна з двох симетрично вигнутих балок, що зливаються в одну. лів. притоку Тилігулу. На Карті 1855: Б.Бол.Джинжа та Б.Мал.Джинжа. Оронім східнороманського походження, метафорична характеристика об'єкта за формою: жинжие ясна [8:226]. Експедиційні матеріали фіксують в Ананьївському р-ні на Одещині назви лісів Мала Джинджа та Велика Джинджа [Експ.1973].

Великий Притиск - урочище на лів. березі Тилігулу вище б. Терноватої. Карта к. ХVІІІ ст. фіксує об'єкти: 1) при впадінні б. Терноватої в Тилігул - ур. бол. Притискъ, урочище бол. Притискъ (Карта 1790) та 2) вище за течією Тилігулу - ур.м. Претискъ (Карта к. ХVІІІ ст.), уроч. Мал. Притискъ (карта 1790). Рос. географічний термін притиск *заливец, губа, в которую втаскивают невод* [9:461] до назви урочища не стосується. Натомість пор. давнє укр. притискъ [14:249]. укр. притиск *гніт, утиск* [15, т.8:61]. У такому разі топонім добре вписується до ряду територіально близьких назв східнороманського походження, які відбивали факти утиску нетюркського населення: Пасицели < пэциць *потернілі* [7:59], пр. притока Малеого Куяльника б. Лизавтура (Лизаутуръ, Завтурова) < лезат *скривдженый, позбавлений прав* [8:348].

Вербецький Майорський - яр, лів. п. Тилігулу. Карта 1855: Яр Вербецький Майорський. Дві назви яру вживалися, очевидно, не одночасно, а як паралельні. Обидві вони походять від ойконімів. СНМ 1896, №1076 фіксує поселення Федоровка (Вербицького). Від додаткової назви цього поселення, утвореної від прізвища, походить одна з назв яру. Друга його назва - від додаткової назви іншого поселення, згадуваної картою 1855 як Покровка (Маюрская), нині це с.Покровка Любашівського р-ну.

Ви́ла - б., лів. п. яру Широкого. Карта 1855: Ярв Ви́ла. Оронім - метафорична характеристика за формою: ця коротка балка розгалужується на чотири відвершки, дійсно нагадуючи ви́ла.

Ви́пханка - див. Гли́бока, лів. п. Мокрої Журовки.

Галаганова - б., лів., п. Липецької. Згадується Картою 1790, Картою 1855 та ін. джерелами подається без назви. Оронім утворений від укр. прізвища чи прізвиська Галаган < галаган *індик* [3,т.І:456]. Апелятив галаган має й інші значення: *великий мідний горщик, мідна монета* тощо [3,т.І:456; 15,т.ІІ:18], проте найімовірніше антропонім вмотивований саме значенням *індик, півень*.

Гінгул - див. Лізна, лів. п. Тилігулу.

Гли́бока - б., лів. п. Липецької. Згадується Картою 1855 у русифікованій формі: Б.Глубокая. Від глибокий.

Гли́бока - б., лів. п. Мокрої Журовки. У джерелах к.ХVІІІ ст. - ов. Фонтанной (КЕ), у ХІХ ст. - Б.Глубокая (Карта 1855; Ан. 1886:43). Можливо, саме до цього об'єкту слід віднести назву яр Випханка, зафіксовану в Ананьївському р-ні Одещини (Експ.1973). Рання назва східнороманського походження зазнала адаптації до українського мовного середовища: фынтынэ *криниця* [8:699] - Фонтанной. Подібні трансформації представлені у топонімії Одещини, пор. лів. п. Великого Куяльника б. Фонтанна, Фонтани, вона ж Кошкова; а також відомі назви районів Одеси Великий Фонтан та Малий Фонтан. Об'єкт двічі міняв назву: Фонтанной > Глубокая > Випханка. Останню назву утворено від ойконіма: розташоване тут с.Боярка Ананьївського р-ну мало ще назву х. Випханка [Ан. 1886:43].

Гли́бока - див. Безіменна.

Гли́бокий яр - б., лів. п. Мокрої Журовки. Карта 1855 фіксує два розташовані недалеко один від одного об'єкти з однаковими назвами: Б.Глубокий ярв (див.нижче). Експедиційні матеріали свідчать про вживання цієї назви й у ХХ ст. [Експ. 1973].

Гли́бокий яр - б., пр. п. Мокрої Журовки. Карта 1855: Б.Глубокий Ярв. Оронім - прозора характеристика балки.

Гнатівський яр - див. Мелана.

Гра́да - див. Заплази.

Дюгекчи - див. Коломійцева.

Журовка - див. Мокра Журовка.

Западна - б., лів. Тилігулу. Карта 1855: Б.Западная. Пор. западати

(ся) *опускатися, провалюватися*; западина *яиа*, діал. западня *провалля* [15, т. III. 111]. В Україні є чимало оронімів Западна/-ий/, Западня [13:205-206].

Западний - див. Заплази.

Заплази - б., лів. п. Меланки. На картах к. XVIII ст. Заплазь (Карта 1790; АВ-1791; Карта к. XVIII ст.). У XX ст. назва набирає плюральної форми, як це буває, зокрема, з етимологічно непрозорими назвами: Б.Заплазы (Карта 1855). Оронім східнороманського походження: зэплаз *паркан* [7:27]. На б.Заплази та ін. віввершках Меланки ще за часів Туреччини оселилися вихідці з Молдавії [Ан. 1886:10]. Експедиційні матеріали засвідчують функціонування у с.Козачий Яр Любашівського р-ну слов'янського перекладу цієї назви - Града [Експ.1973]. Це трансформація російського ограда *огорожа*. А ще одна рання назва балки - о.Западной (КЕ) виявилася нестійкою та вийшла з ужитку.

Ігнатовський яр - Див. б.Меланка.

Катеринка - б., лів. п. Тилігулу. на картах к. XVIII ст. Тятра (Атлас 1791), Кятра (КЕ), Тіатра (Карта к. XVIII ст.). Назва східнороманського походження відбиває характер ґрунту: *пѣтрѣ камяна* [8:520]. Заміна *ѣ* на *к* властива для діалектів молдавської мови [12: 130]. В українському мовному середовищі форма Кятра зазнала параetimологічного зближення зі співзвучним ім'ям Катря, звідси й пізніший варіант Б.Катеринка (Карта 1855).

Клітка - б., лів. П. Тилігулу. Карта 1855: Б.Клѣтка. Назва функціональна: для господарювання всі мастки було розбито на ділянки, які називали клітками, або ланами. Ці так звані клітки мали різне призначення: на одних випасали худобу, інші йшли під лани [Ан. 1866:91].

Кодрова - б., пр. п. Тилігулу. Назва зафіксована у с. Маломайорське Любашівського р-ну [Експ.1972]. Оронім східнороманського походження: кодру *дрѣмучий ліс* [8:292], дооформлений продуктивним слов'янським суфіксом.

Козачий Роздол - див. Козачий яр.

Козачий яр - б., лів. п. Меланки. Згадувалася як Казачей яръ (КЕ), Козачий яръ (Генкарта к. XVIII ст.), ов.Козачий (Карта 1820), б.Казачий Яръ (Карта 1855). Оронім відбиває заселення території козаками. Пізніше, вже в XIX ст., назва з балки перейшла на хутір, що виник тут [7:33]. Але у самому поселенні Козачий Яр балку називають Козачий Роздол [Експ.1972] - очевидно, щоб уникнути плутання об'єктів, балки та села. Козачий Роздол - від назви іншого хутора на цій балці. Пор. укр.

діал. роздол *долина* [15, т.8:668].

Коломійцева - б., пр. п. Тилігулу. На картах к. XVIII ст. Дюгенки (Атлас 1731), Дюгекчи (КЕ). Ця рання назва є, безумовно, тюркізмом, що містить формант -*чи* - продуктивний суфікс із значенням особи [17:961]. Пізніше тюркська назва замінилася українською відантропонімною: Б.Коломійцева (Карта 1855).

Копанка - б., лів. п. Мокрої Журовки. Карта 1855: Б.Копанка. Так і в інших джерелах [СНМ 1859:1157; Ан.1866:42]. Від копанка *невелике водоймище з ґрунтовою водою, колодязь* [15,т.4:279, 348].

Корчувата - б., лів. п. Тилігулу. В джерелах к. XVIII ст. - Корчевата (АВ-1791), Корчовата (Карта 1790) та - з іншим суфіксальним оформленням - Корчева (КЕ). Форма б.Кочовата (Карта к. XVIII ст.) явно перекручена. Від корчуватий густий, пор. корч куц [15.т.4:302-303]. Карти першої чверті XIX ст. фіксують нові відантропонімні назви балки: від імені Макар - о. Макара (Карта 1820) та фонетично близьку, але зорієнтовану на ім'я Марк - ов. Марковъ (карта 1826). Карта й855 засвідчує ще одну заміну назви: Б.Плаксивая. Цей оронім, очевидно, метафоричний, відбиває наявність джерел. На Буковині є джерело Плаксівки, назву якого Ю.О.Карпенко виводить з плакати, плакса: *вода тече з джерела і взимку, стікаючи по намерзлій крижині, як сльози* [5:166].

Липецька - р., пр. п. Тилігулу. Джерела к. XVIII ст. подають форму Липецка (Атлас 1791; КЕ; Карта 1795; та ін.), іноді Лепецка (АВ-1791). Одноійменне поселення на річці Липецка (Карта 1790; Карта 1820) досить давнє: згадується із середини XVIII ст. [4:582], тому не виключено, що гідронім утворений від ойконіма, а не навпаки. Назва поселення могла бути перенесеною, пор. ойконіми типу Липець. Пов'язати назву безпосередньо з липа не дозволяє її структура.

Липецька - див. Страшник.

Лізна - б., пр. п. Липецької. Цю назву фіксує лише карта 1855. Див. нижче.

Лина - б., лів. п. Тилігулу. Джерела к. XVIII ст. згадують як ов. Гингуль (КЕ; Генкарта к. XVII ст. та ін.). Ця рання назва відантропонімна, пор. молд. прізвище Гынгэ [2:96]. Карта 1855 подає вже іншу назву: Б.Лизная. В Україні гідроніми Лізна, Лізниця є у басейнах Сіверського Дінця та Дніпра [13:319]. Більшість із них мають варіанти з о (Лозовая, Лозна, Лозниця тощо), це дозволяє, услід за Є.С.Отнім [10:4], розглядати назву Лізна як похідну від лоза.

Ліски - б., лів. п. Мокрої Журовки. Карта 1855: Б.Лѣски. Від лісок, у плуральній формі.

Лісова - б., лів. п. Мокрої Журовки. Карта 1855: Б. Лѣсова. Оронім відбиває характер рослинності у верхів'ї Мокрої Журовки.

Майнова - б., лів. п. Тилігулу. Згадується як Майнова (Карта 1790; КЕ; Генкарта к.ХVІІІст.; Карта 1855), іноді як ов.Майновъ (Карта 1795) чи - у перекрученій формі - б. Малинова (Карта к. ХVІІІ ст.). Від майно [7:50]. Пор. назву сусідньої р. Меланки.

Майорський - див. Вербецький Майорський.

Макара - див. Корчувата.

Мала Джинжа - див. Велика Джинжа.

Мала Меланкуца - б., пр. п. Меланкуци. Див. Меланкуца.

Маланчук - б., лів. п. Тилігулу. Карта 1855 подає її без назви, джерела к. ХІХ ст. - як Маланчук (СНМ 1896, № 1714). Оронім утворений від назви р. Меланки за допомоги демінутивного суфікса -чук. Формант цей, враховуючи досить пізню фіксацію назви, скоріше український, ніж тюркський.

Малан Чунгар - б., пр. п. р. Меланки. О.Малань Чунгарь (КЕ). В інших джерелах об'єкт не поіменованій. Перша частина ороніма від назви річки, а друга - від тюркського гідротерміна із значенням *котловина, яма*. В різних тюркських мовах він звучить як чунгул, чунгкур, чукур, шункыр [9:620]. Назва виявилася стійкою: в топонімії Любашівського р-ну зафіксована назва б. Чунгари та пасовища Чунгари [Експ.1972].

Малий Притиск - урочище. Назва перебувала в опозиції до назви іншого урочища - Великий Притиск (див.).

Маркова - див. Корчувата.

Мелана - б., лів. п. Меланки, у джерелах к. ХVІІІ ст. Б.Мелана (Карта 1790; Карта к. ХVІІІ ст.). Стосовно походження назви див. Меланка. Карта 1855 подає цю балку без назви, фіксуючи на ній поселення Ігнатовка. У ІІ пол. ХІХ ст. балка одержала назву від цього ойконіма, утвореного, у свою чергу, від прізвища Ігнатовський: СНМ 1896, № 1396 згадує про б. Ігнатовській Яр, на якій розташовано х. Ігнатовка (Ігнатовскаго). Експедиційні матеріали засвідчують стійкість ороніма: Гнатівський яр [Експ.1972].

Меланка - р., лів. П. Тилігулу. В к. ХVІІІ ст. згадується як Малана (КЕ; Карта к. ХVІІІ ст.; Атлас 1799). Джерела ХІХ ст. фіксують появу

суфіксального варіанта, що виник вже на українському ґрунті: р. Меланка (Карта 1820; Карта 1855), Миланка (СНМ 1859, №1158). Існує молдавське прізвище Маланкэ [8:104], але гідронім не від нього, беручи до уваги більш давній варіант *Малан (пор. назви сусідніх об'єктів Малан Чунгар, Малан Куца). Можливо, гідронім тюркського походження, пор. *mal* майно [1:335]. У турецькій мові є непродуктивний суфікс *-ane*, що вживається для творення прикметників від іменних основ [17:960]. На користь такої етимології свідчить наявність поблизу б.Майнової, чия назва могла з'явитися як український переклад тюркського гідроніма, форма з **е** виникла внаслідок зближення з ім'ям Меланка (Маланка). Експ.1972 фіксує форму Маланка.

Меланкуца - б., лів. п. Тилігулу. Згадується як ов. Мал. Малана (КЕ), Б.Мелань-Куца чи - в іншому графічному варіанті - Б.Меланкуца (Карта 1855). Має притоку, згадувану як ов. Малань Куца (КЕ) та Б. Мал. Меланкуца (Карта 1855). Наявність диференційних означень Мала та Куца на КЕ протиставляла ці об'єкти річці Малана й водночас дозволяла розрізняти Малу Малану та її притоку Малану Куцу. У XIX ст. Мала Малана стала називатися Меланкуца. Назва її, можливо, переосмислилася у східнороманському мовному середовищі як демінутивне утворення від Маланка. Притока ж її стала іменуватися Мала Меланкуца: топонімічна система конче потребує опозиції схожих назв сусідніх об'єктів.

Міщанська - б., пр. п. Мокрої Журавки. Карта 1855: Балка Мещанская. У II пол. XIX ст. безземельні селяни, приписані до міщанського стану, орендували землю, сплачуючи десятину [6:48]. Сучасна топонімія зберегла назву плавнів Міщанські [Експ.1981].

Мокра Журовка - р., пр. п. Тилігулу. Майже на всіх картах к. XVIII - I пол. XIX ст. гідронім входить до простої бінарної опозиції з назвою сусіднього об'єкта - Сухої Журовки, лів. п. Великого Куяльника. Пор.: р. Мокрая Журовка - р. Сухая Журовка (Карта 1795; КЕ; Карта 1855), Мокрая Журавка - Сухая Журавка (Атлас 1791; Генкарта к. XVIII ст.; Карта 1820). Диференціальні означення відсутні лише в деяких джерелах: Балк. Журовка - Балк. Журовка (АВ-1791). Гідронім пов'язаний із дзюрити *тексти струмком*, *дзюркотати*, а також джюркало, джюркач, дзюркач, чюркач *джерело*, див. [3, т.ІІ:62]. В гідронімії України чимало назв аналогічного походження: Чурилівка, Чуркач/Джуркач [5:204-205], Джюрилиха, Дзюркач, Цюрило [13:169,60].

Панський яр - б., лів. п. Тилігулу. Карта 1855: Яр' Панській. Етимологічно прозорий оронім, досить чітко протиставлений у місцевій топонімічній системі Козачому яру (див.).

Пасисель - див. б. Тилігул.

Плаксива - див. Корчувата.

Пожарна - б., лів. п. Корчуватої. Карта 1855: Б. Пожарна. Можливо, оронім не від рос. пожар *пожежа*, а від прізвища Пожар, поширеного серед місцевих жителів. Так, Ан.1866 згадує хутори Пожара Андрія та Пожара Кирила (с.12). Поява суфікса *-н-* могла бути наслідком вторинного зближення ороніма з апелятивом *пожар*.

Стерна - див. Тернувата.

Страшник - б., пр. п. Липецької. Карта 1790: б. Липецка. Ця назва, що повторювала назву сусідньої балки, з часом заступилася іншою: Б. Страшник (Карта 1855). Останній оронім східнороманського походження: *страшник*, *strășnik* має кілька значень - *сильний, надзвичайний, прекрасний, суворий* [8:606; 11:1354]. Найвірогідніше оронім виник як позитивно оцінний.

Стримба - б., пр. п. Тилігулу. Атлас 1791: Б. Стрымба. Оронім східнороманського походження: *стрымбэ крива* [8:608].

Стримба - б., пр. п. Мокрої Журовки. Назва стійка: Стримба (КЕ; Карта 1795), Стрымба (Генкарта к. XVIII ст.; Карта 1855). Вживається місцевим населенням дотепер: Стрымба, Струмба [Експ.1973]. Див. вище.

Телюшна - б., лів. п. Липецької, згадується під двома назвами. У більшості джерел представлена одна з них, що сильно варіювалася: ов. Телюшна (КЕ), о. Телюшна (Атлас 1791), о.Телешной (Карта 1795), о. Телюшный (Атлас 1799). Ця назва фіксується й джерелами XIX ст.: ов. Телюжной (Карта 1820), ов. Телюшной (Карта 1826), Б.Телюжна (Карта 1855), Телюжна (АН. 1886:18). Топонім, що не етимологізується на рівні східнослов'янських мов, можна пов'язати з молдавським прізвищем Телешану, див. [2:13], враховуючи наявність молдавського етносу у поселенні, розташованому на балці [12:129]. Поява в оронімі псевдо- суфіксів *-н-*, *-ин-* є наслідок переосмислення східнороманського форманта *-ану* в українському мовному середовищі.

Наприкінці XVIII ст. згадується ще одна, менш вживана, назва балки: у безсуфіксній формі - б. Точила» (АВ-1791) та з не виправданим використанням посесивного форманта *-ов*: б. Точилова (Карта 1790;

Карта к. XVIII ст.). У XIX ст. оронім Точилова зникає з топонімічної системи - мабуть, тому, що повторював назву поселення на балці Точилово (Карта 1790), нині село Точилове Ананьївського р-ну. Останню назву пов'язують з рум. *tocila brus* [12:129] та з укр. *точити лити, цідити* [7:75]. Беручи до уваги давність поселення (АН.1886:18) і форми ойконіма Точильня (Карта 1795), Точилна (Атлас 1791; Карта 1793), Точильна (Атлас 1799), слід, на нашу думку, підтримати версію функціонального характеру назви, яка, втім, могла бути мотивована й українською лексемою (точило, точильня).

Терновата - б., лів. п. Тилігулу. Згадується переважно як ов. Терноватой (КЕ; Карта 1793; НО та ін.), Терновата (Карта 1820; Карта 1826; Карта 1855). Варіюється номенклатурний термін (овраг - долина - балка) та - як наслідок - рід ороніма. Іноді балка подається як б. Стерна (Карта 1790; Карта к. XVIII ст.), Топонімічні експедиції зафіксували варіанти ороніма: в Миколаївському р-ні - Терновацька балка [Експ. 1981]; У Березівському - Тєрен-балка [Експ. 1974]. Виходячи з варіанта Терен-балка і пропонованого Є.С.Отїним виведення гідроніма Терен з тюрк. *терең* *глибокий* [10:72], можна розглядати назву Терновата не як похідну від назви рослини терен, а як тюркізм. Тоді обидві співзвучні назви балки - Терновата та Стерна - можна пояснити параetimологічними трансформаціями в україномовному середовищі внаслідок зближення зі співзвучними лексемами *терең* та *стерня*.

Тилігул - р. У джерелах к. XVIII - I пол. XIX ст.: Телиголь (Карта 1766), Телигіоль (КЕ), Делигіоль (НО), Телигуль (Карта 1795; АВ-1791; Карта к. XVIII ст.), Телегуль (Карта 1820), Тилигуль (Карта 1855). Гідронім має надійну етимологію: від тюрк. *deli göl* *бурхливе озеро*, у кипчацькому фонетичному варіанті *tāli* [16:206]. Пор. турецьке *deli* *бурхливий, швидкий*, у т.ч. й про річку [17:215]. Усі варіанти назви (див. ще [13:563]) добре пояснюються а) відповідністю *đ* - *ṭ* в різних тюркських мовах; б) редукцією *e* > *i* у слов'янському мовному середовищі; в) прагненням передати засобами слов'янської фонетики передньорядність голосних, зокрема, *ö* - через *io*. Зміна *o* на *u* відбулася досить пізно, зумовлена вона, мабуть, параetimологічними асоціаціями (пор. укр. *гул* східнороманський постпозитивний артикль -ул). Із семантики лексеми *göl* видно, що назва виникла як лімніонім і тільки пізніше поширилася з лиману на річку.

Експедиційні матеріали засвідчують існування різноманітних фонетичних варіантів у живому мовленні: Тиліголь, Тилігул [Експ. 1972 -

Любашівський р-н], Тілігу́л, Ти́лигу́л, Ти́лиґу́л, Тилигу́л [Експ.1973 - Ананьївський р-н].

Тилигу́л - б., лів. п. Тилигулу. Згадувалася як ов. Посисель (Атлас 1791), ов. Пасесель (Карта 1820), ов. Поцецело (Карта 1826). Свою назву балка одержала від поселення Пасицели, а ойконім - від молд. *пациць потерпілі* [7:59]. Карта 1855 згадує цю балку під назвою, що повторює найменування головної річки: Б.Телигуль.

Точі́ла, Точі́лова - див. Телюшна.

Фонтанной - див. Глибока, лів. п. Мокрої Журовки.

Цуцуро́я - б., лів. п. Липецької. Оронім зафіксовано лише в Атласі 1791. Назва, можливо, від східнороманського антропоніма (імені) *Țuțura*, яке має форми *Țuțur, Țoțora, Țuțora* [18:399].

Чунгу́л - б., лів. п. Тилигулу. КЕ: ов. Чунгуль. Подібні назви представлені в гідронімії тюркського походження [10:64-65] і пов'язані з гідротерміном *чунгу́л котловина, яма* [9:621].

Широкий яр - лів. п. Тилигулу. Карта 1855: Широкий. Назва - характеристика за розміром, від *широкий*.

Шлюзи - б., лів. п. Мокрої Журовки. Карта 1855: Б.Шлюзи. Від *шлюз гідротехнічна споруда, якою регулюють витрату та розподіл води* [15, т.11:492]. Пор. інформацію про те, що «перезди через р. Тилигул производятся летом по сухому руслу или по плотинам..., а во время распутицы - по плотинам» [ВО: 120]. Топонімічна експедиція 1981 р. зафіксувала назву Шлю́зи на позначення частини Тилигулу в с.Ісаєве Миколаївського р-ну.

Якова - б., лів. п. Точилової. Карта 1855: Б.Якова. Назва посесивного змісту, від імені Яків у родовому відмінку.

Яровата - б., пр. п. Мокрої Журовки. Карта 1855: Б.Яровата. Суфіксальне утворення від яр. З карти добре видно численні відвершки, що відходять від цієї балки, звідси й назва.

Показчик гідронімів

р.Тилигу́л	б. Катеринка лів.
б. Тилигу́л лів.	б. Велика Джинджа лів.
б. Стримба пр.	2 б. Мала Джинджа пр.
б. Коломійцева пр.	урочище Байтал
б. Корчувата лів.	б. Липецька пр.
2 б. Пожарна лів.	2 б. Цуцуро́я лів.

2 б. Страшник пр.	яр Вербецький Майорський лів.
2 б. Лізна пр.	б. Безіменна лів.
2 б. Галаганова пр.	б. Лізна лів.
2 б. Телюшна лів.	урочище Малий Притиск
3 б. Якова лів.	б. Клітка лів.
2 б. Глибока лів.	б. Западна лів.
б. Майнова лів.	б. Терновата лів.
2 б. Балабанова лів.	урочище Великий Притиск
б. Чунгул лів	р. Мокра Журовка пр.
р. Меланка лів.	2 б. Лісова лів.
2 б. Мелана лів.	3 б. Благодатна лів.
2 б. Заплази лів.	2 б. Валєпопа лів.
2 б. Маланчук лів.	2 б. Ліски лів.
2 б. Малан Чунгар пр.	2 б. Глибока лів.
2 б. Козачий яр лів.	2 б. Стримба пр.
б. Меланкуца лів.	2 б. Копанка лів.
2 б. Мала Меланкуца пр.	2 б. Глибокий яр лів.
б. Панський яр лів.	2 б. Яровата пр.
б. Кодрова пр.	2 б. Глибокий яр пр.
яр Широкий лів.	2 б. Міщанська пр.
2 яр Вила лів.	2 б. Шлюзи лів.

Джерела

АВ-1791 - Атлас, изображающий область Озу, иначе называемую Очаковской землею 1791 г., составленный инженер-майором Деволаном.-ЦДБІА.- ф. ВУА, сир. 20150.

Ан.1886 - Результаты подворной переписи Ананьевского уезда 1886-1887 г.г. Приложение к V т. «Материалов для оценки земель Херсонской губернии».- Херсон, 1889.

Атлас 1791 - Атлас новоприобретенной области от Порты Оттоманской и присоединенной к Екатеринославскому наместничеству. Близько 1791р.-ЦДБІА, ф. ВУА,спр. 20181.

Атлас 1799 - Атлас Новороссийской губернии 1799г. План Тираспольского уезда,- ЦДБІА, ф. ВУА, спр. 20159. Карта № 23.

ВО - Военное обозрение Одесского военного округа /Составлено офицерами Генерального штаба Бодаревским и Милорадовичем.-Одесса,1871.

Генкарта к. XVIII ст. - Генеральная карта Очаковской области.-ЦДБІА, ф. ВУА, сир. 21508.

Експ. - Польові матеріали, зібрані топонімічними експедиціями кафедри загального та слов'янського мовознавства Одеського державного університету.

Карта к. XVIII ст. - Топографическая карта Очаковской степи,- ЦДВІА.-ф.ВУА.-спр. 21510.

Карта 1766 - Карта части Малой Татарии очаковских ногайцов, 1766 - ЦДВІА, ф. ВУА, додаток, спр. 244.

Карта 1790 - Карта Очаковской степи с назначением всех подробностей 1790 года. - ЦДВІА, ф. ВУА.,спр. 21506.

Карта 1793 - Карта новоприобретенной области от Порты Оттоманской и присоединенной к Екатеринославскому наместничеству. Близько 1793 р. - ЦДВІА, ф. ВУА, спр. 20172.

Карта 1795 - Географическая карта вновь приобретенной области от Порты Оттоманской, ныне принадлежащей Вознесенскому наместничеству, 1745-1798.-ЦДВІА, ф. 416, спр. 262.

Карта 1820 - Топографическая карта Херсонской губернии, 1820-1823.- ЦДВІА, ф.416, спр.270.

Карта 1826 - Карта Херсонской губернии, составленная при Главном штабе 2-й армии. Из обозрения и инструментальных съемок. 1826.- ЦДВІА, ф.ВУА, спр. 21513.

Карта 1855 - Военно-топографическая карта Херсонской губернии. 1855. - ЦДВІА., ф. ВУА, спр. 21514.

КЕ -Карта Екатеринославского наместничества, близько 1790.- ЦДВІА., ф. ВУА, спр. 20170.

НО - Карта новоприобретенной области от Порты Оттоманской и присоединенной к Екатеринославскому наместничеству. Соч. Вильбрехх- ЦДВІА, ф. ВУА,спр. 20187.

СНМ 1859 - Херсонская губерния. Список населенных мест по сведениям 859 г.-СПб.Д868.-Т.47.

СНМ 1896 - Список населенных мест Херсонской губернии и статистические данные о каждом поселении.-Херсон, 1896.

1. Древнетюркский словарь. -Л., 1969.
2. Еремия А., Косничану М. Личные имена: Антропонимический справочник.-3-е изд.-Кишинев,1974.
3. Етимологічний словник української мови.-К.,1982-1989.-Т.1-3.
4. История городов и сел УССР. Одесская область.-К.,1978.
5. Карпенко Ю.О. Топонімія Буковини.-К,1973.
6. Карпенко Ю.О. та ін. Топонімія південно-східної Одещини.-Одеса, 1978.
7. Карпенко Ю.О. та ін. Топонімія північно-східної Одещини.-Одеса, 1975.
8. Молдавско-русский словарь.-М., 1961.
9. Мурзаев Э.М. Словарь народных географических терминов.-М.,1984.
10. Отін Є.С. Гідронімія Східної України.-К.-Донецьк, 1977.
11. Румынско-русский словарь.-М.-Бухарест,1980.

12. Сергиевский М.В. Молдаво-славянские этюды.-М.,1959.
13. Словник гідронімів України.-к.,1979.
14. Словник староукраїнської мови XIV-XV ст.-К.,1977.-Т.І-ІІ.
15. Словник української мови.-К., 1970-1980,- Т.І-ХІ.
16. Трубачев О.Н. Названия рек Правобережной Украины: Словообразование, этимология, этническая интерпретация.-М.,1968.
17. Турецко-русский словарь.-М.,1977.
18. Constantinescu N. Dicponar onomastic romanesc.-București,1963.

Огляд ономастичних праць, одержаних редакцією (1-3)

Огляд ономастичної літератури передбачається як постійна рубрика, що містить короткі реферати всіх наявних у редколегії праць з 1998 року. На разі йдеться про три монографії, кожна з яких варта епітета *визначна*.

1. Шульгач В.П. Праслов'янський гідронімний фонд: Фрагмент реконструкції/Інститут української мови НАН України.-К.,1998.-367 с.

У «Вступі» мовиться про вагомість онімичних даних для праслов'янських реконструкцій та про дослідження цього напрямку О.М.Трубачовим, Р.М.Козловою, І.М.Железняк, В.В.Лучиком, О.П.Карпенко, Т.М.Богосдовою. Далі - два розділи. Перший - «Теоретичні засади вилучення праслов'янського гідронімного стратума». Підрозділи: 1) «Ареал» - свідченням архаїчності прагідроніма є його загальнослов'янське поширення або наявність позаслов'янських відповідників, передусім - балтійських; 2) «Відсутність апелятивних відповідників» - свідчення архаїки: апелятиви позникали й автором реконструюються (іноді - над міру); 3) «Типологія словотвірних моделей»; 4) «Структура архетипу» - розгорнений розгляд моделей з префіксами a-, ma-/mo-, прислівником tu-, займенником сь-, детермінативними комплексами *tr, st, dr, zn, kn* та ін.; 5) «Прагідронім і етимологічне гніздо» - під останнім розуміється система генетично споріднених слів, об'єднаних навколо базового етимона; вагомість етимологічного гнізда ілюструється розглядом псл. **Vьlvanь*.

Другий розділ назвою повністю збігається з найменням усієї монографії і складає її основу (с.35-332). Це - алфавітний словник прагід-ронімів з території межиріччя Західного Бугу й Горині від **Alba* до **Žьrdь*. Кожна словникова стаття - серйозне, виважене етимологічне досліджен-

Наші автори

Баранник Людмила Федорівна - кандидат філологічних наук, доцент кафедри російської мови ОДУ

Брайченко Світлана Леонідівна - аспірантка кафедри української мови ОДУ

Вербич Святослав Олексійович - кандидат філологічних наук, молодший науковий співробітник відділу лексикології, термінології та ономастики Інституту української мови НАНУ

Зеленко Лариса Павлівна - страший викладач кафедри загального та слов'янського мовознавства ОДУ

Карпенко Олена Юрїївна - кандидат філологічних наук, доцент кафедри лексикології та стилістики англійської мови ОДУ

Карпенко Юрїй Олександрович - доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української мови ОДУ

Касім Галина Юрїївна - кандидат філологічних наук, доцент кафедри загального та слов'янського мовознавства ОДУ

Мельник Мирослава Романівна - старший викладач кафедри української мови та літератури Південноукраїнського державного педагогічного університету

Мінкевич Еріка Еразмусівна - старший викладач кафедри загального та слов'янського мовознавства ОДУ

Павелко Світлана Петрівна - викладач кафедри української мови ОДУ

Порпуліт Олена Олександрівна - аспірантка кафедри російської мови ОДУ

Семененко Лариса Анатоліївна - кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови ОДУ

Фомін Борис Михайлович - кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов ОДУ

Фоміна Людмила Федорівна - кандидат філологічних наук, доцент кафедри російської мови ОДУ

Шишова Ірина Вікторівна - здобувач кафедри російської мови ОДУ

Шульгач Віктор Петрович - доктор філологічних наук, старший Науковий співробітник відділу лексикології, термінології та ономастики Інституту української мови НАНУ

Зміст

Карпенко Ю.О. Некарпатські назви Карпат	1
Вербич С.О. Слов'яно-балтійська взаємодія на фоні прикарпатської гідронімії: Стривігор	7
Мінкевич Е.Е. Відантропонімні та відетнонімні назви тюркського походження в гідронімії межиріччя Дунаю та Дністра (Буджак)	14
Шульгач В.П. З історичної ойконімії Ровенщини (Вербче, Немовичі, Ниговищі, Дубляни, Тутовичі, Любинь, Нараїв)	19
✓ Павелко С.П. Традиція і релігія як мотиви вибору імені у гуцулів	22
✓ Брайченко С.Л. Варіанти імен у колі сучасних уподобань мешканців Одеської області	29
Баранник Л.Ф. Прозвища в русском островном говоре с. Александровка Котовского района Одесской области	36
Фомина Л.Ф., Фомин Б.Н. Становление русской научной космонимии: названия созвездий	43
Шишова И.В. О некоторых онимических классах названий астероидов	54
Семененко Л.А. Ономастическое пространство (деривационно-коррелятивный аспект изменения грамматических функций)	63
Порпуліт О.О. Міфонімічний простір чарівної казки: безумовні та ймовірні міфоніми	70
Карпенко О.Ю. Екзотичність як неодмінна риса власних назв у науково-фантастичному творі	79
Мельник М.Р. Полтавське антропонімічне коло в романі Ліни Костенко «Маруся Чурай»	85
Зеленко Л.П., Касім Г.Ю. Словник гідронімів верхньої частини басейну Тилігулу	92
Огляд ономастичної літератури	104
Наші автори	107

Записки з ономастики
З-324 Збірник наукових праць. – Одеса: Астропринт, 1999. –
Вип. 1. – 112 с.

ISBN 966-549-286-1.

з $\frac{4602000000-080}{549.99}$ Без оголош.

ББК 81.031.4я5

Наукове видання

ЗАПИСКИ З ОНОМАСТИКИ

Збірник наукових праць

Випуск 1

Технічний редактор С. М. Єрмошкін

Підписано до друку 18.06.99. Формат 60x84/16.

Папір офсетний. Гарнітура Таймс.

Ум. друк. арк. 6,511. Наклад 300 прим. Зам. № 368.

Видавництво і друкарня НВФ "Астропринт"
270026, м.Одеса, вул. Преображенська, 24, к.13.

Тел.: (0482) 26-98-82, 26-96-82, 68-77-33.